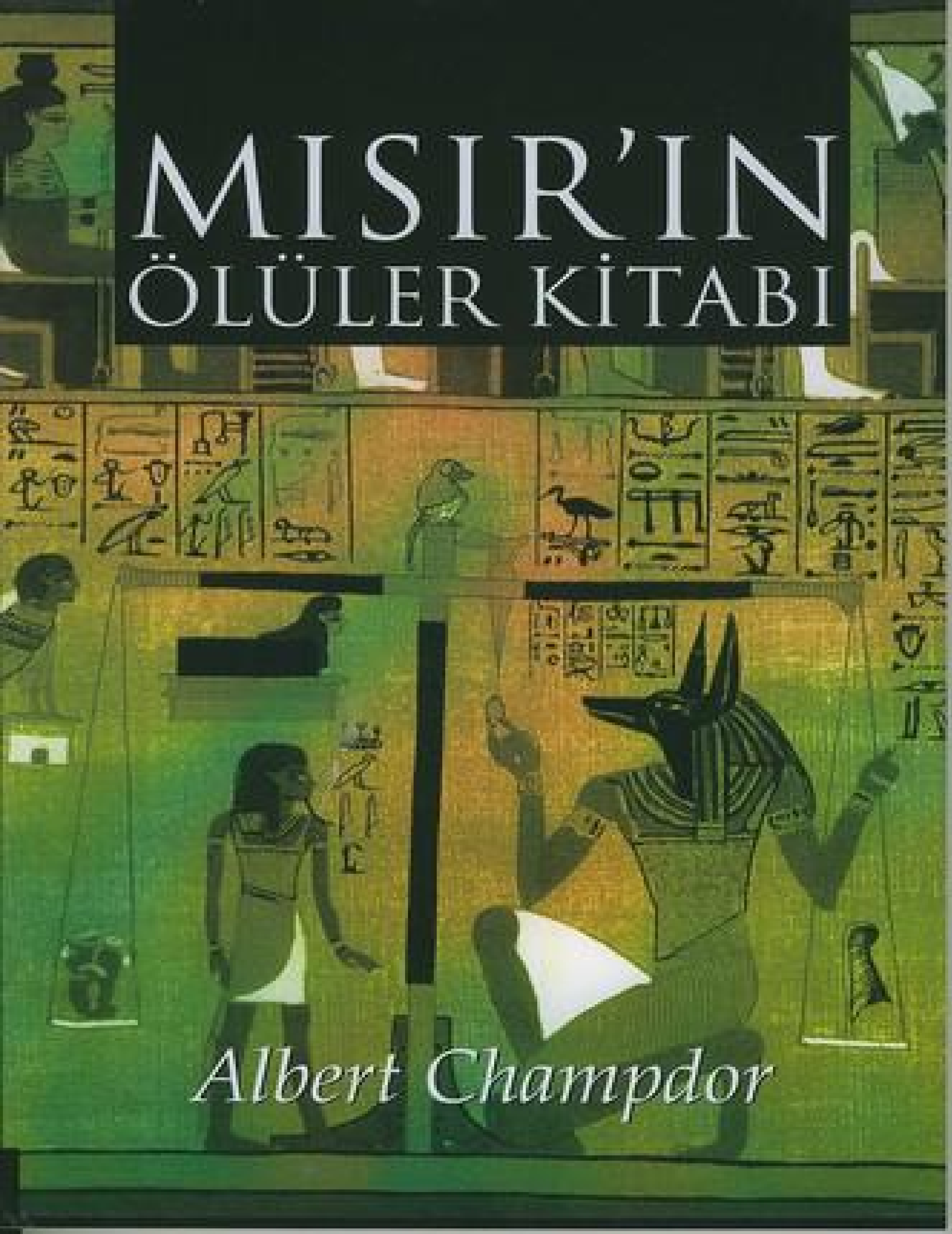
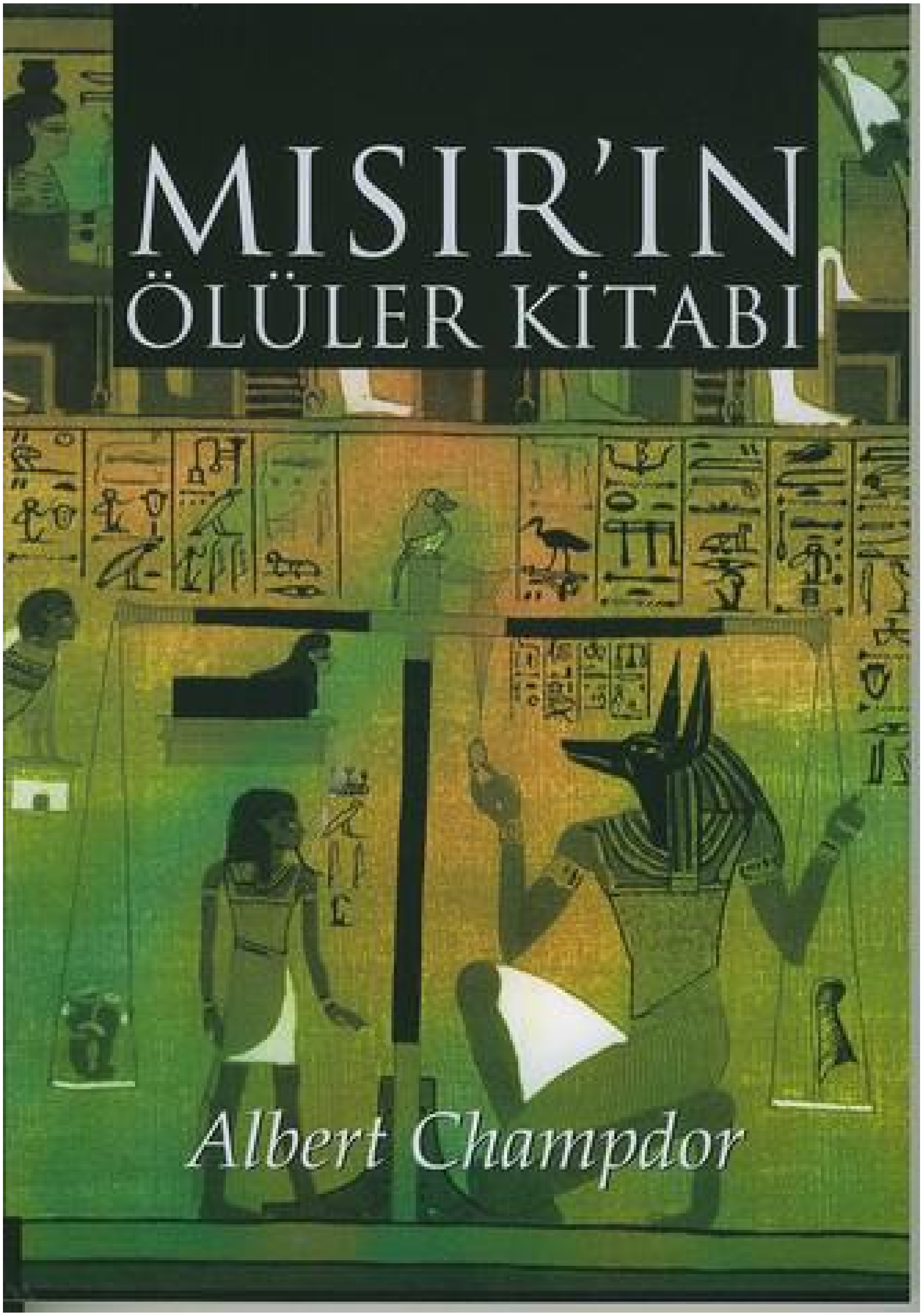
MISIR'IN ÖLÜLER KİTABI

Albert Champdor

Eski Mısır'ın ÖLÜLER KİTABI

MISIR'IN
ÖLÜLER KİTABI
Albert Champdor

British Museum'daki Ani, Hunefer, Anhai Papiruslarına Göre

Çeviren:

Suat TAHSUĞ

Ruh ve Madde Yayınları

Kapak Düzeni: Cemal GÜRSOY

İçindekiler

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Eski uygarlıklara, bizimle hiçbir ilişkisi kalmamış gibi görünen bir halkın yaşayış ve düşünüş biçimlerinden bize kalan izlere yanaşmak zordur; ama yararsız değil...

Bu geçmiş uygarlıkların verilerine bakarken iki çeşit önyargı ile karşı karşıya bulunuruz: Birincisi «bilimsel» dediğimiz yaklaşım türü. Bilmeyiz ki yorumlarımız, içinde yaşadığımız dönemin geçer akçesi olan bir «değer yargıları sistemi »nin prizması ardından, asıl gerçeğe bakıldığında «bize göre» bir görüntü elde etmekten ileri gitmemektedir.

İkincisi, bir tür okült, gizemci yaklaşımdır ki «ne varsa eskide var» biçiminde bir zihni faaliyete yol açmaktadır. Kuşku yok ki insanlığın bir şuur-altı birikimi geçmiş deneyimlerin izlerini taşımaktadır. İnsanlık bir bütündür. Bir evrim sürecini hep birlikte yaşamaktadır. Bu süreci incelerken, dönemleri pafta pafta ayırarak birbiriyle hiç ilgisi olmadığı sanılan adaları keşfe çalışmak bizi yanılgıya sürükler.

O halde ne yapmalı?

Sırf eleştirileri getirmek bize faydalı olan ipin ucunu yakalayıp, izlemeye yetmez. Eski uygarlıkların bize yansımış izleri varsa bu, bize bir bildiri, bugünkü yaşamımızla özleştirmemiz gereken bir bilgi yüküdür.

Eski Mısır, Bâbil vb. uygarlıklarla birlikte, Batı uygarlığı dediğimiz bir sürecin başlangıcıdır.

Elinizdeki özet yapıt, bir sürü alışılmamış sözcük, tanrı adı ve ilk bakışta saçma görünen imajlarla doludur. Ancak, şurasını unutmamak gerekir ki M.Ö. 3000 yıl süren bir uygarlık odağı olarak ortaya çıkan bir dünya parçasının bu verilerini bir çırpıda

«Vah zavallı putperestler!» veya «niçin ölüm karşısında bu kadar ilgi ve zahmet?» biçiminde bön yorumlarla geçiştiremeyiz.

Bu çevirisini sunduğumuz yapıt şu bakımdan yararlıdır: Size asıl Ölüler Kitabı'nın bilimsel ve karşılaştırmalı çevirilerini olduğu gibi aktarsaydık, daha ilk satırlarda hiçbir şey anlamamanın verdiği sıkıntıyla kaldırır atardınız.

Oysa kitabın Fransız yazarı, -bütün ciddi araştırmalarını değerlendirmeyi bir borç biliriz- Mısır'a, on dokuzuncu yüzyılda moda, bir Pierre Loti romantizmi İle gitmiştir.

Bu da, kaçınılmazdı. Birbirinden onca uzaklaşmış, birbirine onca yabancılaşmış iki kültürün çakışması, daha başka türlü olsaydı, yararlı olmazdı.

**

Bir kişiden her şeyi birden bekleyemeyiz. Kitabın bir bölümünde, uzaktan gelen müezzinin sesini: «Dervişlerin ağıtları, uzaktan, cinlerin sızlanması gibi geliyordu» diyen bu yazar, içinde bulunduğu ortamın bugünkü realiteleri ile ilgilenmenin gereğini hiç duymamıştı.

Üstelik, sözcüklerin aktarılışında, hıristlyanlıkta kullanılan terimlerden yararlanılmış ki bu da kaçınılmazdı. Çevirimizin sözcükleri konusunda şu açıklamayı yapmamızda yarar var: Bugünkü Türkçemizin İçinde bulunduğu geçiş döneminin gereksinmelerine uyduk, ancak eski sözcükleri de kullanmakta bir sakınca görmedik. Eski Mısır sözcüklerinin transkripsiyonuna gelince, tam doğru

okunduğu bilinmeyen bu sözcüklerin Fransızca transkripsiyonuna uyduk. Ancak «Teb» gibi, «Memfis» gibi sıkça tekrarlananları Türkçe okunuşuna göre yazdık.

Metnin bütün o karmakarışık sistematiğine karşın çok ilgi çekici bazı noktalara değinmekte olduğunu da söylemekte yarar var: İlk bakışta bu sistematik reenkarnasyon, evrim gibi bir takım fikirlere hiç de sahip değildir. Ölü, ebediyetler boyu, eğer sâlih: doğrulardan bulunduysa, evrenle bütünleşir. Ancak, Kuran' da da belirtildiği gibi, bu «mutlu ölüler» öbür dünyadaki cennette yemekte, İçmekte, cinsel zevklerini bile sağlamaktadırlar.

İkinci nokta, öbür dünyanın ikili görünümüdür. Bir tarafta karanlıklar, ıstıraplar, korkunç yaratıklar, korkutucu tanrılar, tuzaklar varken, öbür yönde üstün tesirler, mutluluk hisleri vardır.

Aynı ikilemi, Tibet'in ölüler Kitabı'nda da görürüz: Kızgın tanrılar ve Güleç tanrılar.

Aslında, Mısır'ın bu ölüler Kitabı büyük bir olasılıkla Hindistan'a gitmiş, orada da unutulmaz etkiler bırakmıştır. Ramayana destanında bir düğün sırasında, dışardan gelen hediyeler arasında ölüler Kitabı da anılmaktadır.

Üçüncü ve çok önemli nokta «Kıyametler» meselesidir. Yıkım, kaos ve yeniden doğum.

Bildiğimiz evrende bir toz zerresi olan gezegenimiz Dünya' ya, bütün Kâinat bilgisinin verileceği düşünülemez.

Kitaptaki evren sözcüğü yalnız dünyamızı (ve öbür dünyamızı) içerir. Gene Kitaptaki Güneş Kayığı da uzak bir perspektifi, arınmış ruh'un katılacağı Plânlar fikrini hatırlatmaktadır.

Suat TAHSUĞ

MISIRIN ÖLÜLER KİTABI

GİRİŞ

BURADA
İNSANLARIN,
TANRILARIN VE
ÖLÜLERİN
TARİHİ BAŞLAR.

ÖLÜMSÜZ MISIR... Bilinen en eski uygarlıklar, geçmişin büyük imparatorluklarının çoğu bize teknikleri, san'atları, uğraşları,toplum biçimleri hakkında çok az döküman bırakmışken; arkeologlar Mezopotamya ve Orta Amerika'daki, kumların veya cangıldaki çürümüş bitki ve sarmaşıkların altında kalmış eski şehir katlarını sabırla araştırıp bir kaç iz bulmaya çalışırken Mısır'da, eşi görülmemiş bir uygarlığın varlığını tanımak, ölülerin cömertçe bir hediyesi gibi onu almak için, Mısır'a gitmek yeter- lidir. Bu, altı bin yıl yaşamış bir Mısır'dır ve sizi hemen kabul eder, kendine hayran bırakır. Ona temas edince, Semâvî Nil nehri gibi başsız ve sonsuz, ebediyetin ümitsiz, mumyanın dokunulmaz oluşundan zevk alanların adsız yaşamını paylaşırsınız. Kanıt elde etmek için gerçek tapınakların sütunlarına elleriniz değmeden, Douat'ın sırlarının, Gecenin On iki K apı- s ı'nın, ölü ruhlarını yemek için araştıran timsah ağızlı Büyük Yiyic i'nin, V adi Engereğ i'nin, tanrıların özel mekânlarında, serseri gezegenler arasında kaynaşan canavarların derin sırlarına ermeden Ölümsüz Mısır'ın yaşam ve sıcaklığından bir şey vücudunuza ve ruhunuza sokulur. Çünkü ölümsüz Mısır özellikle de, mavi Nil boyunca sıralanmış dağlardaki dağınık mezarlardadır. Tapmaklar gizli kitaplardır ve büyük kapılarının gerisinde, tavanlarını sütunların tuttuğu dev salonların gölgesinde, eşsiz bir gökyüzünün saflığı ve parıltısı ile yumuşamış tanrı-nehir' in okşayışları gibi, geçmiş yüzyılların mevcudiyet mucizesi heyecan vericidir. Mısır tarihi, dünyanın yaratılışının karışıklıklarına, ayni zamanda ilk firavunlar olan kardeş katili tanrıların azgınlıklarına bağlanır, Mısır'ın ilk başkenti olan Thi- nis krallarının yaklaşık MÖ. 4000 yılında tahta çıkışı ile. 35 yüzyıl sonraki, Teb'i yıkan Asurbanipal'in yıllıklarının

değindiği, kokuşmuş Sait sülâlesi arasındaki Eski Mısır tarihi, bütün uygarlıkların, arasında kültür yönünden olduğu kadar maddî açıdan da en şaşırtıcı bir başarı olarak görünür ve bu evren, zamanın belleğinde ve uzayın soğukluğunda bir anı olarak kalmadıkça böyle sürüp gidecektir. Biliyoruz ki ilk başlarda, yalnız: inisi- yelerin bildiği yaşamı koruyan nefese, üreme gücüne ve korkunç büyüsel güçlere sahip olarak, Memfis döneminin âyin metinlerinde tanımlanan kabile toteminin (ka) koruyuculuğuyla, klan, mutluca gelişmektedir. Bu totem sonraları nom' un (Eski Mısır'da idâri bölüm) tanrısı ve öteki tanrılar arasında en ustası, ulusal tanrı olacaktır.

Ab y d o s' un Kral Tabletleri, Tinit sülâlesinin, merkez olarak Abydos yakınındaki Thinis yerleşim yerini seçtiklerini kayd etmektedir. Eski Mısır uygarlığının ilk beşiği orası oldu. MÖ. yaklaşık 3315'te «Kuzey ve.Güney Mısır topraklarını dengelemek için» firavun Menes «Krallık Şehri»ni kurdu ve bu başkenti «Mennefer» Memfis diye adlandırdı. Kendinden sonra gelecekler, bundan sonra, tanrısal babalarının elinden çift tac'ı, kudretlerinin büyüsel sembollerini alacaklar, Ho- rus, Râ ve Osiris'le özdeşleşecekler, kıtaların, uyruklarının yaşamının, bitkilerin öz sahibi olacaklar; tanrıların, Büyük Sihirbazların hizmetkârları, en tartışılmaz despotlar olacaklardı; ankh, onza, s e nb; yani sağlık ve güç olacaklardı. Memfis'- in büyük yapıcıları ile Piramitler döneminin başladığını görüyoruz. Bu gösterişli döneme, III. sülâlenin kurucusu, Râ'nın ortağı firavun Zoser'in ve vekili, mimar, Kral Büyüsü Sırlarının Şefi İmhotep'in kişilikleri egemendir. O Arabistan çöllerinin rüzgârları ile aşınmış, Libya'nın yüksek falezleri üzerinde, Osiris'in ölümsüzlüğünü ve eşi bulunmaz bir egemenliğin parlaklığını doğrulayan, o yıkılıp çökmez dev anıt, basamaklı, şaşırtıcı Sakkara piramidi yükselir. Bu mezarı kıskanan Zoser'den sonra gelenler daha büyüklerini yaptırdılar. Bunlar Büyük Piramitleredir. Bu dev yapılar halkın hayranlığını uyandırmak ve firavunun mumyalanmış ölüsü önünde yeniden dirilme ayinlerinin erişilmez bir sırrın derinliklerinde cereyan ettiği, görünüşe göre, küçük ölü odasını korumak için yapılmıştı. Sfenks bu dev mezarları hep gözetler. Kırmızıya boyalı yüzü, sadece güneşin doğduğu ufuk noktasını seyreder. O kral mumyalarının yasak eşiklerinin bekçisidir. Gezegenlerin şarkılarını dinler; ebediyetlerin kıyısında bütün olmuş

olanları ve olacakları gözetir. Uzakta, Semâvi Nil'in akışına, güneş - kayıklarının yürüyüşüne bakar. O, Har- makhis'dir; Doğu ufkunun Horus'udur; hatta hayal edilmiş tanrıların yüzüdür. Sonraları V. sülâlenin dindar firavunları zamanında (MÖ. 2680 - 2540) Mısır, güneş tapınakları, dikilitaşlar, astronom rahipler için rasathâneler, -Büyük Görücüler» de denen Ra'nın büyük rahipleri için özel mabetler ile dolar. O zamana kadar tanrı ile özdeşleşmiş firavun insanlaşır. Kuşkusuz her zaman Râ'nın eşiti ve O'ndan çıkmıştır; ancak otokrat atalarının halka uyguladığı mutlak krallık rejimini yumuşatır. Nomark- lar (Nom Başkanları) Nübya ve Sudan'la ticaret eden, -Koku Topraklarına- kadar inip bu bölgelerden, firavunların lüksünü besleyen bazı masalsı zenginlikleri getiren kervan başları ile işbirliği yaparak zenginleşirler. Yeni kentler, büyük tapınaklar kurar, çevrelerini bir memurlar ordusuyla doldururlar. D e ir el Bahari'deki kraliçe Hatchespout'un freskleri bize, Mısır askerlerinden önce, bu para canlısı ve korsan kervancıların baskınlarından birinin hikâyesini anlatır. Gerçekten de hırslan doymaz hale gelmiş firavunlar -Ouaouat ülkesini ve Nübyalılann kafasını ezmek için- generallerini gönderdiler. Bu sömürgelere doğru genişleme dönemini belirleyen zaferlerin, kıyımların can sıkıcı ayrıntılarına değinmiyoruz. Doksan beş yıl hüküm süren II. Pepi zamanında — Bu, tanrı - firavunlardan sonra, bütün dünya tarihinde, en uzun süreli saltanattır — Osiris sırlarının korkunç anahtarlarını ellerinde bulunduran rahipler, rejimin ayrı- calıklı kişileri oldular. Hiç vergi vermezlerdi ve firavununkinden daha gerçek bir gücün sahibi İdiler. Böylece, Orta İmparatorluğun arifesinde, siyâset ve din hukuku arasında acınacak bir kargaşa hüküm sürüyordu. Bir ayrıcalıklar oligarşisi varlığını kanıtlamakta sabırsızlanıyor ve Devlet işlerinin yönetilmesinde gittikçe daha etkin bir katılmayı İsrarla talep ediyordu. Bununla bir- likte rahipler sınıfının istekleri bütünüyle yerine geldikten yaklaşık iki yüzyıl sonra, eski çağ tarihinde hiç görülmemiş toplumsal bir tepki bütün ülkeyi temellerine kadar yıktı. Uzun süren suiistimallerin aşırılığı, vergilerin umursamazcasına adaletsiz dağılımı, vergi toplayıcıların zulümleri, efendilerin kayıtsızlığı, işsizlik, açlık, salgın hastalıklar, görünmezliklere gizlenmiş firavunun apaçık yetersizliği anarşik bir durum yaratmıştı. Kontrol edilemediğinden bir on yıldan öbürüne, gittikçe kötüleşen bu hal, gerçek bir halk ihtilâlinin zaferi ile

sonuçlandı. Bu olaylar, çocukluğundan beri deli olan ve bir timsahın dişleri arasında can veren firavunun kurduğu, meşrû olmayan Herakleopo- lis firavunlarının egemenliği sırasına rastlar. Böylece, Eski Mısır, Avrupadakilerden 3200 yıl evvel, bütün şiddet hareketleri, doğ- matik aşırılık nüansları ve kanlı iç savaşları ile, halk egemenliğini tanıdı. Mısır. son Herakleopolis firavunu ile birlikte az kaldı bu kaosta kayb olacaktı. MÖ. 2000 yılına doğru Teb'liler, Nil’in bereket getirici taşma doğrultusunun tersine, güneye yönelen ihtilâl dalgasına set çekmeyi başardılar. Merkezi güç onlara geçti, meşrû ve özgürlükçü firavunlardan oluşan yeni bir sülâleyi tanıdılar. İç politikalarını bir çeşit sosyal devletçilik doğrultusunda yönlendirdiler. Bu sistem daha mütevâzi sınıftan kişilerin din ve devlet görevleri almalarına müsaade ediyordu. Böylece halk, her şeye rağmen, kaba zaferlerinden bir şeyler koruduğu izleniminde oldu. Ülkeye gelince, yavaş yavaş ekonomik ve toplumsal dengesini buldu. Tıpkı hiç bir kum tanesinin yerinde durmayışı gibi, hiç bir millet de en eski çağlardan beri, gayretlerinin mey- valarından rahatça faydalanmayı ümit edemez. Az kaldı ülkeyi yok edecek ihtilâlin acılarından hemen hemen kurtulurken, yeni ve daha büvük bir felâket Nil Vâdisine çöktü: önasva’nın vahşi yaylalarından. Güney Rusya’nın steplerinden, Mezopatamya'- nın taşlık kırlarından, vatanlarını yitirmiş yığınların kovalama- siyle kaçan Hyksos atlılarının istilâsı.

Ancak, yabancı egemenliğe rağmen, hiç bir Mısırlı, ülkenin yazgısına olan güvenini yitirmedi. Kutsal ateşler söndürülmedi ve XVIII. Teb sülâlesi (MÖ. 1580 - 1320) Asyalıları kovmak için inatçı, karışık, güç bir mücâdeleye girişti ve kahraman, cesur, heyecanlı bir halkın bütününü yanında buldu. 111 Thoutmes, talihi açık bir fatih oldu. Tel - Amama tabletleri zaferlerini anlatır. İmparatorluğu Libya vahalarından Suriye çöllerine kadar yayılıyordu. Katipleri, doğu dillerini bilen Babillilerdi. Bu, Mısır’ın en parlak dönemidir: uygarlığı en yüksek noktasındadır; egemenliği bütün Yakın Doğuya yayılmıştır. Teb, AsyalIları kovduktan sonra, dünyanın en zengin ve en kalabalık kenti olmuştur. Amon' un şehrinde, her yerde, bazı saatlerde, mezar olan mabetlerin dev kapıları önünde çifte dikilitaşlar yükselmektedir. Eski Mısır'da tahta çıkan tek kadın, ünlü kraliçe Hatchespout, kendinden sonra gelecek ve onu kötüleyeceklere şöyle,demektedir: «-

Teb’de yüzlerce güneş dikilitaşları diktirmiştir; çünkü Teb, dünyanın başlangıcında gök’ü yerden ayırmak için tanrıların yerleştirdiği kutsal tepedir-.Pruvaları süslü gemiler Nil nehrinde ard arda süzülürler. En güzel, diz çökmüş koçbaşlı sfenkslerin binlercesi mabede giden yolları korurlar. 500 ton ağırlığındaki anıtsal firavun kabartmaları mabetlerin avlularında sessizce nöbet tutar. A ton dinsel reformunu uygulayan firavun Akhenaton’un saltanatına da değinmek gerekir. Bu, güçlü Teb rahiplerine zorla kabul ettirilen tek ve evrensel bir Tanrıdır. Yirmi yıl boyunca, Akhenaton, mabetlerdeki ve mezarlardaki ilkel tanrı sûretlerini yıktırdı. Bedeni onulmaz bir hastalıktan çürürken, metafizik kurgularda yetenekli olan bu firavun, bir iç ateşle kavrulmakta idi. Ayni yoğunlukta ıstırap çekiyor ve tahayyül ediyordu: yeni bir insanlık; saflaşmış ve tek bir tanrıya tapan. Bu Tanrı evrensel ve iyi idi. Ondan çıkan ışıkların okşayıcı elleri vardı. Aşırı mistik düşüncelerinde içtendi. Bu ıstırap çeken yalnız adam, Mısır'ı, sayısız tanrıların basit hizmetkârları olup, hiç de saf ve ilhamli kişiler olmayan, krallığın iktidarı için kötü etkili, çok zenginleşmiş Amon rahiplerinden kurtarmak istiyordu. Her yerde Aton'un isminin istekle anılmasını diliyordu. Çünkü Aton, şefkat ve ışık tanrısıy- dı; şefkatini ve ışığını bedenlere ve ruhlara aktarıyordu. Yalnız Aton’un, evrenin kesin şekli ve kalıbı olduğunu beyan ediyordu. İsa gibi o, tanrı kelâmı oldu ve havariler buldu. Putlarla ve çok güçlü rahiplerle dolu Teb’i bıraktı, bugünkü Tel Amarna'nın bulunduğu yerde ve geriye hiç bir iz kalmamış yeni bir başkent kurdu. Buradan yalnız «Tel - Amama resimleri- denilen şaşırtıcı resimler kalmıştır. Bunların orijinal, taze, dinsel olmayan sade güzellikleri Kahire Müzesinin salonlarından birinde, hayranlıkla seyredilebilir. Ciddi, kanaatkar ve müteassıp bu kralın saltanatı — Daniel - Rops onu «Tanrı sarhoşu Kral» diye pek güzel adlandırmıştır — bize uzak, anlaşılmaz, kıvılcımlar saçan bir peri masalı gibi gözükmektedir. Kendinden sonra gelen, damadı Tou-tankhamon oldu. çifte tacı giydiği günde, çocukluğunun tanrısı Aton'u yadsıdı; sarayı ve devlet dairelerini, MÖ. 1348’de yeniden Teb’e naklettirdi. Bütün Mısır’da yeniden Amon kültünü ve kutsal Teb üçlüsünü, kayınpederince kovulan rahiplerin ayrıcalık ve güçlerini ünlü emirnâmesi ile iade etti. Ne olursa olsun, Toutankhamon çok genç öldü; bir söylentiye göre de öldürüldü. Mezarı Krallar Vadisinde, Özellikle saklandı. Ve bu mezar, kabul etmek lâzım ki, Teb

mezarlarında firavunlara ayrılmış yerlerin dışında kazıldı. İyice saklanmış olduğunu da itiraf etmemiz gerekiyor; çünkü 35 yüzyıl boyunca, mezarların topografyasını çok iyi bilen kral mezarı soyguncuları oraya erişemediler. 1923 yılında, bir raslantı sonucu Lord Carnarvon tarafından keşfedildi. Bu keşfin ve dünyada akislerinin ne kadar büyük bir ilgi uyandırdığı bilinmektedir. Yüzyıllar yüzyılları kovalar. Ramseslerin egemenliğinde (MÖ. 1310- 1080) Mısır daima kendini dinleten kudretli bir millettir; kültürel ve siyasal açıdan yoğun bir prestiji vardır. II. Ramses ve ondan sonra gelenler yıkıntıları hâlâ devâsâ olan yapılar inşa ederler: Karnak'taki Büyük Amon Tapınağının sütunlarla tavanı tutturulmuş salonu -30.000 ton yontulmuş taş gerektirmiştir-, I.Seti'nin Gournah'daki cenaze mabedi ve yüzlerce işlenmiş sütun; Abydos'daki Osiris, îsis ve Horus'a adanmış mabet ve hafif kabartmalar halindeki harika boyalı heykeller sayesinde, Osiris 'in günlük güneş kültü ayinlerinin nasıl olduğunu tamamlandığı günkü gibi anlatan yedi paralel mihrap; Libya'daki, fa-leze oyulmuş Ebu-Simbel mihrabı; II. Ramses!'in pembe granitten, Herodot'a göre Mısır'ın en büyük ve en ağır (1200 ton!) heykeli. Fakat Ramses inşacılarının bu ani alevlenmesi, firavunlarının birbirinden daha büyük anıtlar yaptırmaktaki telâşı, öleceklerini hissedenlerin, yüzyılları aşacak son ve şaşaalı bir parlaklık bırakmak isteyenlerin bu vâsi ve kalabalık Mısır'ı, ölümsüz Mısır'ın son şarkısıdır. Zaferlerin zamanı geçmiştir ve yıkım yakındır. İstilâcı yeniden belirir; düşman çeşitli adlar altında gözükür, fakat hastalık hep aynıdır. Ve felâketlerin heyûlâlaru birbirini takip eder; o kadar uzun zaman insan uygarlığının ruhu olmuş olan bu toprakların her yerinde, zamanların sonuna kadar uzayan o korkunç gürültü işitilir: Yıkılan tapınakların ve yüzleri parçalanmış tanrıların çökme gürültüsü. Her taraftan düşman halklar üşüşürler. Nil boyunca güzelim şehirler yanar. Onlar ey orduların Moloch'u, sana takdim edilmişlerdir. Bu şehirleri yıkanlar, Asur kökenli kahramanlar, bilinmez cangıllarda doğmuş Libya beyleri, Teb Amon'undan bir Habeş ilâhı yaparlar; M.Ö. 661 yılında, Memjisi kırk gün yağmaladıktan sonra, 100 kapılı Teb önünde gözüken Asurbanipal'in Ninive'lileridir... Burada Eski Mısır tarihi biter. Çünkü Asurluların onca şiddet, metot ve onlara özgü vahşetle Teb'i yıkmaları Doğu halkını alt üst etmiştir. A. Moret, Teb'in yıkıntılarını kazarken, 2600 yıl evvel nasılsa, sivri uçlu Asur miğferleri bulduğunu yazar. Bu

da bize şehrin tahribinin süresi ve korkunçluğu hakkında bir fikir vermektedir. Akdeniz halkının hayret ve dehşeti o kadar hatırlardadır ki, Peygamber Nahum. 50 yıl sonra, hiçbir zaman pişman olmamış, doymamış, küstah ve zalim Ninive'yi şiddetle suçlayacak ve yakın yıkımı hakkında kehanette bulunacaktır. Amon'un kral şehrinin korkunç yazgısı daha hatırlardadır. O, peygamberlere özgü, olayların önsezişiyle şöyle haykırır: «Hatırla ey Ni- nive! Eskiden NİI'in bağrında oturmuş Teb'den daha kuvvetli misin? Hatırla ey Ninive, bir zamanlar dünyanın mihveri olan Teb't; kibrini, ululuğunu, yüzyıllar süren güzel yüzünü! Hatırla ki artık tanrıları tapınaklarında oturmuyor; rahipleri ve soyluları zincire vuruldular, halkı kayboldu; hatırla ki Teb çocukları her sokak köşesinde ezildiler; onlarca Teb gecesi, bütün o geceler, dehşet geceleri idi.

I. BAB

EVREN KENDİNİ OLUŞTURUR VE TANRISAL; HERŞEYDEDİR.

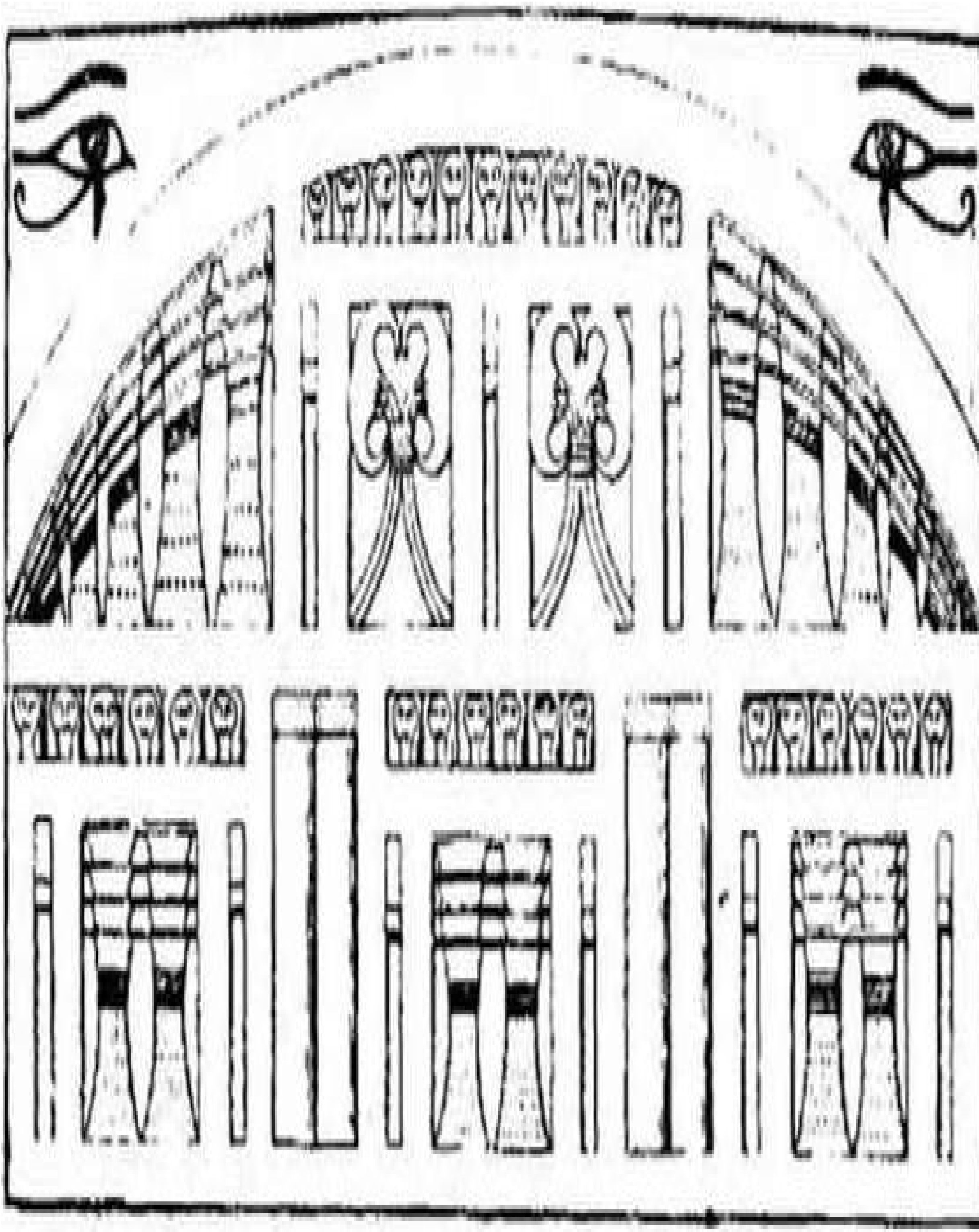
Her şey ölüler Kitabında yazılmıştır... Çok eski zamanlarda, düzgün yüzlü K e o p s veya S a k k a r a piramitleri yapılmadan çok evvelleri, Yaratılış sırlarına İnisiye olmuş Eski Mısırlılar, Güneşin her sabah, N o û t'un karnından çıkıp, her akşam, batının son ışıklan yaşayanların evreninin sınırlarını belirlerken, N o û t'un ağzında kaybolduğunu biliyorlardı. Ve ayaklarımızın altındaki öbür dünyada toplanmış ölüler, güneşin gece yolculuğunda, D o u a t'ın on iki bölgesindeki değişimlerini seyredebiliyorlardı. Ve burun deliklerinde yeniden hayat nefesini bulan ölüler Güneş Kayığının, köpek başlı maymun tapınıcıları ile, sihirli kürekleri ile ve güneşi skarabe (bu

böceğin Türkçe İsmi bok böceği’dir) yani Khepra, oluşan tan- n biçiminde görüyorlardı.

Nil Vadisinin eski ahâlisinin ölüler âlemine girmeden ve BİLGİLER KİTABI’nın sayfalarını açmadan evvel, onların ebediyeti olacak şaşırtıcı evrenin kapıları açılınca, ölüleri bekleyen tanrılardan birkaçını öğrenmeliyiz.

PTAH

PTAH var olan her şeyi yarattı. Ondan evvel, Veda'larda yazılı olduğu gibi «ne varlık, ne de yokluk vardı. Yukarda ne uzay, ne de gökyüzü vardı. Hareket eden neydi? Nerede ve kimin yönetiminde? Derin, dipsiz su mu vardı? O zaman ne ölüm ne ölümsüzlük, ne de geceyi gündüzden ayıracak bir belirti vardı. B İ R, nefes almadan soluyordu, kendiliğinden hareketli idi: ötesinde hiç bir şey mevcut değildi. Başlangıçta karanlıklar karanlıklan örtüyordu. Boşlukta hapsolmuş BİR, sıcaklığın gücü ile vücut buldu». (Ri g v e d a, x, 129 — Louis Renou çevirisi). Ptah, tanrıları ve «ilkel sulara batmış» ülke olan Mısır’ı yarattı. Onun sa-

Şekil — 1

yesinde, dünyanın başlangıcında tanrısal sözler söylendi ve tanrılar varlığı bildiler, çünkü Ptah, Memfis tanrıbilimine göre, çoğalma organları olan «yürek ve dil» İdi. O zamandan, İlk kaostan sular ve yerler oluşur oluşmaz» gelecekteki ölülere vaad edilen milyonlarca yıllık yaşamın simgesi olan asanın sahibi idi.

ANUBİS

Ruhları yargılayan Tanrılar mahkemesinin başta gelen kişisi ANUBİS, alemin yaratıldığı gün herkesin yerini saptadı ve bunu öyle yaptı ki herkes için her yer, zamanların sonuna kadar burada da, öbür dünyada da belirlenmiş olsun. S. Mayassis, «ölülerin ve ruhlarının bir koruyucu tanrısıdır ve bu koruma onlara yardım edip, onları arıtmaya yöneliktir,a diye yazıyor. Ona «Kemikleri yeniden toplayan», Aşağı âlemin «Kapı Açıcısı» da denilir.

Kuhun tartılması törenlerinin tamamlanması için, ölüyü karşılayıp, elinden tutarak Osiris’in karşısına götüren odur. Hareketlerin, mekânların, şekillerin, sayıların, gezegenlerin muhasebecisidir. O ayni zamanda sihir metinlerinin her ay canavarların yutmak istedikleri ve konstellasyonlar arasından T h o t görünür görünmez geriye kustukları ay’ın da koruyucusudur.

Başka tanrıların sevgili kâtibidir. çünkü Yüz Kapılı Teb’de hüküm sürecek daha doğmamış firavunların İsimlerini Hellopolls’- ın kutsal ağacının yapraklarına yazan odur. Karanlıkların ışığı olan Seth’ln ışığının zıddına (dünyanın uzaya uzayan gölge- konisi ışığının) her ruh güneş ışığını almadan oraya dalacak Ölülerin bedenlerini bırakır bırakmaz geçtikleri on iki burç ışığının zıddı olan o karanlık ışıktan farklı olarak Anubis’in ışığı pırıl pırıl ve Osiris’in önünde temiz çıkmış ruhlar İçin mutluluk vericidir. Bu bir ışık merdiveni’dir. Güneş yaratılmadan evvelki ilk yaratılış ışığıdır. Kozmik yumurta, Anubis’in ışığı ile aydınlandı. Yaşayanlara şafak ne ise bu ışık da ölü için aynı şeydir; o, onun «güne çıkış»ını sağlayacak ışıktır. S. Mayassis «Anu- bis’ln ışığı öbür dünyaya giriş veya ruhlar dünyasına çıkıştır» diye yazmaktadır.

OSİRİS

OSİRİS de ölülerin koruyucu tanrısıdır. Bütün doğan şeylerin simgesi olduğundan ölüler arasındaki yeri tamdır; çünkü ölüler, galaksilerin dönendiği gök nehirlerinde ebediyen dolaşmaya başlamadan, belki de evren dediğimiz, başlangıç ve oluş olan ışıklı ruhların arasında, artık belleği olmayan zamanda gelişmeye başlamadan, İkinci bir defa daha doğacaklardır. Bu dünya uzayın tanınmaz bedeninde ölü bir hücre, ölü bir dünya haline gelinceye kadar Osiris, yeryüzünde biten her buğday tanesinde, ne kadar ilkel olursa olsun her hayat parçacığında, ölülerin «kalbi ve yüzü» olunca onlara yöneltilen her bakışta, Nil'in taşma zamanındaki ter gibi, ellerinden ve ayaklarından süzülen her su damlacığında, yeniden, çoğalarak doğacaktır. Osiris, yeryüzü veya uzayda olsun, yaşamsal etkinliktir, ve bir tanrının görünür şekli altında ölülere yeniden canlanmayı vaad etmek için, ve sonuçta Osiris'in şaşaası ile yeniden canlanacaklarını vaad etmek İçin onların dünyasına iner. Çünkü kendini temize çıkarmış her ölü, tıpkı toprağın bağrına düşmüş bir buğday tanesi gibi, evrenin derinliklerinde bir hayat tomurcuğudur. Osiris'in, destânî devirlerin ilk firavununun zaferi, kutsal kenti olan Aby- dos üzerinde yeniden parlasın, ölülerin koruyucusu tanrı, yaşayanların nefesini ebediyen beslesin... Daima, aydınlık kabirlerinde, ölüler «Gökyüzünün Anası» tanrıça Nout'un kolları Arasındayken, Osiris'in etkileri onların organlarını canlandırsın, kemiklerini birleştirsin, sihir merasimlerine göre çapraz sarılmış sargılan olan ölüler Osiris'te kişileşsin, yeniden doğarak. O'ou çoğaltsınlar, k a'ları — Kuş-ruhları, ezoterik dubleleri — İalou alanlarının güzelliklerine açılsın. O Osiris'in karısı, sihirbaz İsis ağlasın; o İsis ki insanlara bedenlerinin çürümemesi için ne yapmak gerektiğini, iç organları ayrılıp vazolara konulduktan sonra bedenin nasıl mumyalanacağını öğretti; o İsis ki, kardeşi Seth tarafından öldürülmüş sevgilisini, bütün Mısıra dağılmış ölüsünün — erkeklik organı hariç; çünkü onu nehirde bir balık (oxyr- hynque) yutmuştu — on üç parçasını bulduktan sonra, dirilt- mişti. Abydos'takl ünlü nekropolde (ölüler kenti) Osiris'in lâhdi bir yeniden dirilme sahnesini canlandıran nefis bir kabartma vardır. San'atkâr «ölüler Kitabı»nda yazılı olanı elindeki mater- yele çok güzel bir biçimde yansıtmıştır. Burada, firavun I. Seti'- nin dirilişini görüyoruz. Kral

lahdin üzerine uzanmıştır. İsis sağında, Horus solunda ayaktadır. Firavunların başı üzerinde uçan tanrıların simgesi Mout* akbabası, Asur’da, Asurbanipal’ln başı üzerindeki gibi, kanatlarını kapatmış, sabit bakışlarla kralın yüzünü gözetlemektedir. Çünkü Abydos gecesinde, firavun ölüm- süzleşecektir. Vaktiyle Osiris'in olduğu gibi - A. Erman'ın yazdığına göre «bir fantom - ruh olarak değil, bedeninin tam bir dirilişi ile uyanacaktır. Çünkü tanrılar Osiris’in organlarını yerli yerine koymuşlar, başını kemiklerine eklemişler, kalbini yeniden göğsüne yerleştirmişlerdir». Râ’nın oğlu firavun gibi, Osiris’te doğacak ölü İçin de ayni şey olacaktır. Piramit metinlerinde yazıldığı, I. Seti'nin dirilişini gösteren kabartmada olduğu gibi, İsis ve Horus ölüyü kutsayacaklar ve ona «Kalk ve uyan!» diyeceklerdir. Ve ölüler yeryüzünü uzaklaşan ölüler gibi değil, gitmekte olan canlılar gibi terkedeceklerdir. Bu ölü firavunlar Osiris’e doğru gidecekler ve onca kez dinledikleri rahibin sözlerini hatırlayacaklardır: «Osiris, sana doğru yükseliyorum... Temizliğim ellerimdedir. Tanrıça Tefnout’-

Mout: Gerçek

un önünden geçtim ve tanrıça beni temizledi... Ben bir rahibim ve bu mabedin rahiplerinden birinin oğluyum...» Defalarca işittiğini yeniden hatırlayacaktır : «Bağ çözüldü, bu kapıyı geçmek için bilekler serbest kaldı. Üstümdeki bütün kötülükleri yere attım.» Hepsi Osiris’e doğru gideceklerdir. Yüzleri yeniden hayat ve güç bulacaktır; burun delikleri kuzey rüzgâ-rlarının serinliğini duyacaktır. Gökyüzünün İalou tarlalarında buğdayların büyüdüğünü göreceklerdir. Gecenin Kapılan önünde bırakmış olacakları yaşayanlar, kutsanmış ruhlara, her yönden adaklar getirecekler ve bunları kutsal sularla ıslatacaklardır. Evet, hepsi birbiri ardından dirilecek, kalbi çarpmayan Osiris’in önünde ebediyen duracaklardır. İsterlerse ve eğer doğrulurdan bulunurlarsa, her gece öbür dünyanın on İki bölgesinde yüzen kayıkta oturabilecekler, tanrısal Kedi’yi Heliopolis'in kutsal ağacını yardıktan sonra, İç organlarını ışıklı tayflar önünde, Skarabe Khepre'yi, Üst İdareciler sıralanmasını görecekler ve şöyle haykıracaklardır : **Ey! Güçlü Osiris! Biraz önce doğdum! Bana bak, az evvel doğdum!* »

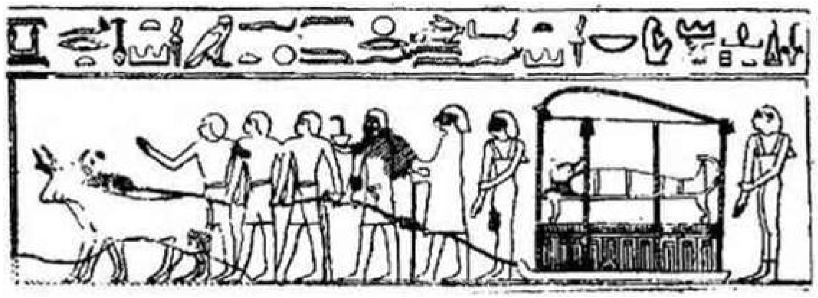
SETH

SETH, typhon hayvanı başlı kötülük prensibi, karanlıkların akıl almaz kaynaşmasını, bizi taşıyan dünyanın altında düşünülen bu harabiyet bölgelerindeki bozucu her şeyi kişileştirir. Kendisine «pislik» attığı için Horus onun husyelerini (testls) koparmış, böylece, Plutarque'ın söylediği gibi, ondan kudretini ve etkinliğini almıştır. Mısırlılar Coptos'da, Seth'in erkeklik uzvunu ellerinde tutan Horus'un bir heykelini dikmişlerdir. Silueti titremeden göz önüne getirilemeyen Seth, ünlü lanetlemelerle davet edilir. Bununla birlikte, bir çok milleti yenen II. Ramses, bir mabedin kapısına kendisinin Seth'in dostu olduğunu yazdırmıştır. Siyah domuz seth her ay, ay'ı yutar; çünkü Osiris'in ruhu oraya sığınmıştır. Bu Horus - Seth çatışması, bu evrensel mitos, sonu gelmez iyi ve kötü savaşıdır. Dünyanın başlangıcından beri şu veya bu biçimde ortaya çıkar. Basan şurada yatışır, bazan orada alevlenir. Ölmüş eski zamanların gecesinden ve gelecek zaman-

larda, insanları yapan tanrıların ortaya çıkardıkları bazan saf olmayan bu alev, sonu gelmez ikilik : (düalizm)'dir.

HORUS

Yirmi değişik şekil altında HORUS Mısır panthâonunun (tanrılar gurubunun) en büyük tanrılarındandır. O, Louvre Müzesinde görebileceğimiz, firavunun önünde zarif kutsama Jestini tekrarlayan atmaca başlı (hieracoc6phale) Horus'tur. Edfou'da, kutsalların kutsalının mabet kapısının kulelerinin on dört katiyle korunduğu, şabin başlı acımasız Horus'da görülebilir. Bedenlerin Açıcısı da denilen Hor - Behoudit, tanrılann zifaf odasının veya çiftleşen canavarların koruyucusudur. Simgesi, şahin kanatlı güneş yuvarlağı, binlerce yıl süresince Mısır'ın ekseri tapınağında onurlu bir yer almıştır. Fakat ruhunuzun derinliklerini araştıracağından hiç kuşkusu olmayan Edfou Horus'unun bakışı ne kadar zalimce bir iz bırakır; mabedin avlusunun yaldızlı ışığında nekadar tedirgin edici, sadece ölülerin tanıdığı bir alemin kapılan önünde ne kadar öbür dünyaya yaraşır bir bakıştır bu...

Şekil – 2 ölü, ölüm sarayına götürülüyor.

Piramit tekstlerinde, Seth’i Horus’la karşı karşıya getiren korkunç savaş İlişkisi anlatılır. Oradan Seth’in nasıl husyelerini (testis) kaybettiği ve Horus’un bir gözünden olduğunu öğreniyoruz. Bu kötülüğü kovalayan, yakalayan ve peşini bırakmayan Horus, özellikle ölüler tarafından saygı görmektedir. Çünkü bu ışık yapılı Horus onların «gözünü açmıştır». Böylece ölüler «onun aracılığı ile görebilecekler», Nil kıyılarında canlı iken yürüdükleri zamanki gibi, adımlarını ebediyete o kadar kolaylıkla yöneltebileceklerdir. önceden yapıtından alıntı yaptığımız S. Mayas- sis şöyle yazmaktadır : «İsis, Osiris'i Horus biçiminde dirilttikten sonra onu gökyüzüne, tanrıların karşısına, yeni şekillere, doğru çıkardı... Eski Mısırlılar, içinden çıktığı eski bir şekilden evrim sonucu *oluşan* her şekle, *çocuk* diyorlardı. Genç bir adam, kendi kendinin çocuğu, *çocukluğunun oğulu* (yetişkin, genç adamın oğlu, ihtiyar da yetişkininkidir). O, önceki şekli üzerindeki yengisi ile yeni nitelikler kazanmıştır. Horus, Osiris'ln yeni bir yaşam biçimidir... Evrim, ruhun yükselişi ve saflaşma yoluyla değişimi, önceki tabiatından, şeklinden çıkarak bir çocuk olunmasına bağlı bir şeydir...» ölmüş Osiris'ten çıkıp îsis’i dölleyen tohum bir Horus - Sothis, aydınlık Horus’tur! «Kardeşin İsis, aşkınla mutlu sana geliyor; onu phallus’un üstüne koyarsın, ve tohumun ona dahil olur.» (Piramitler Tekst'i 632, 1635 - 1636, S. Mayassis çevirisi.) Şu halde ölü Osiris'in kadavrasından çıkan tohum «her şeyi tamam bir Horus'tur» Sothis gibi delici, yani kadavradan çıkan Sothis ışığı gibi, ayni zamanda, Işık Merdiven i’nin birinci basamağı, Samanyolunun ışığı, ölüye milyonlarca yıllık gelecek yaşamına olduğu kadar en son ve en ebedi, kozmik yumurtanın bağrında yanan güneş ışığına erişmek imkânını sağlayacaktır...

«BEYAZ, BÜYÜK, DOĞU GÖK'ÜNDE YÜKSELDİĞİ ZAMAN

TANRILARIN İBADETİNİ GÜZELLİĞİ İLE MUTLAND1RAN HORUS'UN GÖZÜ,

SANA ÖVGÜLER.»

(Jean Capart Çevirisi)

Horus, ayni zamanda ve özellikle Harmakhis «Ufuktaki Horus», ünlü Gizeh Sfenksidir. Defalarca kumlar altında kalmış, ve insanların gayreti ile tekrar ortaya çıkarılmıştır. Doğuya yönelik yüzüyle, hareketsizliği içinde devâsâ, ve sabahın ihtişamına bürünmüş, gerçekten «Ufuktaki Horus»tur. Piramitlerin çevresindeki dokunulmamış, vâsi ölüler şehrini kollayan Horus- Kheprenidir. Göksel eşi Güneşin, bütün doğumların kızıl oluşu gibi, kırmızı kumlar İçinde kırmızı doğacağı noktadan gözlerini ayırmayan Horus - Harmakhis'ttr. Bu Gizeh sfenksi, yıpranmış yüzündeki sonsuz tatlılıkla Horus'tur. O Horus ki beş' bin yıldır milyonlarca güneşin doğuşunu, tarih öncesi yıkımların, felaketlerin korkunç patlamalarının silinişini görmüştür. Kanının damlalarından tanrıların oluşması için kendisini yaralayan Râ'- nın ruhu, bu Horus'tur. Geçici firavun - tanrı görünüşü ile yaratılışın bütün güçlerinin sahibi olan tanrıdır. Bu Atlant'ların son yaşayanı için anlaşılmaz derler. Bir firavunun Nil'in akış yönünü değiştirdiğini, Musa'nın nankör bir yurdu terk ettiğini görmüş, Sümer ve Akkad'daki kanşıklıkları, Ninive ve Ur'un alevlerinde kaybolan onca halkın feryatlarını, Nlnlve'll gaddar Asur- banipal'in Teb'e kadar

inerek Mısır’ı yıkmaya gelişinden önce Ba- bll ve Kudüs’ün yıkım ve yakımını işitmiştir... Aşık Kleopatra, uygarlıktan aydınlatan veya yıkan zafer veya felâketler karşısında kayıtsız, İnsanı büyüleyici, dengeli «Ufuktaki Horus»u sorguya çekmiştir. Zamanların sonuna kadar, yıpranmış şekli ne olursa olsun, canlılar bir kum çölünde artık onu görmeseler bile, her Mısır gecesinde, her tan ağartısında mevcut, dalma yaşayan Horus olacak, yeryüzü güneşte ısındıkça, ölüler ülkesinin üstüste sıralanmış nekropolierlni gözetecektir.

DAİRE SEMBOLÜ

Karnak’taki küçük Khonsu mabedinde, büyük tanrı heykelinin yakınında ilgi çekici bir seri kabartma vardır. Orada dev mezarlar olan piramitlerin önünde, onları koruyan Sfenks'in arkasında güneş ve -tanrıların çifte yaşamını simgeleyen- yılan tarafından taç giydirilen Horus görülür. IV. Ramses, Tanrıça Ament’e, Amon’la birlikte oturan dişi, «Gizli», bir heykelcik hediye etmiştir; tanrıça, firavunun gözleri arasına, üst ucu oval ve delik olan bir haç (croix ans6e) uzatmaktadır. Bu üst bölümü delikli haç *gelecek milyonlarca yılın simge s* i’dir. Üstteki yuvarlak ne başlangıcı ne sonu olanın mükemmel imajıdır; ebedî olan ruhu temsil eder; çünkü o, tanrıların ruhsal cevherinden çıkmıştır; haç, İnisiyenin girdiği transı, daha çok, *ölüm halini* gösterir. Bazı mabetlerde namzetin «haça gerilişi», İnisiyenin bir yatak üzerine rahiplerce haç seklinde yatırılmasın- dandır. Tanrıça Ament’in, üstü delikli haçı firavunun gözleri arasına koyduğunu söylemiştik. Bu sihir hareketinin kendine, göre bir anlamı vardır. Gerçekten Paul Brunton **L' E g y pt e secrète :* Gizli Mısır» adlı kitabında ısrarla şu hususa İşaret etmektedir : «Kaşlar arasında İşaret edilen nokta pin e a 1 gud- . d e’nin* yerini gösterir. Guddenin karmaşık İşlevleri henüz ay- dınlanmamıştır. inisiyasyon ilk basamaklarında, yetiştirici (hiérophante) namzedin psişik görüntüleri veya çevresindeki ruhsal varlıkları görebilmesi İçin bu guddenin belli bir etkinliğini harekete geçirir. Bu amaçla kullanılan metot kısmen manyetik. kısmen de çok güçlü tütsülere bağlıdır.» Bundan şu çınar ki tanrıça haçı Ramses’in gözleri arasına koyduğu zaman onun, gerçek sırların açık görünümüne (vision clairvoyante) sahip olması amacında idi. Ancak, inisiyasyonun değişik safhalarında görüp hissettiklerini açıklaması yasaktı. Bunun

İçindir ki Horus, ufukların Horus'u, Sırların Bekçisi, onun arkasındaydı ve bir parmağını dudağına götürerek ona susmasını İşaret ediyordu... înisiyasyonun en büyük mabedini, Büyük Piramide yaklaşanlardan koruyan Sfenks de oradaydı... Bunun İçin Karnak'dakl Khonsou mabedinin duvarlarına kazınmış insanların çehreleri inisiyeler için belli bir anlam İfade ediyordu; ezoterik sırların

(x) Diansefaldeki Pineal aygıt İki bölümden oluşur: Retinası, ilkel göz billuru, pigmanter ve periferik hücreleriyle küçük bir gözü andıran bölüm ve diansefalden yukarı çıkan tüb şeklindeki epifiz guddesi. Bu aygıt özellikle Rhynchoedphale'lerde ve bazı sürüngenlerde çok bellidir. Prosaurien'ler de denilen bu ilk bölüm çok eski sürüngenlere benzer. 45 cm. boyunda bir kertenkeleyi andıran ve Yeni Zelanda'nın kuzeyinde, Plenty körfezindeki birkaç adacıkta yaşayan Hateria (Spbenodon punctatus) bu türün tek örneği olup nesil tükenmek üzeredir. Metinde pineal gudde diye anılan bu apareyin bir üçüncü göz kalıntısı olması pek muhtemeldir.

Biologic : Animale, M. Aron etp. Grasse

geometrik anahtarına sahip kim olursa olsun, ölüler dünyasının kapılarını açmasını biliyor ve ebedi yaşamın gizli anlamına nüfuz edebiliyordu: bunun sembolü de delikli haçtan (croix ansée) başka bir şey değildi.

İnisiyasyonların merasimleri, gerçek mezarlara benzeyen loş ve çıplak, kapalı salonlarda (crypte) yapılıyordu. Buralarda sü- jeler hipnotizör rahiplerce uyutuluyor; ışıktan yoksun, gizlice karanlıkların derinliklerine dalmış bu kişiler bazan ordan, ruhen olduğu kadar bedenen de ölü çıkıyorlardı. Ama bedenden ve espriden sembolik olarak ayrılma sınavlarını aşabilenler o kadar yaklaştıkları ölümün dipsiz çukurundan geri geliyor, bu dönüşte beden ve ruh yavaş yavaş olağanüstü bir sıcaklık duymaya başlıyor, insanı serbest bırakan, coşturan, temizleyen ölüm'ü tanıyor, esrarlı bilgiler alıyor ve o zaman Hiç kimsenin bilemeyeceğini biliyorlardı: Öbür alemin ışığı, gecenin on İki saatinin göz Önünde canlanışı, mezarların (mastaba) kuyuları

içinde uçan kuş-ruh, mabedin en gizli odasındaki uzun uyanıklık saatleri, onların, yeniden dirilmenin korkutucu sırlarını sezmelerine imkân vermişti. Sırası gelince varlığın bir halinde kaybolabilecekler, başka bir hâl içinde yeniden gözükebileceklerdi. Kardeşi tarafından öldürülen Osiris'in dağılmış organları nasıl toplandı ise (Hâbil ve Kâbil'i hatırlayalım...) kendi dağılmış organlarını toplayabileceklerdi. Hiç kimsenin bilemeyeceği, mumyaların aydınlık tabutlarında uyandıkları zaman sihirli bir ipliğin ucunda sallanan ruhlarının ne anlama geldiğini, üst dereceden rahiplerin manyetik pasları sırasında vücutlarını patlar gibi hissetmelerinin belki bedenlerini tahrip edeceğini, ancak, doğmadan evvel de onların olan şu ışık ruhunun hiçbir zarara uğramayacağı gerçeğini bileceklerdi.

II.BAB

II. BAB

Ebediyetin yaygınlaşması için İsis insanları ölümsüz kılan devayı (ilacı) keşfetti...

Şekil -3

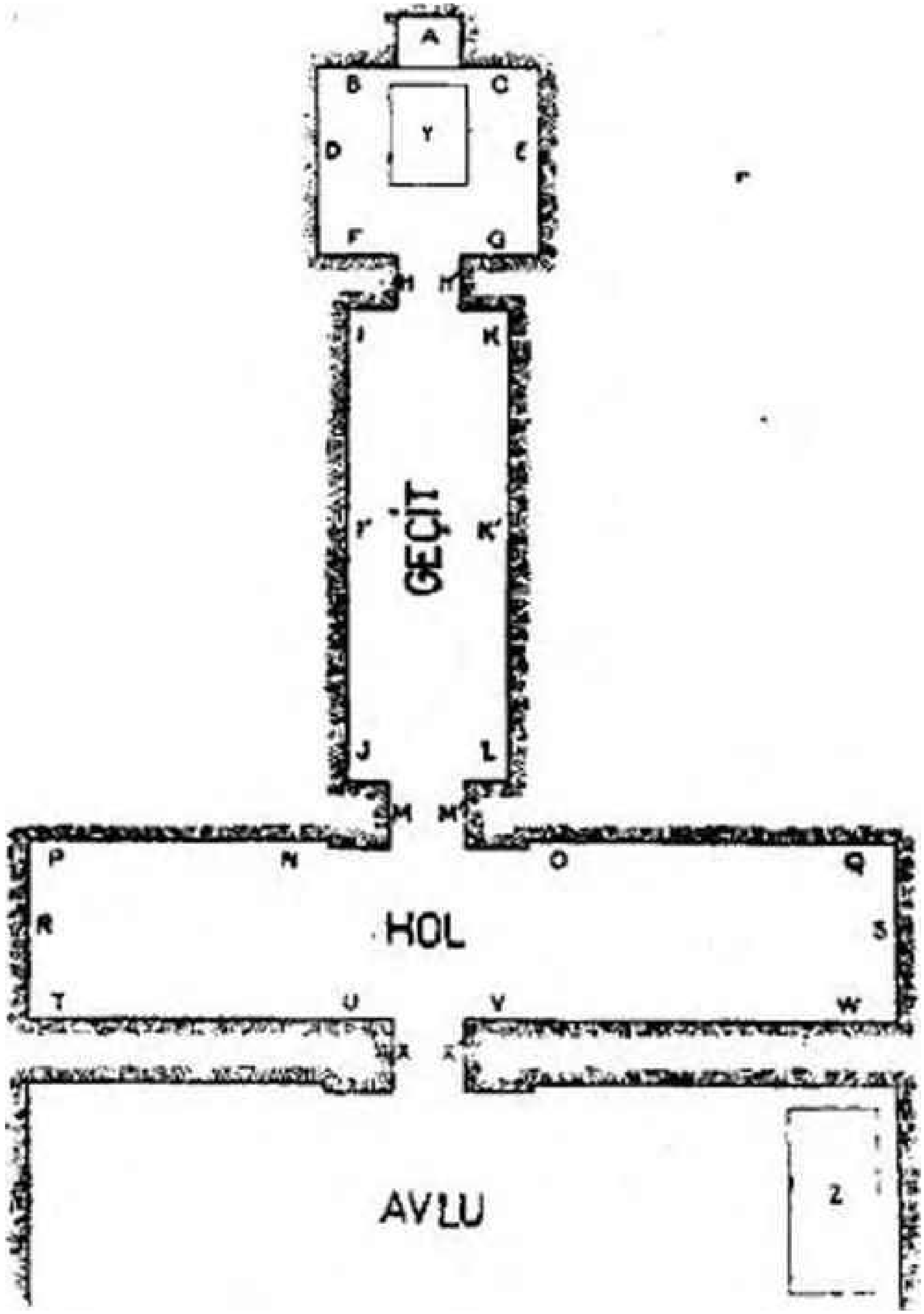
Toplumsal açıdan çok güçlü din seçkinlerinin bir sürü İnisiyasyon merkezinde bilgi aldıkları Nil Vadisi halkı, eski çağların başka halklarından, yalnızca dünyanın en olağanüstü uygarlığına sahip olmakla değil, ölülerine gösterdikleri aşırı ilgi ile de ay- rılır. Toplumsal, siyasal, dinsel yaşamlarına kesin kurallar egemendir. Bu yaşam, ölüm kapılarının eşiğinde her canlıyı bekleyen ikinci doğumdan sonraki diğer hayata nisbetle ayarlanmaktadır. Kolpaktchy, Eski Mısırlıların «çok büyük bir lahit gibi» düşündükleri evrenin, öbür dünyanın sırrı ile gerçekten büyülendiklerini söylemektedir. Osiris'in bu evrenin merkezinde olduğuna ve ülkelerinin, gökteki evrenin bir bölümünün yerdeki İzdüşümü olduğuna İnanıyorlardı. İnisiyatörlerl (öğreticileri) ölümden sonra kozmik ısınmaların ritmine iştirak edeceklerini, ölüm olayının ancak şuurun değişiminin (transformasyonunun) görünüşlerinden sadece biri olduğunu öğretiyorlardı. Bu bilinmeyeni, bu bizdeki görünmezi, herkes, mezarındaki yeni doğuşundan sonra, daha mükemmel bir hal İçinde hissedecekti, ölüler dünyasını yaşayanlarınkinden çok daha iyi öğrenmiş olan İnisiye için, her an uğraştığı öbür dünya, geçici olduğunu bildiği bir mevcudiyetin ideali oluyordu. Uygun anda tanrıların İrâdelerine uyabilecek, yeryüzündeki hayatını saf halde onlara takdim edebilecekti ki, bu da, sonuçta, milyonlarca yıllık ebediyeti karşısında çok az bir şeydi. Her durum için bir tane olmak üzere sihir formülleri ilerki evrimini kontrol etmekte mastaba'ların (mezar) etrafında larvalar gibi (Eski Roma İnançlarında kâtil ve öldürülmüş kişilerin ruhları olup canlıları rahatsız eden bu varlıklara larva deniliyordu) kaynaşan aşağı ruhların kötü etkilerinden onları koruyacaktı. Terazinin sallanışlarını dikkatle izleyen Yiyici'nin önünde, o korkunç «ruhun tartılışı» sırasında adalet tanrılarına şaşırmadan cevap verecekti. Hayır, rahiplerin, sırları yavaş yavaş açarak sabırla eğittikleri onun için, ölüm bir son değil, bir başlangıçtı. Zaman ve mekân İçinde görünen ve görünmeyen birbiri içinde erir. Ölüler Kitabında, ölünün kendinden bahsetmesinin nedenini anlamamıza, belki, bu hal olanak vermektedir. Ölü ayni zamanda ihtiyar ve yeni doğmuş, yaratılmamış ve oluşmakta, bitki özsularının karanlık kudreti veya Samanyolunun derinliklerinden yayılan uzak

kozmik ışınmadır... Evet, ölümünden ve dirilişinden sonra, Osiris gibi Yaşam'ın korkunç ve devri şekil ve kuvvetleri içinde ebediyen yeniden doğacaktır...

İNSANIN İKİNCİ DOĞUŞU

Ebediyet değişmez ve bir'dir; galaksilerin hiç durmayan hareketi onun maddeleşmesini sağlar. Ebediyetin bütün kapsadığı, bütün olmuş olduğu, bütün olan ve bütün olacağı, titreşim aracılığı ile böyledir. Her *şey bütünüyle çifttir,* ölüm bir kriz halinden ibarettir; o sıra «bir ad taşıyan» kişi, ne ölü-ne diridir; o sıra, daha idrak edilmeden onda mevcut ebediyeti, *k a* ' sı, etin görünür bedenini terk eder. Mayassis «öbür dünyadaki dirilmeye hasredilen cenaze merasiminden evvel, kokuşmayı uzaklaştırmadan evvel, ağız ve gözlerin açılma ayini yapılmadan -bu ayin ölüye ilkel Noun'da nefes ve görüş sağlayacaktır- orada ölüm ve doğumun sürekli hareketleri gelişir ve dengelenir: Tıpkı sonsuz küçük düzeyde evrenler oluşturan, madde içinde hareket edip çatışan sayılamaz çokluktaki atom hareketleri gibi. Kuşkusuz ebediyete oranla ölçülemeyecek olan zaman, insanın fizik görünüşünü ve davranışlarını çabucak tahrip eder, ama ruhunu hiçbir zaman bozamaz. Zaman ihtiyarlamaz. Zamanın bir bölümünün değeri -Eski Mısırlılar titreşimi diyeceklerdi- saniyelerle veya onların eşdeğerleri ile, yani milyonlarca yılla hesap edilebilir. Zaman ve ölüm geçici kabuller, düşünce oyunlarını kolaylaştıran anlaşma İşaretleridir. Mutlu Nil Vadisinde eskiden yerleşmiş halk için, ölümün ne korkunç ne de teorik (spekülatif) yanı vardı: başlangıç ve sonu olmayan bir evrimin bir duraklama zamanını gösteriyor, ölüyü ebedî hayatta doğurtacak gerçek bir doğumun habercisi oluyordu. Onu tutkularından, kalbinde olan pisliklerden temizlenecek bir hale getirecek, vaftize hazırlayacaktı. *Çünkü ölü*, tanrıların önüne çıkmadan Kaz Gölünde *yıkanmalıydı.* Evet, içinde tanrılarla eşit olacağı öbür dünyada gözükmek için, ilerde inceleyeceğimiz şekillere göre, doğrulanmış olacak, saflaşacaktır; ta ki pisliklerinden yıkandıktan sonra ruhu yeniden parıldasın. Kendilerine güneşin, «yumurtasını gizli varlığında yaratmak için bedenine eklediği» açıklanan İnisiyeler için *(Amon'a ilâhi,* Gardiner çevirisi) yeryüzünde doğum, öbür dünyadaki ölümün mantıkî bir sonucu idi; nasıl ki yeryüzünde ölüm, öbür dünyadaki doğumun doğal bir işaretinden başka bir şey değildi. Bunlar Heraklitos'un çok güzel özetlediği fikirlerdir: «İnsanlar ölümlerini yaşarlar ve yaşamlarını ölürler». Böylece, Mısırlı için, yeryüzü

bedeninden sıyrılıp sonra, sanki Nil kıyısında bulunuyormuşcasına, mekân İçinde rahatlıkla hareket edebilmek İçin bir ışık-beden'e bürünmenin, dileğine göre her biçimi almanın, kendi iştiraki dolayısıyla sonsuza eş olmanın, görünüşü olmayan ışıklı bir ruhun, belleği olmayan bîr zamanın ürperişi içinde olmanın o kadar doğal sayılışının nedeni anlaşılabilir. Şüphesiz böyle inançlar bizi şaşırtıp kuşkulandırabilir. Çünkü insanın evren ile bu nihaî özdeş-

A
B
C
Y
D
E
F
G
H
H'
I
K
GEÇİT
I'
K'
J
L
M
M'
P
N
O
Q
HOL
R
S
T
U
V
W
X
X'
AVLU
Z

Şekil — 4

>

«ÖLÜLER,
RÜZGÂRLA
YÜKSELİR.»

(Torino Papirüsü)

özetleyelim. Eski Mısırlılar için ölüm mevcut değildi. Her biri, toprağın öbür yüzünde kendine, dünyadakine oldukça benzer bir yer ve bir mevcudiyet bulacağına güvenebiliyordu. Gezegenler arasında, kendini doğruya çıkardıktan sonra, maddî zenginliklerinin hiçbirini terk etmeksizin vaad edilen ebediyetle mutlu olabilirdi. İşte burada firavunun uyruklarının ölülerine gösterdikleri özenin, sandığımız gibi o kadar menfaatsiz olmadığı ortaya çıkıyor. O kadar çabuk unutan ve etkilenebilen canlıların, ölülerin haklan olan maddî ve mânevî özenle memnun edilmedikleri zaman, onların dönüşlerini ve kızgınlıklarını düşündüklerini söylemek gerekir. Ölünün akraba ve yakın dostlan, onun kendine yapılması gerekeni isteyeceğini, eğer bunlar yapılmamış veya kötü yapılmışsa, yaşayanların evlerine taciz etmek için gelebileceğini bilirler. Buna ne Teb esnafının sattığı muskalar, ne rahiplerin duaları, ne de bu biçim yazılarda uzmanlaşmış kâtiplerin yazıları engel olabilmektedir. Torino Papirüsü «rüzgârla taşınan» bu ölülerin yapabilecekleri kötülüklere değinmektedir. Metin, ölülerle yakınları arasındaki hasis pazarlıklardan bahseder. Dullar ve yetimler ölmüş koca ve babalarına artık kötülük yapmaması ve kendilerini İçinde bıraktığı sefaleti arttırmaması için yalvarırlar. Erman, kendisi görevle evden uzakta iken, ona bakacak bir hekim bulmasına rağmen karısı ölen Memfisli memur vak'asını anlatır. Mâtemini tutarken o kadar büyük bir acı duydu ki «üç yıl boyunca neş’esini kaybetti» ve o kadar uzun zaman kederinin sürmesi onu öyle sıktı ki$_t$ ölü kadını neş’esini yeniden bulmasına engel olmakla suçladı ve aşağıdaki mektubu yazıp mezarı üstüne bıraktı: «Kusursuz ruhlu Ankh-iri. Sana ne kötülük ettim ki bu kadar zavallı bir hale düştüm? Niçin beni ezmeye çalışıyorsun? Ben senin sadık kocan değil miyim? Gençken

seni aldığım zamandan beri ekmeğini, elbiselerini, kokularını sana verdim. Seni hiç hor görmedim; yabancı bir kadının evine hiç girmedim, öldüğün zaman adamlarımla beraber ağladım, sana ince ketenden elbiseler giydirdim. Ve Douat dünyasında olduğun üç yıldır bana eziyet ediyor ve eski neş'emi bulmama engel oluyorsun. Kalbimi sevinmekten alıkoyarsan seni adalet karşısında suçlamak üzere dava mı açmalıyım?» Bütün bu görüşler, inisiyasyondan geçenlerin öğrendiklerine uymamaktadır belki. Ancak sıradan maddî menfaatlerin, huzurun korunması, hiç kimsenin, ruhunun yazgısıyla ilgilenmesine engel olmamıştır.

BEŞ YÜZ KIRK İKİ İLÂH VE III. THOUTMES'ÎN MEZARINDAKİ ÖLÜM MELEKLERİ

Eski Mısırlılar ölüm sırlarından hiç bir endişeye kapılmak- sızın söz ediyorlardı. Bununla beraber Douat'ın kapılarında onla- n bekleyen canavar yüzlü tanrılar, daha ziyade, korkunçtu. III. Thoutmes'in mezarında görülebileceği gibi, beş yüz kırk iki tanrı ve zebâninin egemen olduğu korkunç bîr evrenin derinliklerinde, her hayatın açılıp geliştiğini biliyorlardı. «Mezarında uzanmış olacağın o günü düşün, diye okunabilir dört bin yıllık bir papirüs'ten. / Bir akşam, sedir yağı ve tanrıça tarafından örülmüş bantlarla kutsanacaksın. Gömülme gününde güzel ağlayıcı kadınlar cenaze alayının önünden gidecekler ve başlarına Batı vadisinin ince kumlarını serpecekler. Mumyan altından olacak. Öküzlerin çektiği ölü arabasında giderken, sandukanın tavanı, gökyüzü gibi, üstünde olacak. Mezarının kapısında kutsal danslar yapılacak, ve rahipler kalbini sevindirecek sözler söyleyecekler.» /

TEB NEKROPOLLERİNİ N EVRENİ.

Mısırlılar, ayaklarının altında gerçekten acayip bir evren tasavvur ettiler. Bu evren, görünüşleri, mevcudiyet veya güçlerinden daha

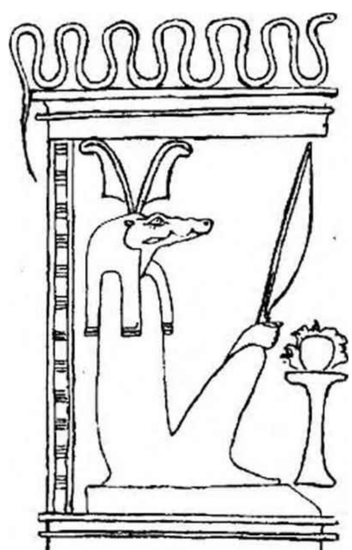
endişe verici tanrılarla ve kötülüğü ebedi şekilleriyle simgeleyen kötülük yapıcı ruhlarla doluydu. Her mezar kapısının arkasında Douat'ın akla gelmez karanlıklarının eşiğinde Teb nekropollerinin uzun koridorlarını bir defa olsun görmek, gerçek bir tedirginlik duymak için yetenidir, ölü ruhları, bütün vaad- lere, bütün yapay gösterişlere rağmen, acımasız ve sıcaklıktan yok" sun bir alemde ümitsizce yalnız değil midirler? Bu yerlerden böyle bir anı mı saklanacak, orada hiçbir şeyin adlandıramayacağı bir hiçlik içinde kaybolmak duygusu hissedilmezse, gerçekten orada, kendi etrafımızda zaman ve mekânın kaydığını milyonlarca yıl duyacak mıyız? Krallar Vadisinin ölü saraylarının salon ve koridorlarını gezdim. Tanrılar ve işaretlerle dolu gecenin derinliklerinden çıkıp, ayakta duramayacak kadar sarhoş biri gibi. Mısır gök'ünün açıklığına kavuştuğumda, istirahatlerini bozmaya cesaret ettiğim ruhların büyüsünden kendimi kurtaramadım. Eski Mısırlıların bu ölüler dünyasında gördüklerimi unutamam: Suçlayıcı tanrıların garip görüntüleri; tılsımlarla örtülü o firavun mumyaları; tersine bir evrende başıboş dolaşan kafası kesilmiş o Osiris düşmanları; karanlıklarda değişen belirsiz görünüşlü o şekiller. Biban el Molouk nekropollerinde. canlı ışık dünyasını bıraktıktan sonra, binlerce yıllık unutulmuşluk veya ilgisizlikten sonra, Teb nekropollerinin dehşet verici sessizliğinin ne olabileceğini anladım. Piramitlerin yedi yüz metninde açıklanan ölüm cennetine doğru alt dünyanın on iki bölgesinden iniş boyunca süren o ezici dehşeti hissettim. Çünkü ebedi gecelerin hareketsizlik ve doluluğunda, kararsız ve dayanılmaz bir şey var... Hayır, açtığım bir kapının ardında kaynaştıklarını gördüğüm ışık düşmanı canavarları, sonra başka bir kapının ardında, yeni dirilmeler bekleyen kendini temize çıkarmışları hiç unutmayacağım. Kendilerine, atmaca başlı tanrılar tarafından milyonlarca yıllık bir süre tanınmış firavunlar, incecik bacakları arasında koca güneşleri yuvarlayan skarabeler... Yıldızlı tavanı ile, astronomik tabloları ile, bir coğrafya kitabının resimleri gibi, mezar ötesi bölgelerin, ruh ve madde uzayın soğukluğunda kaybolana kadar seçilmişlerce işlenecek İalou tarlalarını tasvir eden büyük freskleri ile «Altın Salonlardı seyrettim. Anlamına akıl erdire- meden Râ'nın yetmiş beş şeklini; ölüler tarafından, uzun bir yılandan başka bir şey olmayan bir halatla çekilen güneşin kayığının üzerinde yüzdüğü Douat'ı, kutsal nehri gördüm. Dirilmiş, sıradan, kazandıkları ebediyeti

ne yapacaklarını bilmeyen ölüler; sihir formülleri arayan, öbür dünya rahiplerinin küçük adak ekmekleri ve çok tatlı bira ile besledikleri kuş-ruhlar; mumya biçiminde Osirisler; cehennemin en gizli bölümlerinde resmedilmiş konstellasyonlar; annelerinin karnındayken aldıkları ka’dan mahrum, dublesiz cehennemlikler; lahitlerin dört köşesinde, dipte yatan mumyayı korumak istermiş gibi kanatlarını yaymış tanrıçalar gördüm... Şunu iyi dinleyin: Vadi Engereğinin ağzından giren ve kuyruğundan skarabe olarak çıkan, Ptah gibi pullu ölüler gördüm. «Altın Salonlara* *Hetnoub*'lara giden aydınlık koridorlar boyunca tanrıçaların acayip yüzlerini şöyle böyle tanıyabiliyordum; aralarından bazılarının timsah gibi kaygan karınları vardı. Ve sonra bu korkunç salonda ruhun tartılma sahnesinde, korkunç terazinin kefelerinin sallandığını görür gibi oldum. Sanki bakışım veya nefesimde bir mekrûhluk varmış gibi, sanki, kraliçe Nefertiti’yi mezarına götüren îsis’inki gibi yeşilimsi olmayan tenim bir şeytan teni imiş gibi... Şanssız ölülerin kalbinin, adalet tanrılarının yargılarını dikkatle izleyen Büyük Yiyici'nin açık ağzına düştüğünü gördüm. Aklım yerinden oynadı. Her yerde etrafımda kokmuş çakal kulaklı Anubis’i boğa başlı Mentou’yu, ucu bir an iğnesi gibi sivrilerek biten iblis başlı Thot’u görüyordum. Bir yuvarlaklı hac (croix ansée) yağmuru altındaydım. Yavaş yavaş kendimi ölüler ve hâkimler kalabalığı ile karıştırı- yordum. Douat’ın bu karabasanlı görüntülerinin her tarafta kaçıştıklarını görüyordum. Ben ki başka bir devirden, çok uzak bir geçmişin sırlarına nüfuz etmek ve Teb nekropollerinin bu esrarlı kalabalığında, gerçek ne olabileceğini araştırmak için gelmiştim. Bütün duvarlara resmedilmiş ruhların tartılıp yargılandığı bir halüsinasyonu andıran sahneden kendimi ayıramıyordum: Çünkü her yerde, hakimlerin ve ölülerin kaynaştığını görüyor, ölülerin son haykırışlarının büyük bir velvele ile yükseldiğini, olumsuz itirafların ümitsiz şarkısını işitiyordum.

Şekil — 5 - A

Bıçaklarla silahlanmış Douat Kapılarının koruyucuları. - British Museum'daki Anhai Papirüsü. CXLVI.

Şekil — 5 - B

Şekil 5 - B

Bıçaklarla silahlanmış Donat kapılarının koruyucuları. — British Museum’daki Anhai Papirüsü. CXLVI

III. ***BAB***

** BELKİ DE, ÖLÜMLE KARŞILAŞAN İNSAN İLK DEFA DOĞAÜSTÜ FİKRİNE SAHİP OLMUŞ VE ONU GÖRMEKTE OLDUĞUNUN ÖTESİNDE ÜMİT ETMEK İSTEMİŞTİR. ÖLÜM İLK BİLİNMEYEN. OLDU. BU İNSANI DİĞER SIRLARIN YOLU ÜZERİNE ÇEKTİ. DÜŞÜNCESİNİ GÖRÜNÜRDEN GÖRÜNMEYENE, GEÇİCİDEN EBEDİYE. İNSANİDEN İLÂHÎYE YÜKSELTTİ.**

Fustel de Coulanges,
LA CİTE ANTİQUE

Ölüler Kitabı tanrıların eseridir. Amélineau: «Belki de bu, İnsan düşüncesinin meydana getirdiği en eski eserdir» demektedir. Sadece bir yüzyıldan biraz fazla bir zaman evvel Nil Vadisinde Memfis, Teb, Heliopolis'ten gelen papirüsler bulunmuştur. En önemlileri XVII., XXI., XXVI., ve XXXI. sülâle dönemlerine ait olanlardır. Bu İnisiyasyon tekstlerini İlk çözen büyük bilginlerin isimlerini zikretmek yerinde olur: W. Pleyte, W. Budge, L. Spe- leers, A. Erman, J. Vandier, A. Moret, Nina G. Davles, Jéxuier, Samuel A. B. Mercer, E. Naville, H, Grapow, P. Le Page Renouf. Eski Mısır mabetlerinde inisiye olan Yunanlılar, en büyük gizlilik içinde öğrendiklerinden bize hiçbir açıklamada bulunmamışlardır. Kısa bir zaman evvel Atina'da yayınlanan mükemmel bir travayda : *<Le Livre des Morts de l'Egypte Ancienne est Livre d'initiation :* Eski Mısır'ın ölüler Kitabı bir İnisiyasyon kitabıdır» - S. Mayassis, Nil Vadisinin en ünlü mabetlerinde inisiye olmuş Grekleri saymaktadır: Orphée Osiris sırlarını biliyordu. P. Foucart (Tanrısal Memfis'te «ışık mantosunu» aldı ve «Ölüler Kitabının» formülleri, Orphée'nin eğittiklerine en

büyük sırların malzemesini hazırladı) diye yazar: *(Recherches sur la Nature et l'origine des Mystères d’Eleusis :* Eleusis Sırlarının köken ve niteliği hakkında araştırmalar.) Homer hiyeroglifleri okumasını biliyordu. S. Mayassis «Oxyrhynchos Papirüsünde, Ullsse’in Cehennemin eşiğinde Anubis’in, İsis, Osiris, Ptah ve diğer Mısır tanrılarının gölgelerini (ruh veya görüntülerini) çağırmak için okuduğu sahte bir dua muhafaza edilmiştir» diye yazmaktadır, bazı müellifler İ*lyada* şairinin Mısır’da yaşadığını, diğer bazıları da Teb’de, o yüz kapılı şehirde doğduğunu yazmaktadırlar. Piramitlerin gölgesi ile İnsan gölgesi arasındaki oranı hesaplayarak piramitlerin yüksekliğini ölçen Thales’l de sayalım. Solon Sais'- de kaldı; firavun Amasls, Pythagoıe’u Memfis rahiplerine tavsiye etti. Laerce’de okuduğumuza göre «Pythagore, mabetlerin en kutsalına girdi, rahiplerce inisiye edildi, tanrılar ve ruhun ölümsüzlüğüyle İlgili değişmez gerçekleri tanıdı; gizliliğin mührü altında, dünyanın yaratılışının nasıl olduğunu bildi. (S. Mayassis’- ln çevirisi) Jambilique’in yazdığı «Pythagore’un Hayatı»nda şöyle denilmektedir: «Pythagore, Mısır’da, mabetlere büyük bir gayretle devam etti. İlişkisi olan rahiplerin hayranlık ve sevgisini kazandı, hiç bir sözlü öğretiyi ihmal etmeksizin, her şeyi çok çalışarak öğrendi. Bütün rahipleri ziyaret ederek her birinin sahip olduğu bilgeliği öğrenip yararlandı. Cambyse’in ordularınca esir alınıncaya kadar Mısır’ın mabetlerinde (adyton) kalıp yirmi yıl boyunca tanrıların bütün ayinlerine inisiye oldu.» Firavunların çifte krallığında bir süre kalarak yalnız inisiyelerin katılabileceği seremonilere kabul edilenlerden Démocrlte’i, Mısırlılar arasında on üç yıl kalan Platon’u, Cnide’li astronom Eudoxe’u, Mısır’ın hermetlk literatürünü (gizli yazılarını) ana diline çeviren Hermès Trismégiste’i sayabiliriz. Nihayet, E. Guimet’nin yazdığına göre Osiris ve Dionysos sırlarına inisiye olmuş bulunan Apollon’un büyük rahibi Plutarque’i; hiyerogliflerin çevirisini yapabilen ve onların gizli anlamlarını bilen Plotin’i ; E. de Rougé’ nin not ettiğine göre «Mısır rahibi, duasında andığı ulûhiyete bürünüyor, o tanrının karakterini düşlüyor; inisiyasyonla öğrendiği tanrısal vasıfları kapsayan kutsal sözlerden yararlanıyordu. Şu addaki (ölünün ismi) *Osiris...* hitabı buradan gelir..» diyen Jambilique’i de zikretmemiz gerekiyor (son hitap cenaze ayinleri sırasında kullanılır.)

ÖLÜLER KİTABI
BİR DUA
KİTABIDIR.

>

>

Şekil — 6

Mezarda günlük yemek. (Teb'deki Puyemre Mezarı.)

İLÂHİLER VE AYİN USULLERİ

Ölüler Kitabı, iki yüz civarında sihirli söz topluluğu (Incan- tations) veya ejiptologların İfadesini kullanırsak «Bab» İçermektedir. Bunların bazıları pek uzun ve çok eski ve bir bölümü de birkaç satırdan ibarettir. Bunların bilinişi ölüye geçmek zorunda olduğu Douat'ın on iki bölgesindeki maceralı yolculuğu sırasında ona yardımcı olacak mabet kapılarının ve kentlerin koruyucusu tanrıları tanımayı, bazıları Osiris'e Dua (CXVIII. Bab) gibi olan bu yakanlarla onların iyi tesirlerini çekmekte, ve özellikle, pek çok sayıdaki yırtıcı, sinsi, kötü ruhun fenalıklarından, veya isimleri, belleği, iç organları yiyen, sürekli ölüler aleminin ulûhiyetlerinin gölgesinde yaşayan yılan - şeytanlara yakalanmamakta yardımcı olmaktadır. *Ölüler Kitabının* bab'larının okunuşu ayine özgü temizlik halindeki rahiplerce yapılıyor, bütün cenaze töreni boyunca Ölünün mumyasına dönük olarak kutsal metinler okunuyordu. S. Mayassis «*Sırlar ve înisiyasyon*» adlı kitabında «bu okuma, inisiye olmamış ruhun dünyayı terk ettiği sıra, aceleye getirilmiş bir inisiyasyon benzeri idi» diye yazıyor; bazı bölümlere, duanın nasıl okunacağı, bazı güçleri taşıyan sihirli aletlerden nasıl faydalanılacağı hakkında kısa notlar eklenmiştir ki, bize alışılmışın dışında gelen bu şeylerin gerçek anlamına hiç bir zaman erişemeyeceğiz.

I. den XIV. ye kadar *Ölüler Kitabının* bölümleri ölüleri, «aydınlanmış mumyalarının» öbür aleme girecekleri sıra, cenaze törenlerine hazırlar, ölmüşler geleceklerinden, kendilerini bekleyen çalışma ve sevinçten kuşkuludurlar ve ölmeden evvel, akrabalarının veya dostlarının, ölülerin adına çalışacak, sedir yağıyla ovulmuş— küçük sihirli heykelleri, tıpkı Nil Vadisinde yapıldığı gibi Mutlu Tarlalarda Yaşamak için, ekecekleri arpayı ve buğdayı, önceden tabuta koymaları için tedbir alırlar. Yiyeceklerin öbür dünyadaki önemini vurgulamak uygun düşmez mi? Lord Camarvon'un, Toutankhamon'un ölüm sarayında ünlü altın «Lahitler Salonu» yanındaki bir depoda,

Teb’in Amon topraklarından gelmiş otuz altı büyük şarap küpü, üçyüz elli litre zeytinyağı, şeffaf vazolar içinde koku ve kozmetikler, çeşitli meyvaların konduğu yüz on altı sepet bulduğu zaman şaşkınlıktan gözleri açılmıştı. Firavunun açlığını gidermek İçin, büyük bir olasılıkla çok miktarda beyaz ekmek bulunması da gerekiyordu : *psen* - *shens* - *khenju* - *hbennu* ekmekleri! Ne kadar şaşsak, ölüler daha yaşamlarında «Osiris’te yeniden doğanlar haline gelip, ebediyen o halde kalacakları zaman, hiç de perhiz yapmak zorunda kalmak istemiyorlardı. Bu alelâde hazırlığın dayandığı temeli kanıtlamak için, panter postu giymiş dua okuyucunun bir çok defa tekrarladığı «ışıktan ve doymuş», «Osiris’in mezar takdimeleri ile doymuş», «ekmek, bira ve Râ’nın kayığında kızartılmış tavuk etiyle doymuş» olacaklarını, Osiris’in huzurunda her gün, yiyip içebileceklerini işitmenin ölüleri mutlu kıldığını not etmek yeter. Onlar, gökyüzünün dört örtüsünün gerisinde, Semâvi Nil'in, Işıklı Ruhların mutlu bölgesinde «bir parça tavuk eti ile, Mısır’da yüz bin yıl saltanat sürmüş firavunlar ve dünyaları yaratan tanrılar arasında güçlerini yeniden kazanmanın iyi bir şey olduğunu» ilâhi biçiminde okuyan rahibi duymakla seviniyorlardı. Bütün bir ebediyet boyu yaşamak söz kollusu olunca, bu «İyi yaşamak» arzusu küçümsenecek bir şey midir? Işıklı bir ruh haline gelineceği ne kadar bilinirse bilinsin, ölülerin en az obur, en az açgözlü olanı bile, rahip milyonlarca yıllık gelecek yaşamında, Mutlular arasında, katı ve sıvı yiyeceklerin bolluğuna değinince, kendini daha rahat hissediyordu... Sonuçta. Eski Mısırlıların inançları buydu...

Yiyecek endişelerini, Amenti bölgesinin kuşkularını duy-

Şekil — 7

Anubis, solda, tanrıların kâtibi Thot, sağda, ölmüş firavunu, Mısırlıların Pa - douait dedikleri mezarın tapınma salonunda, tanrısal kutsama aracılığı ile, bol sularla yıkıyorlar. Bu Tapınma Salonu mabetlerde de bulunmaktaydı. Firavun, saltanatı sırasında «Tanrıların Oğlu» sıfatıyla orada, nitelikleri çok kutsal sayılan ve bazı sırları bir tek kendisi bilen kher - heb rahibi tarafından kutsanmıştı. (Rituel du Culte quotidien : Dinin günlük Ayinleri, A. MONTET.

duktan sonra ölüler kalplerindeki pislikleri atmak İçin yapmaları gereken şeylerle uğraşırlar; uygun dualarla bunu başaracaklardır. Râ'yı yüceltececeklerdir (XV. Bab).

J. Capart'a göre *«Ölüler Kitabı»nın* XVI. Bab'ı dünyanın yaratılışını anlatır. Bundan sonra XXI. Bab'dan XXX. Bab'a kadar, ölüye hiç bir zaman «ne çürüyecek, ne kokacak» yeni bir bellek kazanmak İçin «Tanrısal Alt Dünyada ağzının gücünü» yeniden bulması için, «iç organlarının derinliklerinden kalbini sökmek» için birbirleriyle çekişen Heliopolis tanrılarının büyülerinden sıyrılmak için gerekli yöntem ve formüller açıklanır. Gökyüzünün Kapıları önünde «Anubls'in, bacaklarını kuvvetlendirmesi için okunacak XXVI. Bab'ı hatırlayacaktır." (G. Kolpaktchy çevirisi). XXX. Bab, CXXV. Bab'da tekrarlanacak olan, ilk yargılamanın ne olacağını anlatır. Bu, bir bakıma, büyük ruh tartılması (psychostasie) sahnesinin tekrarıdır. XXI. Bab'dan XLI. Bab'a kadar, pislikle beslenen, yakıp bitirici ateş tüküren sekiz tane timsah başlı şeytandan, ölünün kendini korumayı bilmesi için, rahip tarafından okunacaktır. Ölünün kendisine öğretilen büyülü afsunları kesinlikle hatırında tutması gerekmektedir. Onu gözleyen kötü ruhları korkutmak için dualarını haykırmalıdır. XLII. den XLVII. ye kadar olan Bab'ların konusu «ölünün organlarının tanrısallaştırılması»dır. «Omurgam Seth'inki erkeklik uzvum Osiris'in ki olacak» der, ölü (Kolpaktchy çevirisi). Ölünün kadavrasının çürümeyeceğini, Osiris gibi, bedeninin parçalanmayacağını, ancak

«ışığa doğru yükselebilen ruhsal bir beden» haline geleceğini ona açıklayan İlâhileri iyi bilmesi Önemlidir. XLVIII ve XLIX. bölümler X. ve XI. yi tekrarlar. L.— LXH, bab- lar sayesinde ruh yeniden «hayat nefesini» bulur, önünde yer ve gök'ün Kapılarının açıldığını, ve aynı zamanda Osiris'in mekânı olan Semâvi Nil'in sularını görür, «suya sahip olmam için gerekeni yap» der, Osiris'e. LXIV. den LXXV. ye kadar olan Bab'lar ruhun güneşe nasıl yükseleceğini, îsis'in bağrında nasıl gençleşeceğini, «anası olan» gök mekânında nasıl yeniden doğacağını (S. Mayassis), gökte olan Hellopolls'te tanrıların yanında oturmaya nasıl kabul edileceğini ölüye anlatır. Bundan sonra LXXVL Bab'dan C. Bab'a kadar ölüye, kendi kendini değiştirebilmesine yarayan «değişme formüllerini» seçmesi tavsiye edilir. Horus Şahini veya Soğuk bölgelerin Işıklı Ruh'u olabilecektir. Sıcaklık ve ışık olacak, ebedi kozmik titreşim içinde titreşim olacaktır. «Değişim formülleri» ölünün yeni bir bilgelik kazanabilmesi İçin, okuyucu rahip tarafından tekrarlanacaktır. Böylece ruh, onu doğru bularak mutlular arasına ayıracak veya, atılmışların, evrenine gönderecek Mahkeme önüne çıkabilecektir; Râ'nın güneş kayığında yer alabilecektir. Jamblllque «*Mısırlıların Sırları*» adındaki yapıtında şöyle der : «Bu güneş gemisi üzerinde yer alıp yolculuk eden, âlemi yöneten güçlerin bir görünüşünü simgeler»; «tanrıların çift yaşamı»nı simgeleyen yılanın içinden (Maspero), on iki kadın iplerle aşağı dünyaya çekerken, ruhun geçebilmesi için «Ruh, yılanın vücuduna, karanlıklara yönelik kuyruk tarafından girmekte ve her zaman ışık yönünde olan ağızdan dışarı çıkmaktadır..» Böylece ebediyet ve reenkarnas-

Şekil — 8

IV. Ramses'in ölüm salonunda, Osiris «Batı'nın Boğası» Ska-rabe'nin meydana getirdiği yuvarlak nesne içinde oğlu Horus'u oluşturuyor. Bu yuvarlak, yeniden doğuşun hem sembolü, hem de kalıbıdır. İsis ve Nephtis Skarabenin yuvarlağını tutuyorlar. Böylece

her Ölünün ruhu, İsis'ten gelen tabiatının sırrı sayesinde, ruh Horus haline geleceği ve «Samanyolunun» ışığı olan kendi sothiaque ışığı içinde parlayacağı gökyüzünde ebediyen yaşayabilmesi için yeniden doğacaktır.

Sothiaque : Sothio, Sirius yıldızının Mısır dilindeki adı. Rski astronomide 1460 yıllık bir dönemi belirler.

yonun sembolü olan yılanı «geçtikten» sonra, yeni sihri güçler kazanabilecektir. Ölü, öbür dünyaya girdiğinde, her yerde «eski kıyametlerin» izlerini görecektir, *ölüler Kitabı'nda,* «dünyaların yıkılışından» önce vuku bulan «gökteki savaşlar» söz konusudur. Bu geleneğin ısrarla tekrarlanması «zamanın uçlarında» korkunç yeryüzü karışıklıkları olduğunu doğrulamakta değil midir? *ölüler Kitabı*'nın açıklamaları Babil Tufanının, Gılgamış destanının, Tevrat'taki Sodom ve Gomorra'nın benzeridir. O Evren Yıkıcı Titan'lar kimlerdi? Başka bir gezegenden gelen varlıklar mı, yahut atom bombasının mevcudiyet ve kullanışını o zamandan bilen bizim dünyanın adamları mı?

CI. den CXXIV. ye kadar olan Bab'lar ölünün Batı'nın sırlarının ve tanrıların yazıcısı olan Thot'un Gizli Kitaplarının sırları bilgisini kolaylaştırmak için okunur. Bu da Osiris'in krallığı olan Ro - Setau'nun önüne gelmeden «Işığın Yedi Derecesini» geçebilmesi içindir. CXXV. Bab, resmî diriliş ve yükseliş ile sonuçlanacak temizleyici İtirafların ünlü yargılanma ve ruhun tartılışının Bab'ıdır. O zamana kadar ölünün ruhu, *ka'sı*, dublesi; mutluluk alanlarını (Champs eyseens) hayal meyal görmüştü. Oraya hiç nüfûz edememişti. Bundan böyle, tanrılar mahkemesinde temize çıktıktan sonra, Mutluların semâvı kâinatı ile bütünleşebilecek, gerçekten yalnız kendisinin olan ebedî İsmiyle adlandırılabilecek ve tabiatı tanrıların tabiatına eşit olacaktır. Ancak, metnimizin anlaşılabilir olması İçin, daha ileride CXXV. Bab'dan daha ayrıntılı sözedeceğlz. CXXVI. - CXXXIX. Bab'lar, ruh, Osiris olduğu ve son mükemmeliyete eriştiği zaman, yaratıcı ışıkta ışığıyla eriyip, zaman ve mekân boyunca sonsuz, kendi ışığında mutlu, bozulamaz olduğu ve bu ışıkla Osiris'in Evindeki gökte parlayacağı zaman söyleyeceği formülleri hatırlatır. Bir veya bir çok Bab'Iarı muskalarla birlikte mumyanın lahdine konulan ölüler

Kitabının bu kısa özetine bir sonuç olarak CXC. son Bab"ını bütünüyle G. Kolpaktchy’nln çevirisinden aktarıyoruz : bu Kitap, tanrısallaşmış Ruhun, Râ’nın bağrındaki mükemmelleşmesini konu alır ve onu Osiris nezdinde yüceltir, Amenti’nin Efendisi nezdinde güçlü kılar ve tanrıların merte- beleşmelerinde (hiyerarşisinde) saygıya lâyık kılar. Bu kitap Douat’ın esrarlı yerlerinin sırlarını açıklar, alt dünyanın sırlarına inisiye olmakta bir rehber vazifesi görür... Bu Kitabı okurken sana ve Rahip Kher-heb’e yakın olanlardan başka, hiç bir inşan varlığının seni görmesine müsaade etme... İçine yıldızlı dok,u- malar gerilmiş bir odaya kapan. O zaman bu metinlerin, kendi için okunacağı her ölünün ruhu yaşayanlar arasında, parlak gün ışığı içinde dolaşabilecek; tanrılar arasında güçlü olacak... ve tanrılar onu yokladıktan sonra, ölüyü eşitleri olarak tanıyacaklar... Gerçekte bu Kitap çok gizli ve çok derin bir sırdır...» GERÇEKTEN BU KİTAP ÇOK BÜYÜK VE ÇOK DERİN BİR SIRDIR. *Ölüler Kitabı'nın* gerçekten ne olduğunu kim bilecek? Onca sembolün gerçek anlamını bize kim açıklayacak? Firavunların Mısır’ındaki mabetlerde inisiye olanlar çok oldu; ancak, öğrendiğini anlatan hiç olmadı. Pseudo Cyprianus’u dinleyelim: «Yirmi yaşıma gelince, Memfis’te, Mısırlılar nezdinde derinliğine varılmaz, kutsal şeyler tanıdım» (Confessis, 1758). Jambilique'in, *Mısırlıların Sırları* adlı kitabını, P. Quillard’in çevirisinden, tekrar okuyalım : «Muhayyilenden veya söylendiğini duyduğun şeylerden gelebilecek, sembollerin tasvirinden düşünceni ayır; ancak zihnî (entellektüel) gerçeklere bağlan». Lucien’in «l’Assemblee *des Dieux :* Tanrılar Topluluğu» adlı yapıtının E. Chambery çevirisinde şöyle bir not vardır : «Mısırlıların dini muammalarla doludur ve inisiye olunmayınca (konuyu yakından bilmeden) asla onunla alay etmemeliyiz. Gerçekten de tanrıların tanrılar, köpekbaşlı’ların köpekbaşlı olduğunu bilmek için bu sırları tanımak çok gereklidir.» Evet gerçekten *Ölüler Kitabı* çok büyük ve derin bir sırdır.

IV. BAB

ÖLÜLERİN EBEDİ
BİR ADLARI
VARDIR VE ONLAR
KAPILARI AÇICI
SÖZCÜKLERİ
BİLMEK
ZORUNDADIRLAR.

Ölüler Kitabı sayesinde, ölüler, daha doğrusu dubleleri, doğumlarında onlarla beraber olmuş bulunan, ölümden sonra onları terk eden ka'larının ellerinde, kötü ruhların hilelerini bozacak sihirli formüller vardı. Bu papirüs sayesinde ikinci İsimlerini *ebedi adlarını* hiçbir zaman unutmayacaklardır. Bu sihirli ada sahip olmaksızın kimse öbür dünyada yaşayamayacak, onsuz, hiçbir tanrı onları temize çıkmışlar arasında saymayacaktır. *Ölüler Kitabı* sayesinde Eléphntine'in kasırgalar tanrıçasının dört testisinin İsimlerini saymak, Vadî Engereğinin nefesini fark etmek, ufukta bir skarabe şekliyle canlanmadan evvel güneşin yer altı dünyasında her gece aldığı otuz yedi şekli tanımak kolaydı. O güneş ki, doğuşunda uçsuz bucaksız Teb şehrinin altın yap- rakçıklarla kaplı piramitçikler (piramidión) üstündeki yüzlerce dikilitaşı ve yeryüzüne hayat dağıtan ve onu ebedi kılan Hâ'yı yüceltmek için inşa edilmiş mabetlerin dev kapılarını aydınlatıyordu... Ölüler de diriler kadar, karanlıklan açan, her günün ışığında Nil'e şarkı söyleten koç başlı güneşi yüceltmeyi bilmelidirler. Güneş kayığı, Sokharis'in krallığında, önlerinden geçerken ölüler ilkel (élémentaire) tanrılarla beraber, evrenin İlk kaostan çıktığından beri, her gün batışının eşiğinde yenilenen Amon-Râ'nın harika serüveni ile mutlanırlar. Yeraltı nehrinin kıyılarındaki mevcûdiyetleri ile, Batı Bölgesinde her gece Amon- Râ'nın kutladığı esrarlı fiile hep birlikte katılırlar... Evet, san'- atkâr tarafından yazılmış duaların gücü ve değeri ile, bundan böyle bedenlerini taşlaşmaktan koruyan sihirli sözcüklerin koruması altındadırlar ve «ka» ları doğru olan tanrılar önünde, olumsuz İtirafların kefaret dualarını* tekrarlayabilecek, «kapı açıcı» sözleri söyleyebilecek; iç organlarını deşmek için karınlarına bastıran eli bıçaklı veya Shesmou'nun yaptığı gibi «sözcüklerin sihir gücünü yiyen» veya mumyaların burnuna kokmuş bir nefes gibi giren sinsi tanrılardan kurtulabilecektir. Evet, *Ölüler Kitabının* derin anlamlı

sözlerini iyi bilirlerse *Gökyüzünün Büyüklerine* meydan okumaya cesaret eden tanrılardan korkmayacaklardır. Ve özellikle CXXV. Bab sayesinde Tanrısal Mahkemenin Gerçek ve Adalet Efendilerinin önüne, Yedi Işık Saçan'ın, Yedi Ruh'un, Büyük Hakim Osiris'in, Horus'un dört

Şekil — 9

Ölü, sağda, Üç Işık karşısında tapınma halinde. Birincisi bir lâhit üzerine uzanmış «geceleyin gören, ölmüşlerin patronu> çakal Anubis'in simgelediği Anubis'in Işığı'dır. Bu Anubis'in Işığı, ruhun «gözlerinin açılması» merasiminden hemen sonra aldığı ışıktır, iki diğer figür, Güneş Işınlarının Işığı ve Ra'nın Işığıdır. - Anubis Vaktiyle Râ'nın oğlu idi – oğlunun, Amenti'nln koruyucu tanrılarının önüne, Osiris'in arkasında oturan, koruyan veya yakan, «erkek şekil Sebek olan güneş alevinin kadın şekil» *Hétep - Sekhus* gibi (S. Mayassis) hakimlerin karşısına korkusuzca çıkacaklardır. Her ölünün dünya yaratılalı beri, Ruhun Tartılışı olan, onları bekleyen bu korkunç sınav boyunca, savunmalarını takdim edebileceklerdir.

* *Fransızca metinde geçen bir çok sözcük, belki de zorunlu olarak hıristiyan dinsel terimlerinden alınmıştır. Biz, kiliselerde söylenen şarkı, ilahi anlamına olan «Litanie»yi Kefaret (pişmanlık) duası olarak aktarmayı uygun bulduk.*

Horus'un dört oğlunun refakatindeki Osiris'in önünde yeri öptükten sonra ruhlarını bütün pisliklerden yıkayabileceklerdir. Çünkü ruh, «bir kadının karnından çıktığı için» kısa mevcudiyeti boyunca, kendine yakışmayan tutkulara kapıldığı için pis- lenmiştir. *Rituel funéraire :* Cenaze Ayinlerl'nde, E. de Rougé, ölünün ruhunun kendi

sal olmayışını bildiğini İsrarla İfade etmektedir. İçinde enkame olduğu beden tarafından işlenmiş hataları ruh hisseder. Ancak CXXV. Bab'daki dualar ve formüller sayesinde, onu belki de, Râ'nın ateşinde tutuşmadan, gökyüzünün parlaklığında onda erimeden doğrulardan bulacak olan kırk İki hakimin, Uluların, Işık saçanların, Karanlığın Kutlu Yüzlerinin önüne çıkmaktan korkmayacaktır.

RUHUN TARTILMA SAHNESİ VE OLUMSUZ İTİRAF

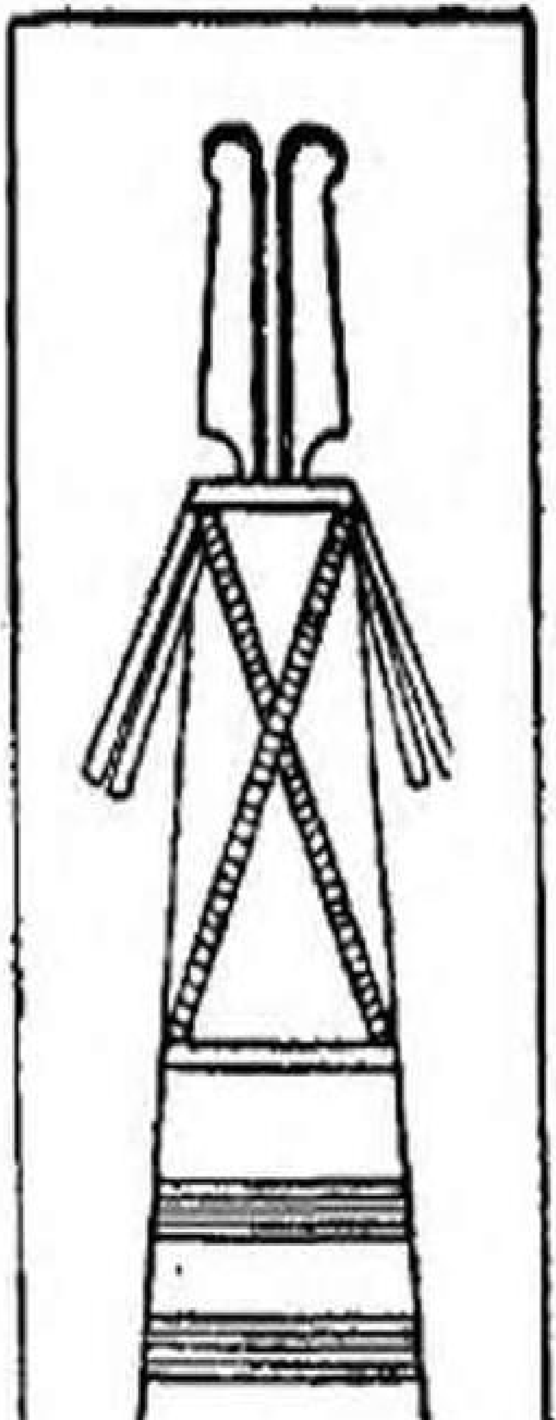
Çünkü, cehenneme veya cennete gönderilmeden evvel ölünün kalbi, yani vicdanı, tanrıların terazisine konulup tartılıyor ve hükümlendiriliyordu. Timsah ağızlı, suaygırı karınlı, metinlerde adı *<müstekreh hayvan», <ruh Yiyicisi*» olarak geçen bir canavar terazinin yakınında, ağzı sulanarak bekliyordu. Geri dönülmez yargıyı bildiren ölüler tanrısı Osiris yönünde, bakışlarını yumuşatıyordu. Her biri Eski Mısır'ın Zambak ve Papirüs çifte krallığının bir vilayetini (Nomark; Vali Hakimler), ayni zamanda insanların işlediği dince kararlaştırılmış (canonique) kırk iki günahtan birini temsil eden kırk İki adâlet tanrısı, topukları üzerine çökmüş, mahkeme önünde kendini temize çıkarması gereken ölüyü sorguya çekiyorlardı. Bu bütün cenaze papirüsleri üzerine resmi yapılan ünlü ruhun tartılması (Psychosta- sie) sahnesidir. Ölü o zaman, Thot'un önünde *olumsuz itiraf* denilen şeyleri söylemek zorundaydı. Thot, hiç bir ejiptologun keşfedemediği sebeplerden İbis ve maymun (babouln: şebek) ile temsil ediliyordu. Gizli kitapların sahibi idi. Kendi yaşamının milyonlarca yüzyıl süreceğini beyan etmişti (CLXXV. Bab). Thot, Osiris'in yeryüzündeki düşmanı domuzu, öbür dünyadaki düşmanı Apophis Yılanı'nı kovdu. Evet, teraziyi dikkatle izleyen Thot ve çakal kafalı Anubis önünde «İnsanlara karşı günah İşlemediğini. tanrıların hoşuna gitmeyecek hiç bir şey yapmadığını, hiyerarşiye (silsile-i merâtibe; mevki sıralanışına) saygılı olduğunu, ne öldürdüğünü, ne de öldürmek için emir verdiğini, kimsenin ıstırabına sebep olmadığını, mabetlere bırakılması gereken yiyecek ve tütsüleri gizliden ölçerek hırsızlık yapmadığını, ölülerin yiyecek ve içeceğinden çalmadığını, kutsal yerlerde cinsi fiilde bulunmadığını, komşusunun toprağını çalmak için yanlış ölçü

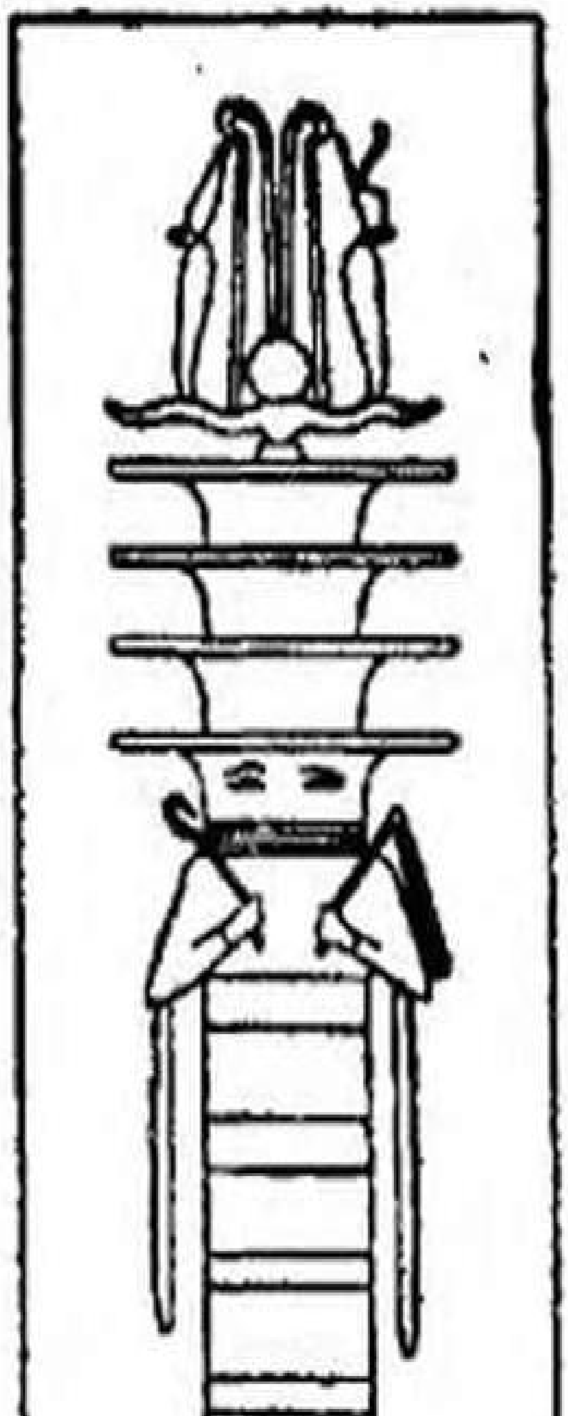
kullanmadığım, uzunluk ölçülerini yanlış tutmayıp terazide hileli ağırlık kullanmadığını, tanrıların kuşlarını veya kutsal göllerin balıklarını çalmadığını, Teb Amon'unun sürülerine zarar vermediğini, mabetlerin hâzinesine bırakılması gereken gümüş külçelerini yanlış saymadığını* beyan ederek ölü, kendini temize çıkarmalıydı. Eli bıçaklı kırk iki tanrı Önünde, Thot ve Anubis önünde göğsünü yumruklardı: «Tabi, derdi; hayatımı iyilik etmek için kullandım, ve size yalan söylemeksizin, ebedi ve sevgili tanrılar, kendimi meth edebilirim, çünkü en İyiler arasında en iyi idim; zayıf olanları besledim. Susuz olana gün ortasında su verdim; hiç bir şeyi olmayana balık kayığımı ödünç verdim. Osiris, Thot ve Anubis önünde göğüslerini yumruklayan bu ölüler, ne kadar doğru, ne kadar iyilermiş! öbür dünyada onlara İnanacak olursak hepsi yetim babası, dulun dayanağı, şanssızların yardımcıları imişler! «Hellopolis'e yemin ederim, hiç günah işlemedim! Kher - Âoua'nın alev taşıyıcısına yemin ederim, hiç çalmadım! Hermopolis'in burnuna yemin ederim, hiç aldatmadım! Gölge yiyicisine (ruhları yok eden anlamına) yemin ederim, insan öldürmedim! GÖkün çift aslanına yemin ederim! *Zahire* çalmadım! Herakleopolis'in kemik kırıcısına yemin ederim! Mabedin servetini yağmalamadım! Akrabalarımı gömdüm. Hizmetkârlarımdan hiç birinin kızını esir etmedim. Kutsal hayvanlardan olan gökyüzünün akbabalarını besledim. Doğduğumdan beri bir defa bile, hâkim önünde dayak yemedim ve bir ölünün ruhunu ürkütecek hiç bir işaret çizmedim; temiz olmayan şeyleri davet edebilecek bir şekil de çizmedim.» Mezarlarına girmeden evvel, adalet tanrıları önünde çok günahsız olan bu ölüler, bu dünyada yalnız doğrulara tanınan bir hak olarak üzerinde kâtiplerin kazıdığı, aşağıdaki sözcüklerden ibaret bir kitabeyi, taşıyan mezar taşlarını diktirmeye özen gösterirler: «Bu yerden geçen biri, müteveffâ (ölmüş) falancayı hatırlasın. - Bu taşı okuyan, okuması yoksa başkasına okutan, ölünün ruhu için bir armağan olan duayı okusun». (Jean Capart çevirisi.) Batı kapılarının, temize çıkmışlarsa, önlerinde açıldığını görecek ölülerin olumsuz İtiraflarının gerisini izleyelim: boyunlarında XX. Bab'm bir kopyası asılı, Nil kıyılarında, firavun inciri ağaçlarının (Syco- morre; Ficus sycomorus) altında serinlemek İçin, güneşe (gündüze) çıkabilirler, gökyüzü tanrıçası Nout'un yarattıklarından yeniden tat alabilirler. «Size şükürler olsun, ey tanrılar! Siz ki Mısır toprağından gelenin

kokusunu; mumyalandıktan ve gömüldükten, İkinci bedenin oluşmasını, iç varlığın dışa çıkıp görünür hale gelmesini sağlayan sihirli merhemi süründükten sonra, Ra’nın ruhu olan Herakliopolis’in zümrüdü ankâ kuşu gibi (phoenix) temizlenip karşınıza çıkanı tanırsınız. Size şükürler olsun, ey Amenti kapılarının ardında yaşayan Osiris peştemalları giyinmiş tanrılar, siz ki benzerlerini öldürdükleri, mabetlerin avlularındaki hayvanları çaldıkları, yalnızlıklarında saf olmadıktan veya nehrin sularını pislettikleri için organları çürüyüp kokanları tanırsınız. Tanrısal ruhlar, köpek başlı ruhlar, sizlere ebediyen şükürler olsun! Ben ki karşınıza çıkmadan ölmüş ve yeniden doğmuş, bedenimin yıkanıp sargılara sarıldığını, gözlerime antimuan sürüldüğünü görmüştüm. Bilirsiniz ki yumurtayı oluşurken kırmamışım, Mendes tekesi üzerine yemin etmemiş, Abydos'ta Ptah - Tatenen’in adını anmamışım. Beni kurtarınız! Beni yanınızda tutun, çünkü nefesim saf, kalbim saf, ellerim saftır ve beni görenler şöyle der: «Ey saf olan sen, hoş geldin! ruhun aşağı dünyada sükûnet içinde olsun... Hoş gelmiş ol; çünkü iç organlarını maat gölünde yıkadın; ey saf olan sen, Osiris’in, Amenti boğasının, Osiris Neberdjer’in, omurgası evrenin mihveri olan Osiris Djedi’nin karşısına çıkabilirsin.»

ÖLÜNÜN
KALBİNİN VE
MAATIN TÜYÜNÜN
AĞIRLIĞI.

Ölünün olumsuz itiraflarını dinledikten sonra Thot ve Anjı- bis, - birincisi tanrıların yazıcısı, öbürü mezarlıkların koruyucusu, - teraziye bakarlar, ölünün, tören ekmeklerini, birayı, kızıl bir boğanın ayaklarını, dört çanak kan; beyaz bir ineğin dört çanak sütünü takdimeler masasına koyduğunu bilirler; bilirler ki ölü, vücuduna lapis - lazuli'den (lâcivert taşı) veya donuk yeşil aklk’ten (Jaspe) muskayı: *udjat*; çiçek bileziği *ankham’ı*

Şekil — 10

Solda : Stat, tüyler takmış ve şeritler kuşanmış sihir sembolü. Sağda Osiris'in baş ve kolları ile temsil edilmiş kat kat djed'i. Amon'un boynuzları altındaki dört omurga halkası ve iki yılan (uroeus) omurgada bulunan hayat akımının, ateş - yılan'ın sembolüdür. Hayat nefesi olan bu akımı rahip «ısıtılmak ve isis'in sıcaklığı ile örtülmek« istenen ölünün ensesine ellerini koyarak nakleder.

vücuduna koydurmuş, mihraplara on İki ateş yaktırmış, tabutunun Üzerinde *Ölüler Kitabının* LXXII. bölümünün kopyasının bırakılmasını sağlamıştır. - Bu bölüm aşağı dünyada yolunu kaybetmemek için ne yapmak gerektiğini göstermektedir. - Tanrılar bilirler ki ölü, yeşil porselenden yapılmış, üzerine şehirlerin koruyucu ruhlarının resimleri yapılarak süslenmiş ve sedir yağıyla ovulmuş bir güneş kayığının pruvasına kendisini temsil eden bir heykelcik konulmasını vasiyet etmeyi unutmamıştır. Thot ve Anubis, tanrıların terazisini sorguya çekerler...

Eğer Thot, elindeki tabletin üzerine terazinin iki kefesinin dengede olduğunu yazabilirse - kefelerden birinde ölünün açık iradesinin ve ahlâkî vicdanının yeri olan kalbi, öbüründe Maât'- ın, gerçeğin tüyü vardır. O zaman Ibis başlı Thot ölüler tanrısı Osiris'e döner ve şöyle der : «Palanca, terazide tartıldı Kalbi doğrudur; çünkü bu kalp bir tüyden daha ağır değil.»

O zaman ölü *Maa Kherou* olur - doğru ve temize çıkmış - ... Kalbi, «annesinin kalbi», «doğduğundaki kalbi» canlıyken sahip olduğu kalp, ona karşı tanıklık etmemiş, tanrılar karşısında onu ezmemiştir. O zaman ölü, tartılmış, tam, eksiksiz olarak, ebediyet sürdükçe, istediği her yere gidebilir: yaşayanların toprağına, aşağı dünyanın on İki bölgesine veya Samanyolunun ta derinliklerine... Abydos'a gidip Mısır tanrılarının yüzünü görebilir... Ve Maat, ölünün omurgasına sihirli akımını, ebediyen geçirebilir, omuzlarının Ye göğsünün kaslarını kucaklayabilir, yani onları nefesi ile etkileyebilir.

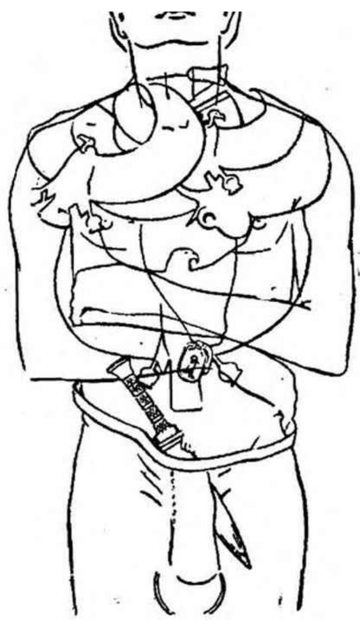
Ölü, «çok güçlü sihir sözcükleri» duymuştur; günah çıkarmasından sonra «söz'ün bir gerçeği» Osiris olmuştur. Yeniden Râ'da doğan Osiris gibi, aydınlatan ışık olabilirdi. Mahkeme önüne gölgesi (dublesi), zekâsı, belleği ile çıkmış ve hakimler önüne giderken kötülük yapıcı tanrıların, aşağıya giden ölülere kurmasını bildikleri bütün tuzaklardan kaçmasını becerebilmişti; «fiilleri ortasında tabutuna yattıktan sonra yıldızlı phoenix olmuştu».

«*SEKHEM'İN ŞEYLERİNİN» NE OLDUĞUNU BİLMEK*

Evet, *doğru* bulunduktan sonra - çünkü o artık, tanrılarca kabul edilişinden beri, ölü değildir - gökyüzünde on binlerce parçacıktan guruplaşmış «*yok olmazlar*«ın yanına, hiç de hayâli olmayan, ebediyen her çeşit yiyeceğin bol olduğu, halk arasında «İ*alou Tarlaları*», «Yiyecek Tarlaları» veya «Kamış Tarlaları» denilen yerlere gidebilecektir. Udjat'ın gözbebeğinde, kollarını kaldırmış, iki bacağında yılan, bası güneş kursuyla süslü bir tanrı görecektir. Dört çeşit ışığı ayırt edebilecektir: güneş ışığı ile ayni olmayan «Seth'in ışığı»; karanlıkların ısısı: yaradılışın başlangıcındaki ışık; nihavet. mezarın arkasındaki- -Amibisin ışığı. İalou tarlalarında ruhların «bacaklarının bütün gücüyle» mutlu yerlere koşup, yaşam akımından yoksun, kovulmuş ruhlardan kaçtıklarını görür. Güneşten çıkan güçler, sayesinde «göklerin gezegenlere bağlandığı sonsuzluksan gelen akımların rüzgârlarından bir kısmı kendilerine bırakılmış *Işık Saçanlara* yaklaşır. (Virey, *Religion Egyptienne:* Mısır Dini.) Meraklı yaşayanların, önlerinde görünmeyen kapılar açılmadan bilmeye çalıştıkları her şeyi öğreneceklerdir. «*Sekhem'in şeylerini*», yani görünür evrenin aydınlatılışını ve esrarlı arınmalardan sonra ruhların neyi simgelediğini bileceklerdir. İalou alanlarında, ne şekli, ne ağırlığı, ne zamanı olan, mavimsi yeşil, kaygan ve sisler içinde, belirsiz olan her şeyin dehşeti ile dolu «milyonlarca yılın Yıkıcıları»nın egemen olduğu bölgelerden uzakta, firavun ruhlarının kazlar gibi gakgakladığını işiteceklerdir. *Doğru kişi,* suları o kadar mavi Nil'in,

Tanrısal Nehrin kıyılarında, çocukluk perçemlerini kestiği günden beri o kadar sık hayal ettiği o cennetleri tanıyacaktır. Ölülerin Mısır'ında, başka bir Nil'i, Semâvl Nil'i, uzayda olan, Teb'in meyva bahçeleri kadar yeşil olan çayırları görecektir. Korkunç ruh tartılması sınavından sonra, artık mutlu olmalıdır; çünkü göklerdeki bahçelerde, firavun inciri ağaçlarının gölgesinin serinliğini tadabilen doğru kişiler arasında olacaktır. Kendisi ve ondan sonra ölüm krallığında doğacak olanların hepsi tanrıçaların sütünden içeceklerdir. Bunun için Piramit Tekstlerinde onlara «ağızları doymuş mutlular» denmektedir,

İsmini Thot tabletlerinde okuduktan sonra, Doğru kişi, ışığın ve sözün (kelâm) başlangıcında bulunan ilk titreşimi sakla-

Şekil —11

Toutankhamon'un mumyasının göğsü üzerindeki dört altın kolyenin, siyah reçineden, altın kakmalı, üzerine Bennou kuşunu anlatan bir metin oyulmuş kalp skarabesinin, (kamanın sapı tarafında); yönü ritüel olarak -sapı karnın sağ tarafına, alt ucu sol tarafına dönük- yerleştirilmiş, altından cenaze hançerinin; altın karın halkasının ritüel yerleri. Lord Carnarvon, kral mumyasının keten sargılarını çözdüğünde, üst üste 13 kat teşkil eden 17 gurup sargı arasında 35 muska saymıştır. (Jean Capart, Tout-Ankh-Amon).

Yukarıdaki döküman «Griffith Intttute, Ashmolean Museum, Oxford«un bir klişesine göre yayınlanmış, jean Capart'ca yeniden kopye edilmiştir.

yan «Kozmik Yumurta»yı, «Yumurtası içindeki Râ»yı seyredecek; ruhu Tanrısal İnek Hathor-Nouit’in memesinden ebediyen akan Semâvî Nil’in, yani Samanyolu’nun önünde sevinç duyacaktır. «Zekâyla sarılmış Işık Saçanlardan, Amentt’nin *Khûları* önünde, rahibin mumyası başında okuduğu duayı hatırlayacaktır: «Beni takdîmeler alanında, dokuz dirsek (fr. Coudée; dirsekten parmak uçlarına kadar, yaklaşık 0.50 M. lik bir uzunluk) boyunda bir *Khû yap.* Bana bak: ben doğdum ve yaşayan bir Khû şeklinde çıkıyorum». Râ’nın kendi ışığı olan phallus’ünü, güneş ışığının her yere nüfûz edici şiddetini simgeleyen, Osiris’in aslan kafalı uzvunu da görecek; hiçlikte başıboş dolaşan, başsız, boyunları aşağıda, yaşam akımlarından yoksun «tersine dönmüş» leri, lanetlenmişleri de görecektir. Semâvî Site ve ayni zamanda «Osiris’in tabutu tarafından dünyanın aydınlatılışı» olan, Sek- hem’de «Şeylerin Gecesi» önünde bulunacaktır. Kendi İç organlarını yiyen ölü krallardan, pislik haline gelmiş lanetlemelerin belkemiklerini, İçinde kalmış azıcık büyüsel gücü emmek ama- cıyle kıran ve böylece onları ebediyen kişilikten, dünyadaki eski mevcudiyetlerini yeniden gözden geçirmek arzusundan yoksun bırakan işkenceci tanrılardan kaçacakdır. Uzun zamandan beri kafası kesilmiş vücutları içindeki belleksiz ruhların bulunduğu Buto bölgesindeki faaliyeti, kötü ruhlarla çekişen canavarları kovacakdır. İnek sütüyle yıkandıktan, sırtı bir avuç güherçile ile temizlendikten, el ve ayaklarının yerinde olduğunu gördükten, bacaklarının hareketine ve konuşma gücüne kavuştuktan sonra, Doğru kişi uzun bir değnek alır ve gök yollarında yorulmadan, Kolpaktchy’nin yazdığına göre, «kendisine yaklaşmaması İçin ölümünü uzakta tutarak» dolaşabilir. Artık o, «tabutunda uzanmış yatarken» onu ayağa kaldıran Anubis’e eşit olmuştur. Gökyüzünün dört kapısı önünde; Râ’nın esrarlı ışınımlarının önünde; «Shou’nun gücünün dayandığı gök mekaniği kanunlarının ifadesi» olan yedi basamaklı Schmoun merdiveni önünde; isis’in «havadan yapılmış» yedi gömleğinin önünde; her yaradılışın

tohumunu kendinde saklayan evrensel tohum (sperm) Noun'un önünde, sevinci gölgesizdir; kırk iki tanrının mahkemesi önünde temize çıkmış olan o, önünde ışık-ruh'larla kayna-

şan Amenti'nin pırıl pınl parladığını görünce, ebediyen yükselmiş olacaktır. Çünkü bu Piramit metinlerinde yazılmıştır; çok sonraları ortodoks hıristiyanların kutsal kitaplarında yazılmış olduğu gibi: Salihlere (Doğrulara) değerlenme (izzet:: gloire); çünkü onlar Cennette ışık saçan yıldızlar gibi olacaklar...

Amenemhet'in mezarında bulunmuş ve Jean Capart tarafından çevrilmiş, yakınlarının bizzat ölüye hitab ettikleri şu dua ne kadar güzeldir: «Heykellerin mihraplarında ebediyen kalsın... Bedenin nekropoldeki mezarında sabit dursun.. Batı güzelliklerinle sevinsin... Batı dağından arzunca çıkıp girebilesin, önünde Öbür dünya kapılarının ardına kadar açıldığını göresin... Dağda yükseldiği zaman Râ'ya tapabilesin ve ufkun eşiğinde dinlenirken onu yüceltebilesin... Etrâfı ebedi bahçelerle çevrili gök havuzunun kıyılarında her zaman gezebilesin...»

V.BAB

BÜTÜN VARLIKLARIN SONRADAN NE OLDUKLARINI GÖRMEK. Yedi yüz sihirli formül sayesinde, firavunlar devrinde yaşayanlar, İnce keten sargılarla sarmalanmış, göğsündeki Osiris'te dirilmeyi simgeleyen altın takısı, vücudunda hiç durmadan akacak İsis'in kanını temsil eden kırmızı donuk akikten (Jaspe) düğümü, kalbini gösteren yeşil taştan skarabesi olan mumyayı terk eder etmez, ölünün dublesinin sonraki gelişmesinde hazır bulunmanın sırrını biliyorlardı. Şüphesiz tanrılar mahkemesinde doğrulardan bulunan ölülere, sayısız mutluluklar vaad ediliyordu. Tanrılar için, yeryüzünde geçirilen yaşamın azıcık bir şey sayıldığı açıkça bellidir: Kum çölündeki bir tek kum tanesi gibi. Bununla beraber, gelecekteki tanrılaşmaya rağmen, bu fâni dünyada kabil olduğu kadar uzun zaman kalmak, istenir bir şeydir. Eski bir Mısır şarkısında söylendiği gibi: «Bira testileri arasında, dostları ile beraber, neş'eyle oturmak ve bir gün, gökün dibinde, onca hayvan kafalı tanrı arasında, yüceltileceğim hiç düşünmemek.

*
**

Jean Capart, ruhun tartılması sahnelerine refakat eden cenaze papirüsleri, «bütün karışıklıklarının tamamen ortadan kalkmadığı esrarlı bir dille kaleme alınmıştır« diye yazmaktadır. Mezarların duvarlarına resmi yapılmış birçok sahne, şüphesiz hiçbir zaman izah edilmemiş olarak kalacaktır. Örneğin Teb'de,

V. Ramses'in mezarındaki Güneşin cehenneme iniş sahnesi. Orada, ölülerin güneşinin cehennemliklerle dolu mağaralarla simgelenmiş cehennemin derinliklerine daldığı görülür. Zaten, *ölüler Kitabımız* bazı Bab'ları, hiçbir insana açıklamanın yasak olduğu korkunç sırları ima etmektedir: «Çünkü inisiye olmayan-

lar gizil şeyleri bilemezler ve *gizli mekânın formülünü tanıya- mazlar.** Bize, yarıtanrının (demiurge; Osiris olmalı -Ç.N.) kendini, insanı ve evreni niçin yarattığını, eşsiz, fakat çok karanlık bir monolog halinde anlattığı sözlerini nakleden XVII. Bab'ın açıkladığı gibi, ancak tanrılar insanın nereden gelip nereye gittiğini bilirler. Yaratılış şiirinde insanların yazgısını tanımlar;

Şekil —12

Solda, Anubis, ölünün arkasında, ritüel koruma yerinde, tahta bir çekmecedeki iç organlarını kendi taşıyan ölüyü koruyor. Omurga gibi, iç organların da çok kutsal bir karakteri vardır. Onlar, ölünün onsuz, kişilik ve şuurunu Douat evreninde koruyamayacağı «sihir gücüne» sahiptirler. Her ölü, daima «sihir gücü» peşindeki, öbür dünyada kaynaşan kötü ruhlar tarafından kendi iç organlarının çatınmamasına özellikle dikkat etmelidir. Ortada, ölü, köpek kafalı maymunların tapındığı Güneş Kayığının baş tarafında, Râ'nın önünde secdeye kapanmaktadır. Kayığın her iki tarafında, İsis ve Nephtis, ölüyü bekleyen gelecek milyonlarca yıllık mevcudiyeti simgeleyen ankh

haçını (crotx ansée) taşımaktadırlar. - Cadet Papirüsündeki son sahnenin vinyetinden alınmıştır.

Onları, doğru ve iyi İçin, hüküm gününe (kıyamete) kadar savaşıp yaratıcı sözün, (kelâm'ın) zaferini sağlarlarsa, dünyadan gökyüzüne götüreceğini anlatır. (A. Moret, *L'Egypte pharaonique:* Firavunların Mısırı.) Yarıtanrının her cümlesi tam bir şarkı teması gibi, bir anlatış biçimi altında ortaya konmuştur. Bu ancak inisiyelerin gerçek anlamını keşfetmek için yorumlayabildikleri esrarlı sözcüklerin bir çeşit musikisidir. Tanrıbilimci- ler bu ünlü XVII. Bab'a bir yorum getirdiler, «soru-cevap biçiminde, her esas ibareye bağlanmış açıklamanın (glose) kendisi de karanlık olduğundan, bazan bir İkinci, hatta üçüncü bir anlatım gerekti. Bu bilgiç yöntem ile salte karşılaştırmasının (Sais -şehir- den türetilmiş bir nom ve bir sülâle adı) XVII. Bab'da muhafaza ettiği üçlü yorum, çiçekli süslemelerini ilk şarkının refakatinde işleyen İkili ve üçlü kontrpuan'dır (: Birkaç parçadan oluşan musiki tertibi) -A. Moret, Aynı yapıt-, ölüler Kitabının CXXV ile birlikte olan ana temasının özeti -olumsuz günah çıkarma- ölü Amenti'ye girerken okunması gereken tapınma dualarının en bellibaşlılarından biridir: «Ben gökyüzü mekânlarının, uzay, sonu olmayan bir sıvı okyanusu gibi iken, zamanların ve şekillerin tanrısıyım. Hiç kimse beni doğurmadı, çünkü her varlıktan daha evvel doğmuştum. Benim adlandırıldığını bütün isimlerin sihir gücünün şefaati ile gök hiyerarşisini ve kendi kendini yeniden yaratan maddeyi yarattım... Ben Atoum'um ve kozmik okyanusta hiçbir hayat izi yokken ben gene mevcuttum. Ben evrenin başlangıcı ve büyük tabutun içine uzanmış olacağı zaman sonu olacak olanım. Yokluktan, nehrin sularının silindiği gibi, çoktan silinmiş varlıkların pınarını fışkırttım ve bedenimde yarın'ın sayısız varlığını da taşıyorum... Ben Atoum'um ve biliyorum ki ölüler Osiriste ebedîdirler. Çünkü Osiris, doğru ve yardım etmeyi sevenler ve Mısır toprağından kötülüğü kovanlar için, ayni zamanda ebedi ve sonsuzdur. Büyük yıkımdan sonra, Osiris'in organları oraya buraya dağıldıktan sonra, dünyalar çöktükten sonra, gök âlemlerinin dengesini yeniden kurdum, onların parlaklığını İade ettim ve ışığı ışığım olan Râ'nın doğuşunu gördüm... Ben Atoum'um,

Heliopolis’in tanrısal Kedisiyim. Ey temize çıkmış ölüler, siz ki canlı iken kötülük ruhuna karşı savaştınız, Amenti’de Osiris’in hizmetkârlarını parçalayan ve cehennem kazanlarında haşlayan uzun bıçaklı ruhları sizden uzaklaştıracağım. Kadavra ve pislikleri yiyen şeytanları ölülerden uzaklaştıracağım; çünkü ben gökyüzü mekânlarının Atoumu, başlangıçların ve dünyanın sonunun Atoum’uyum.

*

**

Ölüler, tanrıların dünyasına Tanrısal inek Menourit’in sırtı na uzanıp giderler. Ruhun rahatlığını ve dirilmeyi sağlayan «dJet« ve *that» sembollerinin koruması altındadırlar. Bütün ölüler, Nil'in öbür kıyısında «batan Güneşin mutlu topraklarına bırakılmış, babadan oğula, son kuşağa kadar, mumyalanmış Osi- ris’i, Amenti’nin efendisi, ayak parmaklarına kadar kokulu şeritlere sarılmış, mumyalanmış Osiris'i seyredeceklerdir. Herbiri onun önüne çıktığı zaman ona bir hayat pırıltısı verecek ve Osiris aracılığı ile ebedi olacaktır... Ölüler ona gideceklerdir. Çünkü onları doğrulayacak yalnız odur, çünkü o, herşeyin son defa olmak üzere yeniden başladığı geniş bir evrende egemendir. Mevcudiyetleri ile, mistik olarak, onunla birleşecekler «İsa’da ölen Hıristiyanlar gibi, *Osiris* - f*alanca* olacaklardır» (Kolpaktchy.)

*
* *

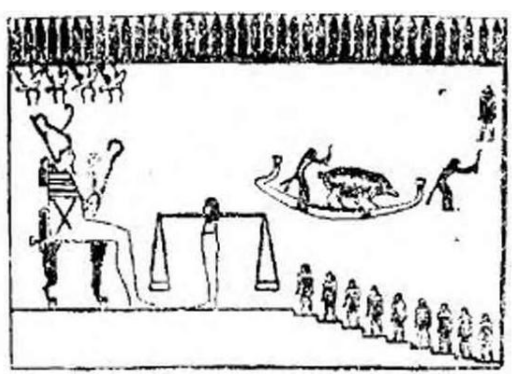
Osiris, Güneş’in Gözü; insanın iki mevcudiyeti arasında, hiç bir kesintiye yer vermeyen sürekliliği simgeler. Bunlardan biri kısa ve görece (rölatif), insanın dünyadaki yaşamı; öbürü ebedî, hayâlî değil fakat gerçek olan yaşamıdır. Doğum ve ebediyet arasında hiçbir aralık yoktur. İki halin ikisi de birbirine vesile, sebeptir. Çünkü otuz beş sülâlenin çağdaşı olan Mısırlılar, bedenin, k â’sı, ölümsüz dublesi ile, çürüyemeyeceğini, mezarda fizik yok oluşun vuku bulmayacağını, fakat öbür dünyanın eşiğine bırakılmış bedenin, doğanın bize sunduğu çeşitli örneklere bakarsak, değişime uğradığına inanıyorlardı. Bu

sırların ana hatlarına artık sahip değiliz; ne ölülerin esrarlı değişimini ne de, sihir sözcükleri inanılmaz güçlere sahip «kudret sözcüklerini» bilenler için Amon mabetlerinin duvarlarının şeffaflaşabildiğinin nedenini bugün açıklayabiliyoruz. Beş bin yıl evvelki İnislye rahiplerin eylemsel büyüsü (magie opératoire) bizi güldürmemelidir. XX. yüzyıl fizikçilerinin maddeyi parçalayabildiklerini, anti- maddeyi keşfettiklerini yadsıyamayız. Bu inisiye rahiplerin büyüsü, ruhları ölüm dediğimiz yere, yani sonraki hayata taşıyan görünmez ışındı, ve ölülerin koruyucusu Osiris sayesinde, her doğru yolu bulmuş (salih), ruh tartılması sınavından sonra, Osiris’in krallığında «yüz milyon yıl« seyir (contemplation) halinde kalabilirdi. Bu acayip ölüm evreni, geçmiş ve gelecekte ölçülebilir olanı kaldırıyor; ölü için şekiller, simya (alşimi: Eskilerin maddelerin değişim bilgisi), akrabalıklar anlamını kaybediyordu. Ölü, Gılgameş Destanında ve *ölüler Kitabının* XVII. Babında anlatılan kozmik yıkımları görmüş bulunan tanrılara eşit olabileceğini de biliyordu. Ne şaşırtıcı görüş ve ne keşif!.

*

**

Bir duvar üstüne bir çehre çizen san’atkarın hayat yarattığına, ağızdan çıkan her sözcüğün bir hayat biçimi olduğuna inanan bir halkın saplantılarının nereye kadar gittiği hiç bilinebilir mı? -II. Ramses’in, ellerini İyi kullanmasını bilen her usta kopyacının karnını İyi doyurmasını, her on yıl başlarını yağla-

Şekil — 13

Ruhlar Çıkış Merdiveni'nin dokuz 'basamağını tırmanıyorlar. Kabul edilmeden önce önünde itirafta bulunacakları Osiris'e doğru gidiyorlar. Eğer «Doğrulardan: Salihlerden bulunurlarsa, Ro-Setaou Kapısında Işık Saçanlar haline gelecekleri Douat'ın Yüksek Bölgesine gidecekler. -METİN: Yargılanmamın Gecesine doğru yürüyorum. Kayıkta «Tahribedici Domuz*, «Milyonlarca Yılın Yutucusu> kalpleri, yani yeryüzünde geçmiş hayatlarındaki filleri, Osiris'in önüne yerleştirilmiş Yedi Ruh'un terazisinde Maat'ın tüyü olan Gerçeğin Tüyü kadar hafif olmayanları bekliyor. Vay «Senelerin Yutucusunun Kayığında yer alacak kovulmuşlara, çünkü onların herbiri *Sheniu Odasının acımasız parmaklı on iki işkencecisinin refâkatinde, her şeyin kuruyup, silindiği Amenti'nin pis bölgesini, o «Aouai Ateşi Gecesi«ni tanıyacaklardır. -W. Budge, Osiris and the Egyptian Ressurection : Osiris ve Mısır'da Yeniden diriliş inancı.

masını bildiğini hatırlayalım.- Bu fantastik gerçeküstücülüğü, bu irreel âlemin büyüleyici gücünü, bu Osiris krallığının soğuk parlaklığını anlayabilecek miyiz? Bu ölüm dünyasını hepimiz tanıyacağız. Altı bin yıldan daha önceleri Mısırlıların bulduğu, düzeni Amon mabetlerinin İnisiyeleri olan cesur araştırıcılarca keşfedilen bu dünya, bizim için de o kadar ulu, o kadar değişmez mi olacak?

Evet, bundan böyle temize çıkmış ölü, derinliklerinde Ori- on'un kıvılcımlandığı, konstellasyonların, parlak ruh pleyadları- nın (Pléiades: Ülker burcu) benzeri olarak Douat'ın göküne yükselecektir. Nihayet, Gök Boğasını görecek, tanrılarla ayni yiyecekleri yiyecektir. Oysa, o belki Nil Vadisinde, ancak bayram günleri çiğ soğan yiyebilen, darlık içinde bir kimseydi. Belki onca karanlık olan o, sabah yıldızının parlak bir bölümü olacak, gö- kün bütün kapıları, önünde açılacaktır; çünkü o, kapıları rezelerinde çevirten sihirli sözcükleri söylemesini bilecektir... Bin* lerce yıldır dola§an Bozulmazlara karışacaktır. Dünyadaki kil duvarlı yıkıntı evinde, yaşamında o kadar gösterişsiz olan, o parlak yeryüzünden bir nefes kadar çabuk silindikten sonra, gerçekleşecek geleceğinin bu muhteşem hayalini nasıl düşünebilirdi? Osiris olmak! Evet, bütün servetini iki nasırlı eli arasında tutabilecek olan o, Osiris'in parlaklığına sahip olacak, yüzlerce kuşağın asırlar boyu seyredeceği parlaklığını bir gün bile kaybetmeyen o yıldız

olacaktır... Osiris olarak evrensel ritimlere katılacak, tanrılara eşit olacak, insanların vücudu gibi yaşayan sonsuz olacaktır...

ÖLÜLER KİTABI BİZE TANRILAR VE İNSANLAR ARASINDA İYİ İLE KÖTÜYÜ KARSI KARŞIYA GETİREN ÇEKİŞMEYİ AÇIKLAR.

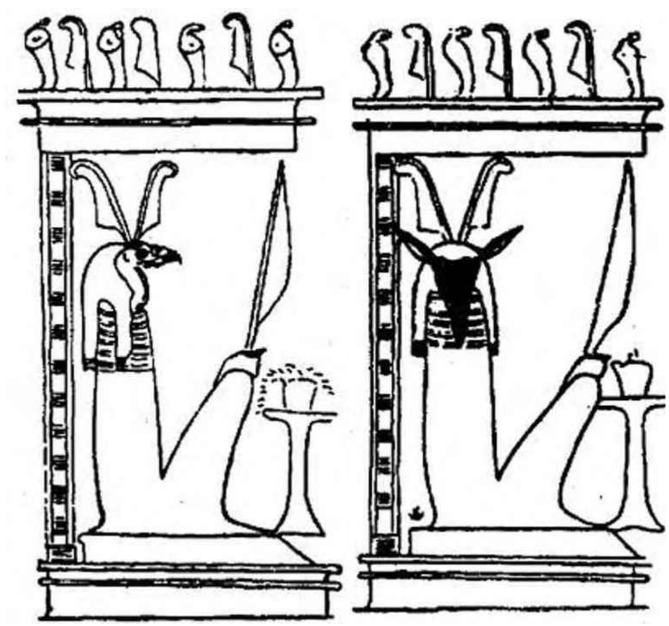
Simgesi A d o n h i s yılanı olan Seth, kötülüğün kökenidjr. Işık doğmadan, evrenin kurucu elemanları tamamlanıp bir düzen meydana getirilmeden, yaradılış şekilleri «gökün doğusunda tanrıça Nouit'in jenital bölümlerinden ruhlar ve tanrılar oluşmadan evvel», Seth mevcut idi. Tanrıça, Doğu ve Batı arasında eğilmiş, elleri ve ayakları İle, Doğuya ve Batıya dokunur. Seth;

Kabil, Habilin kardeşi olduğu gibi, Osiris'in düşmanı ve kardeşi dir. Bize İyilik ve kötülük, aydınlıkta ve karanlıkta sırlar veya korkulacak şeyler böyle açıklanmaktadır. Râ'nın ilk kez Mısır toprağını aydınlattığından beri İyi ve Kötü, birbirine meydan okumaktadır. Ve bu, Çifte Zambak ve Papirüs Krallığında, her- biri kırkar bin yıl saltanat süren efsânevi firavunların ilk gününden beri böyledir. Genel yıkımların, uygarlıkların çöküşünün, başlangıçların tufanlarının, tanrılar arasındaki acımasız savaşların anısını saklayan bu toprak üzerinde İyi ve Kötü birbirini kovalar ve Ölüler Kitabı bunu bize açıkça anlatır. Kutsal metinler bize, Osiris'in şefaatiyle, ölülerin Amenti'ye İlk adımlarından itibaren işkenceci şeytanlardan korunacaklarını anlatır. Osiris sayesinde ölüler tam kalacaklar, yani aşağı dünyada kimlikleri parçalanmayacaktır. Osiris'in vücudu kardeşi tarafından on dört parçaya ayrılmış ve bu parçalar Mısır'ın her tarafına dağılmıştı. ölüler kötü nefesten veya lanetlenmişlerin beddualarından korkmayacaklardır; çünkü İsis onlar için «ölümsüzlüğü veren ilâcı keşfetmiştir» (Herodot.).

AĞZIN, GÖZLERİN
KULAKLARIN
AÇILMASI.

Firavunların tacındaki Naja yılanının -İki Mısır'ı; aynı zamanda Doğu ve Batıyı simgelemektedir- kıvrık başı marangozların kullandığına benzer (fr. Herminette) «Anubis'in âleti» denilen bir büyü aracı ile yapılan bir theurgie (Yüksek ruhlarla ilişki kurmaya dayanan bir çeşit sihir) işlemi *ağız açma ameliyesi* sonucu ölü, öbür dünyada yaşayabilmek için, kaçınılmaz bir gereksinme olan yaşamsal fakültelerine yeniden kavuşuyordu.

Kher-heb rahibi, «Karnak'ta Gökyüzü Kapılarının Açıcısı», «Kitabın eskiden beri sahibi», Ölünün arkadan, *omurgadan,* «kutsal akımı», «koruyucu tesiri», *san ankhu'yu* alabilmesi İçin sihir yöntemlerinden faydalanıyordu. (Ekseri İsis'in mabedin iç ve başlıca bölümünde (naos), firavunun arkasında, elini, kralın ensesi hizâsında, ona manyetik paslarla kutsal akımı-

Şekil — 14

Douat'ın kapılarının eli bıçaklı bekçileri. British Museum'daki Anhai Papirüsü CXLVÎ. Bab.

sotpou sa-, iletmek Üzere kaldırmış vaziyette durduğu görülür.) Bazan bu ağız açılışı «kurban edilmiş bir boğanın testikülleri: husyeleri» ile yapılmaktaydı. (Lefebure, Bull. Egypt. IL cilt, sf. 182.) A. Moret, belki de bu rltin, cenaze kültünün en önemlisi olduğunu yazar. Çünkü rit, mumyalanmış, sarılıp sarmalanmış cesede dilini ve sözün sahip olduğu yaratıcı gücü, görüşü, İşitmeyi, tat, koku, dokunma duygusunu, kolların ve bacakların hareket serbestliğini iade ediyordu. Piramitler döneminden, Roma çağının sonuna kadar mezarlarda kısaltılmış veya tam; resimli, resimsiz papirüslerde «ölünün gözünü açmak İçin» formüllere rast- lanmaktadır. Evren ile birlikte yaratılan canlılar serisini simgeleyen bir ağ ile örtülmüş «yüzü açma» ritleri, kutsal şehir Aby- dos'ta, naos'un (mabedin iç ve en önemli yeri) kapılarını iki eliyle açan rahibin figürü ile birliktedir. Bu sonuncu, evrenin daraltılmış bir simgesini temsil etmektedir. «Mumyanın dinlendiği* aynı zamanda evreni simgeleyen mezar veya naos, ölünün heykelini veya mumyayı koymak için kapıları açılınca ayni İlâhî İşitilir.» (Schlaparelil, *Libro dei funerali*, II. cilt.) (Edfou ve Den- derah anıtları da görülebilir.)

Aile kültünün rahibi olan oğul -firavunun tanrısal kültün rahibi olduğu gibi- babasının heykel veya mumyasına sarılıyor, ateşle mumyanın başını veya heykelciği aydınlatıyordu. Çünkü alev, güneş olan Horus’un gözünden gelmiş, öbür dünyada ölünün düşmanlarını kaçıracak olan sihir akımını iletmek İçin parlıyordu. Sonra, kurban edilmiş bir hayvanın yüreği veya budu ile, ölünün yüzü okşanıyor, «Büyük Sihirbaz» denen yılan şeklinde, tanrısal bir aracın (herminette) yardımı ile ölünün ağzının, gözlerinin, kulaklarının -lâkırdı edebilmesi, salgılarını ve hümörlerini (eski tıpta vücudun tabiatını oluşturduğu düşünülen dört unsur: kan, safra, balgam ve sevda -arapça çok kara anlamına-) kullanabilmesi amacıyle açılmasına girişiliyordu. Ancak o zaman ona, «ruhunun göğsünde olacağı, tam kendisinin olan arkasındaki şeklini tanıyacağı» söylenecekti.

**SERDAB’LARIN CANLI HEYKELLERİ» ÖNÜNDE BİR SEREMONİNİN ON*

BİR AŞAMADA YAPILIŞI.

Bayan Weymant - Ronday şöyle yazmaktadır: Ağız açma seremonisi, heykelin (ölüyü, dublesini temsil eden) el ve ayaklarını yumuşatan gerçek «cevher değişimi» - transsubstantiation: Bir maddenin başka bir maddeye dönüşmesi - güneş ve Osiris doktrinlerinden türemiş bir dizi özel safhadan (epizoddan) oluşur: 1 — Ölünün heykeli, yüzü güneye doğru, yeryüzü gibi şekil verilmiş bir kum tabakası üzerine konur. 2 — Birbiri ardından birçok defa tütsülenir. 3 — Dörder serilik iki dizi kaba konulmuş su İle, dört yönün tanrıları adına (Horus, Seth, Thot ve Se- pa) heykel temizlenir. 4 — Heykelin ağzı lo natron (doğal sodyum karbonat) topağı -beş güney, beş kuzey İçin- ve beş topak tütsü takdim edilerek temizlenir. Bu topaklar ayini yönetenin avucuna aldığı küçük bir sepete konulur» ve sepet iki defa ağıza, iki defa gözlere, bir defa heykelin eline olmak üzere kaç topak varsa o kadar kez olmak üzere götürür.» 5 — Bu temizleyici ritler, heykele takdim edilen tütsü tanecikleri ile, heykel baltan aşağı tütsülenerek son bulur. Bundan sonra: 6 — Bir deriye sarılmış ve bir yatakta uyur bulunan bir şahsın uyandırılmasını anlatan anlaşılmaz bölüm. 7 — Ayini yapanların dördünden birinin (Horus'un dört oğlunu temsilen) heykelin ağzını küçük parmağı ile açıp heykele bir oğlun babasına hitap eder gibi hitap etmesi. 8 — Bir öküz, bir ceylan, bir kazın kurban edilmesi. 9 — Heykele öküzün ön ayağı ve yüreğinin takdim edilmesi. 10 — Heykele önceden ayrılmış parçanın, kanlı et ile ağzını ve gözlerini oğuşturur gibi yaparak, tattırma teşebbüsü. 11 — Ağzın ve gözlerin çeşitli araçlarla açılması: Ağzı kıvrık marangoz kalemi ve *werhi-kaou* denen bir sihir objesi. Bu sonuncu alet ölünün «ağzını ve gözünü açmak »la kalmıyor, aynı zamanda «tanrılar üzerinde egemenliği» sağlıyordu. Tanımlanan hareketlerin her birini açıklayan lakırdılarla süren seremoni, biter bitmez yeniden başlıyordu. Ağız açma epizodu, bu sefer yeni bir dizi araç kullanılarak yapılıyordu: Demir kalem, kırmızıya boyanmış parmak, kırmızı taşların konulduğu bir kese, dört *briket (x),* v.s. Heykelin ağzına, sonra, özel bir madde (bir tür iç yağı veya tereyağı) sürülüyor, arkasından sütle ıslatılıyordu. Öküz, ceylan ve kazın kurban edilmesi tekrarlanıyor ve seremoni heykelin tuvaletinin yapılması ile

son buluyordu: Başına *(coufiyeh)* giydiriliyor, ona çeşitli renklerde kumaş şeritler takdim ediliyor, koku sürülüyor, yüzü boyanıyor, kral elbiseleri giydiriliyordu. Nihayet o, tütsüleniyor ve bu operasyon *Uraeus (xx)* tanrıçası ve bütün Mısır tanrıları adına tekrarlanıyordu. Seremoni çıkışında bir yemek veriliyor, yer süpürülüyor, «dokuz arkadaş veya saray adamı gelip, merasimle heykeli kaldırıyorlardı.» (Bu «canlı

(x) Briquette, sıkıştırılmış turb veya kömür tozu parçacığı olup yakacak olarak kullanılırsa da, buradaki anlamı şüphelidir.

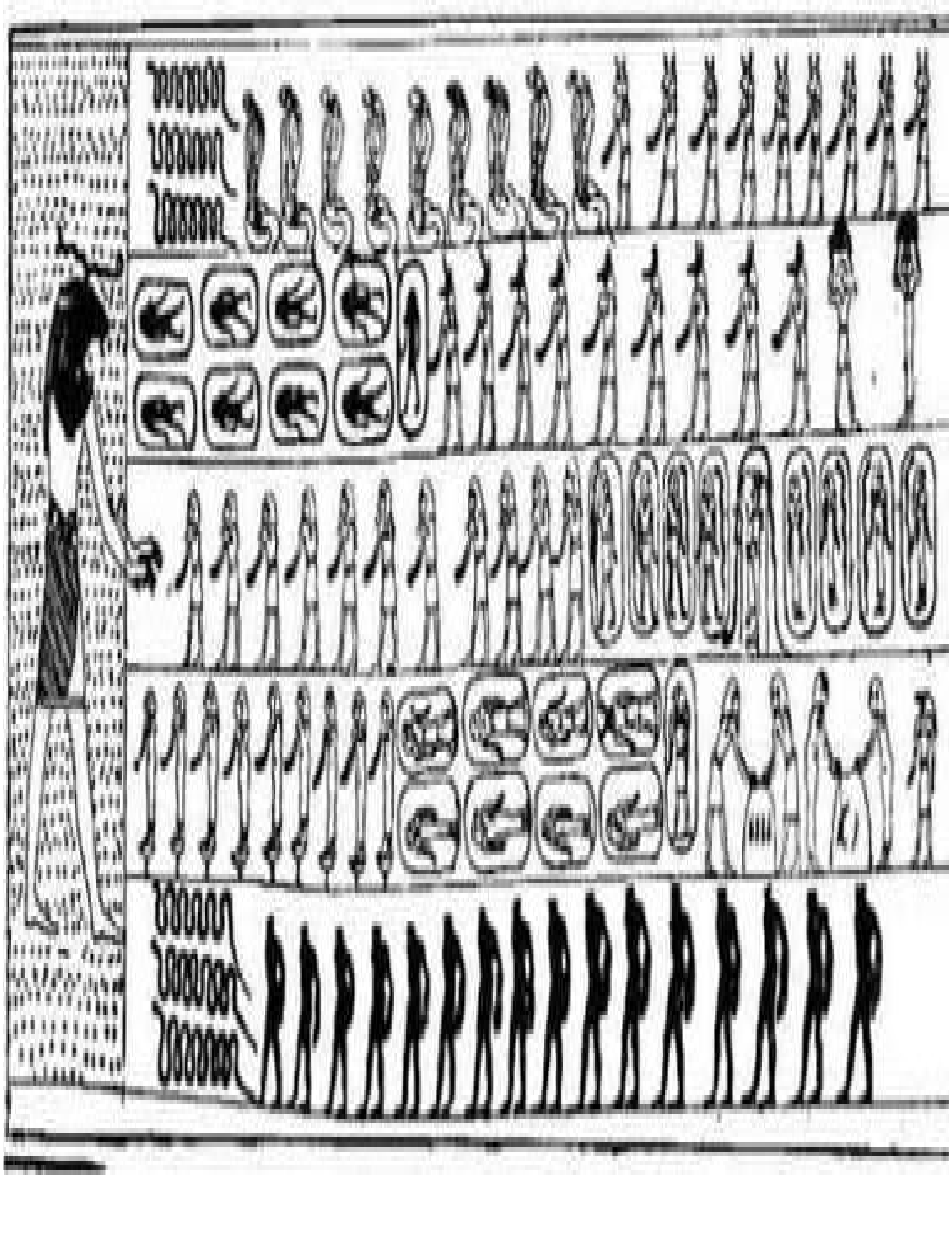
(xx) URAEUS . Tanrısallığın ve krallığın, Doğu ve Batının, ayni zamanda Yukarı ve Aşağı Mısırın sembolü Naja yılanı.

heykeller» hakkında: Bedenler, ölülerin ebediyet portreleri kimdi, canlı renklerle boyanmış, yüzleri kakmayla yapılmış gözlerle aydınlanan, keten giydirilmiş, mezarların serdab'larına konmuş; Jean Capart, Mempys, XVIII. Bab.) Bu serdab'lara, yani (Mastabaların: I. İmparatorluk döneminden, dört açılı eski Mısır mezarları)nın mihraplarında oyulmuş yuvacıklara, Eski Mısırlıların çok karışık cenaze merasimlerinden sonra, ölünün canlı heykelleri -genellikle Yukan ve Aşağı Mısın simgeleyen iki heykelcik- konuyordu, ölünün akrabalarının talimatı üzerine ve bu iş için ayırdıkları paranın önemine göre, rahipler bu heykellerin önünde, dumanı «ebedî bedenin» burun deliklerine zevk veren tütsü taneciklerini muntazaman yakıyorlar ve ölüye borçlu olunan kurban hizmetlerini sağlıyorlardı. Sürekli vakıflar rahip ailelerine ölüler kültünün sürdürülmesinde gerekli kaynakları sağlıyordu. Jean Capart: «Bazı mezarlarda vakfı tesis eden vasiyetnamelerin kopyaları bulunmuştur» diye yazmaktadır. Bazan ölmüş bulunan kimsenin kendisi servetinden rahiplere ayrılacak bölümü göstermiş ve «hangi şartlar altında bir nesilden öbürüne geçeceğini» tayin etmiş bulunuyordu. (J. Capart). Ve eğer, özellikle hizmetindeki bir rahip veya kendi neslinden biri adalet nezdinde İtirazda bulunmaya cesaret ederse veya ölünün isteklerini tanımamazlıktan gelirse, mezanna tecavüz ederse, serdab'ındaki

dublesine hürmetsizlikte bulunursa ölü onu, ölülerin kalbinin tartıldığı Anubis'in terazisinde, ünlü, tanrılar mahkemesiyle tehdit ediyordu.

«*SANA KALBİNİ*
KARNINDA
GETİRİYORUM.»

Özetle, ayrıntıları Mısır'ın en eski doktrinlerine dayanan *ağzın ve gözlerin açılma seremonileri*, ölünün ruhunu bulmasını ve bir «yaşam akımı geçen» vücudunu kullanabilmesini sağlıyordu. Kırk iki adâlet tanrısı ve ebediyen tout ankh olan Osiris'in önüne çıkmadan, ölünün mumyası «Altın Salon* daki çakal başlı Anubis tarafından sarılıp sarmalanıyor ve üstüne kokular sürülüyordu. «Horus ve Anubis cenaze sargılarını düzeltirler. Thot,

Şekil — 15

Douat dünyasının Mağara tanrıları ve aşağıda kendilerine yalnız Osiris önünde temize çıkanların tanıdığı Yukarı Bölgeler yasak olan kafası kesilmiş ölüler. - British Museum' daki, The Book of the Dead. The Papyrus of Queen Netchemet'den.

ağzının bazı duaları ile, elini ayağını sağlığına kavuşturur.» Bu satırları Maspero'nun «*Mémoire sur quelques Papyrus du Louvre :* Louvre'daki bazı papirüsler hakkında not »da okuyoruz. Baştaki yedi delik ve karnındaki doğal delikler kutsal araçlar, ritüel sıvazlamalar ve bazı sihir formülleri sayesinde açılıyordu. A. Moret *Rituel du Culte divin en Egypte :* Mısır'da tanrısal tapınmanın Aylnleri'nde bu uzun seremoninin basitleştirilebildiğini yazar: Bazan skarabe biçimi verilmiş taştan veya metalden bir yürek, ağzın açılışından sonra ölünün kalbine konuluyor. Ölüler Kitabının Bab'larından biri okunuyordu. Bu ritler Rekhmara mezarındaki «Işık Saçan'ın kalbini bu kimseye getirmeyi, ağzını açmayı, tanrısal adaklarla ona biçimini vermeyi anlatan bölüm» adındaki bir yazıda toplanmış bulunmaktadır. (Ph. Vlrey, *Rekhmara mezarı). A.* Moret'nin «Mısır'da Tanrısal tapınmanın Ayinlerinden aldığımız tercüme edilmiş bölüm şöyledir: «y*erine koymak için sana kalbini karnına getiriyorum.* Horus'un kalbini anasına Isis'in kalbini oğluna getirdiği gibi.» Böylece, karanlıkların dibinde, ölü görebilecek, işitebilecek, teneffüs edebilecek, dinleyip, konuşabilecektir. Rahat ebediyetinde, ebedî efendilerinin arzularından kaçmamaları için bacakları olmayan dişi heykelciklerle cinsel zevkleri tadabilecektir.

TEMİZLENME SAHNELERİNİ TASVİR EDEN ABİDELER

Ağız ve gözlerin açılmasından evvelki temizlenme törenleri ekseri bize tarif edilmektedir. Teb nekropolünde Khonsu mezarının girişini gösteren bir anıtın önünde, hizmetkarların, üzerine sihir formülleri kazılmış bir mezar taşını diktiklerini görüyoruz. Mezar taşının önünde, bir heykel ölüyü temsil etmekte, ritüel leopar derileri giymiş cenaze rahipleri heykele saçılar (libations) yaparken, İki kiralanmış ağlayıcı kadın dövünmektedirler.

Kurban edilmiş Typhon (Eski Mısır’ın «Thoubon veya Set-Slton adlı toprak - çöl tanrısının, (Osiris’in erkek kardeşi Seth’in Yunanca adı) hayvanı derisinin (yani leopar) rahiplerce giyilmesinin «cenaze kültünün en eski ritlerinden biri olduğunu» hatırlatalım (A. Monet). Bu deri ritinin genel anlamı, ölüyü mumyalama töreninde söylenen şu cümleyle tanımlanır: «Kalbinin ferahlaması için iyi ayinler, düşmanın Seth’in derisiyle iyi cenaze törenleri yapıldı», «kurbanın derisini giyinmek, kurbanın hassasını edinmenin en sağlam yolu sayılmıştır» (Lefebure, *le Mythe Osirien:* Osiris Mit’i). Sonraları, ölünün bütünlüğünü korumasına yardım eden mumyalamanın yerini, bir parça mide bulandırıcı olan ölüyü parçalama adeti aldı. Bununla birlikte cenaze rltüelleri, eski formüller değişmedi.

Yağlanma seremonisi sırasında bir okuyucu rahip, bir papirüs tomarından uygun duaları tekrarlar. Ölünün ağzını ve gözünü açma araçları önünde hazırdır. Teb mezarlarının duvarların- dakilere benzer resimlerin bazı sahnelerinin neyi ifade ettiğini yeterince anlayamıyoruz. Menna mezarında veya Mentou ker khesef’dekiler gibi. Teb nekropolünün bir mezarının girişini gösteren bir amt önünde, hizmetkârlar üzerine büyülü formüller yazılı bir mezar taşını dikmektedirler. Stelin (mezar taşının) önündeki bir heykel ölüyü temsil etmektedir. Bu heykelin önünde, kiralanmış iki ağlayıcı kadının feryat figan ağladıkları, ritüel leopar derilerine bürünmüş rahiplerin birinci ve İkinci dereceden libasyonlar (törensel serpmeler) yaptıkları görülür. Okuyucu rahip bir papirüs tomarından uygun duaları okumaktadır. «Ağız ve gözleri açmaya sembolik olarak yarayan araçlar yanma konmuştur. Bu kutsal metinler bize ne öğretmektedir? A. Moret «Osiris'in öldürülüşünden ve insanların ölümünden sonra, birinin ve öbürlerinin cesetleri dünyada kalıyor, oysa ruh gökyüzüne gidiyordu» diye yazar.

ÖLÜNÜN EMBRİON (ANA KARNINDAKİ ÇOCUK) HALİNE

DÖNÜŞÜ VE KEMİKLERİNİN YERİNE GELİŞİ,

Kutsal hizmetlerden önce her ölü hareketsiz, çıplak ve terk edilmiş bir cesetten ibarettir. Tâbi tutulacağı ritler ondan mumyalanmış ve sargılara sarılmış bir «mumyalanmış Osiris, bir ölü- Oslrls haline getirecektir. Bu sözcük *ölüler Kitabı*'nın dualarında her an tekrarlanır. Arkaik dönemde (en eski dönemlerde) nekropollerin girişlerinde kendilerine ayrılmış köylerde yaşayan uzmanlar -bu dokunulmazların Nil'i geçmek ve yaşayanların köylerinde yerleşmek hakları yoktu- ölülerin iskeletlerinin ke-

miklerini ayırıyor, etlerini paralıyor, iç organlarını çıkarıyor, mumyalama işlemini yapıyorlardı. Bal karıştırılmış kokularla ovma, iskeletin ve etlerin bir araya getirilmesini kolaylaştırıyordu. İskeleti bir araya getirip etlerle kabil olduğu kadar, başka bir ölüden herhangi bir parça almaksızın, örtmek gerekiyordu. Kemikleri bitiştirmek ve bütüne, doğacak her varlığın ana karnındaki çocuk biçimini vermek de gerekmekteydi. Kemiklerin birleştirilme seremonisi herkese, Osiris’in ilk olarak, kemiklerinin Horus, Thot, Anubis tarafından birleştirildiğini gördüğünü hatırlatıyordu. Bu önemli olay bütün Mısır mabetlerinde tanrının omurgasını gösteren Tet sembolü dikilirken gösterişli ayinlerle kutlanıyordu. Daha sonra, vücudun tamlığını bozmayan mumyalama yöntemi, bu biraz gönül bulandırıcı olan iskelet parçalamanın yerini aldı. Fakat cenaze merasimleri sırasında söylenen formüller değişmeden kaldı.

«RÂ İNSAN BEDENİNİ GÖZÜNÜN AĞLAMALARI İLE YAPTI.»

Ölünün ruhu, hayatın ve ışığın ebedî kaynaklarına yükseliyordu. Bu serbest ruh ba idi; can (espirl); *kd:* «duble»; *sekhem* «şekil»; veya

khabit, «gölge»; *ren* «isim»dli Ruh, gök tanrısı olan Horus'un gözü oluyordu. Fakat dikkat etmeliydi! Onu kovalayıp rahatsız etmek için ilk cehennemlerde, nefesi yeryüzünde yaşayıp, ölenlerden hiç ayrılmayan korkunç Seth'l karşısında buluyordu. Q. J6quier, *Religion Egyptienne:* Mısır Dini adlı yapıtında «Horus'un gözlerinin kalkanı altında ölü, devamlı yolculuğunu güneş gibi hep yeniden doğarak sürdürebilecektir» diye yazmaktadır. S. Mayassis'in yorumuna göre «Horus'un gözü kökenini güneşin ışığından alan, onunla birlikte var olan, bu ışıktan çıkıp onunla karışan ruhun ışığını simgelemektedir... Horus'un gözleri insanları ve eşyayı yaratmıştır. Semâvî yüzün gözleri evreni gördüğü zaman, evren vücut buldu; güneşin ışıkları bir gözyaşı dalgası gibi, evreni kapladı; böylece Horus'un gözünden dökülenler, İnsanlara ve tanrılara gerekil olan hayatı verdi... Güneşten dağılan ışık gibi, Horus'un gözü bütün realiteyi yarattı.» Böylece, dünyada yaşayanlar, ölmek için doğmuş yığınlarca varlık, Râ'nın gözbebeklerinden, ilk ve dölleyici ışıkla beraber fışkırmış-

tı; çünkü: «Râ insanların bedenlerini gözünün ağlayışları ile yaptı...» diye yazılmıştır. Mayassis «Her ruh gökyüzüne doğru uçar. Işıkta, güneşte ışınmaları canlıların vücutlarını yaşatan, yeri güneş olan tanrısal-evrensel ruhta eriyecektir. Evrensel ruhta eriyecektir. Evrensel ruh, ruhların ruhu, bütün yaratıkların hayat kaynağı, tanrısallığın ta kendisi, tanrıları yapan esrarlı ruh olup tannlar onun şekilleri ve tezahürleridir. Bu evrensel ruh, Horus'un gözüdür, ölü ancak, onu tanrılara eşit kılacak, onu ebedileştirecek sihirli akımı ona verecek, onu saflaştırıp hoş kokulu yapacak -Horus'un gözünün kokusu tanrıların kokusudur- bu ışık gözüne sahip olduğu zaman «ses'te doğru» diye nitelenebilir. Bunun içindir kİ cenaze rahipleri, ölünün de sırası gelince Işık Saçanlardan biri olması için, ölünün heykeline merasimle kokular sürerler. Okuyan şöyle demektedir: Ey ölü - Osiris, rahibin açtığı gözüne, Horus'un gözünün ışığını koyuyorum.. Ey ölü - Osiris, saçlarına Horus'un gözünün ışığını koyuyorum...» Moret'nin çevirisi şöyledir: *«Ey Amon-Rû, senin için Horus'un gözünü hazırladım.* Kokusu sana geliyor. Sana gelen Horus'un gözünün kokusudur, Amon-Ra, sen ki reçineyi seversin...» İşte semâvi kokuların yerini tutanlar: Mür (fr. Myrrhe; Lat. Commiphora myrrha.), mabetlerdeki tütsüler...

VI. BAB

İNİSİYELER İNSANIN ALTI ÂLEMDEN OLUŞTUĞUNU BİLİYORLARDI; ÜÇÜ MADDÎ BEDEN, İSİM, GÖLGE; ÜÇÜ RUHİ: ANKH, BA VE KA.

Mısırlılar, İki hafta boyunca ay küçülürken, Kötülük Ruhu Seth'in, siyah bir domuz şeklinde, gök yüzünde Horus'un gözünü yediğine İnanıyorlardı. Bir balıkçının koca karınlı, sedef renkli bir ay balığını (Môle, Poisson lune) yakalayışı gibi, Seth, bu gözü ağlarında yakalıyor, bu ölüler dünyasına egemen esrarlı gözü, su aygırlarına, Nil nehrinin derinliklerinden gelmiş ışık yansımaları gibi, sular boyunca sinsice kayan timsahlara atıyordu. Bunun içindir ki Mısırlılar, Osiris'in ruhunun, diğer ölülerinki gibi, Horus'un gözünde kayb olduktan sonra, mumyalanmış olan ve terk ettiği bedene, mumyalama süresince, Horus'un ruhunun başına gelenler gibi her çeşit maceraya tâbi olduktan sonra dönebileceğine inanıyorlardı. Bunun içindir ki, mumya mezarın veya mabedin zemininde dikine konulduğu zaman, rahipler, yani Horus, karısı İsis, kardeşi Nephtis, ayni zamanda Thot ve Anubis, ruhun saklandığı Horus'un gözünü aramaya koyuluyorlardı. Buradaki eski sırların anahtarlarını, bu sembollerin anlamını bilemiyoruz. Ne sihirli bir âleme kaçan bu ruhların dış görünüşlerinin ne olduğunu, ne de onları hangi karanlık veya aydınlık kuvvetlerin, sonu gelmez savrulmalar içindeki planetler gibi, uzaya dağılmış onbinlerce iyilik veya kötülük taşıyıcısı haline, seçerek getirmesini anlayabileceğiz. Bu «Horus'un gözünün aranılı- şı», bu ışığın aranılışı, ayini yöneten rahibin, karaciğeri ve iç organları Seth'in karaciğer ve iç

organları Seth’in, kötülük ruhunun olan bir öküz veya ceylanı boynuzlarından yakaladığı za-

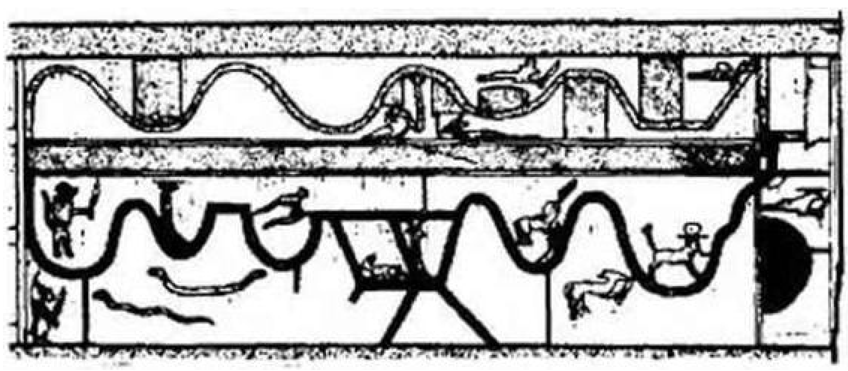
man sona eriyordu. İşte ölünün mumyası önünde, boynuzlu bir hayvanın kurban edilişini bize anlatan alışılmış sahne. Hayvan boğazlandığı veya karnı yarıldığı zaman, rahip sıcak karnını karıştırıyor, parlak ve kaygan iç organlarını, *Horus’un sindirilmemiş tanrısal gözünü* bulmak için muayene ediyordu. Çünkü ölünün ruhu bu gözde saklanmıştı ve ruhu, kurban edilmiş hayvanın iç organlarından çıkararak cenaze rahibi onu ölüye, daha docrusu mumyasına iade ediyordu. Ruhiyle beraber ona, *gölgesini, şeklini ve ismini,* adalet tanrılarının mahkemesine çıkmak İçin gereken bütün görünüşleri iade ediyordu. Ruhu bedenine «saymak», «Seth’in gözünü koparmak* denen şey buydu; çünkü Büyücü İsis, ilk kez, tanrısal ve cenazeyle ilgili kültün ritlerine uygun olarak, bıkmadan usanmadan Horus’un gözünü aramış, bulmadan hiç dinlenmemişti. Gözün, yani orada oturan ruhun kadavraya iadesi gösterişli ayinlerle yapılıyordu: Mumyaya bir kalp getiriliyor; heykeli ve gölgesi ona götürülüyor ve ölünün oğlu, ona hayatını aktarmak için, mumyayı veya heykeli iki eliyle kucaklayarak öpüyordu.

*
**

Zamanların başından beri Mısırlılar, Nil kıyısında hayatın çok kısa ve özellikle değersiz olduğuna inanıyorlardı. Kuşkusuz, çok akıllı meraklılar olarak «ebedî evlerinde» bulacakları avantaj, zevkler ve konfora değer veriyorlardı. Ancak tek gerçek yaşamın ebedî yaşam olduğunu da biliyorlardı. Bu yaşam onlar için, aşağıdaki dünyada ikinci kez doğuşları İle başlayacaktı. Çünkü, kokulu mumyalarından, annelerinin kamından doğmuş oldukları gibi, ölüler evreninin on iki kapısı arkasında o esrarlı, şekillerin iadesi süresi tamamlanınca, yeniden doğacaklardı. Ka’larıyle birlikte, yani dubleleri ile, görünüşten İbaret boş temsillere, değişimlere rağmen, ancak ölünün tanıyabileceği öbür benlikleri ile, vaktiyle doğmuş oldukları gibi, temize çıkmış bir ruhla doğacaklardı. Bu kâ, şekilleriyle birlikte onlara, dünyanın yumurtasını biçimlendiren Büyük Khnoum Kapıcısı tarafından

verilmişti. İnisiyeler insanın altı elementten oluştuğunu biliyorlardı; üç maddesel: Beden, gölge ve isim; üç ruhsal: *ankh, ha ve ba.* Bu ba ebediyen sürekli, ölümsüzdü. Yaşayanların, dünyada gölgeleri

nasıl kendilerine yapışıksa, ka'da Douat'ın yalnızlık ve derinliklerinde böyle idi. Genellikle denilebilir ki her insan, doğan güneşin ışığını görür görmez, **Ka'sı ile yürür**. Kuşkusuz kimse bu öbür benliğini ne görmüş ne de ona dokunabilmiştir. Bu, ciğerlerini dolduran hava, bakışını aydınlatan ve sözünü canlandıran düşünce gibidir. Herkesin ruhunun ve bedeninin dublesi olan ka, şu veya bu şekilde dayanağı olduğu hayat kadar kıymetli idi. Güneşi ve dikilmiş phallus'ü alkışlayan ilk köpek başlı maymunlar tarafından dünyanın tanındığı ve tapınıldığmdan beri tahrip edilemez olanın gücüne sahipti. Bu ebediyen değişmeyen, ölüye sonraki hayatındaki devamlılığı sağlayan, görünmeyen varlığın

Şekil — 16

(İKİ YOLUN KİTABINA GÖRE RO-SETAOU'NUN HARİTASI). Burada öbür dünyanın bölgelerinden birini görüyoruz. Ro - Se- taou'da yılankâvi iki yol vardır. Aşağıdaki ateşten, yukardaki sudandır ve birbirlerinden Ateş Gölü ile ayrılırlar. Kapılar, canavarlar, kötü ruhlar, ruhun Ro-Setaou'daki ilerleyişi sırasında aşması gereken engellerdir. Ruh aşağı dünyanın bu bölgesine eli bıçaklı bir tanrının bekçilik ettiği Ateş Kapısından (sağdaki siyah yarım daire) girer. «Gizli Şeylerin Yolu» olan «yolunu Ro-Se- taou'da« açmalıdır. Ancak, kendini Ro-Setaou'da bekleyen zorlukları aştıktan sonra ruh, sağda, yukardan, çıkabilir. Pırıl ptnl, saflaşmış; ebediyette doğar; «Büyük olacak. Işığını kendi yapacaktır«; Gizli Şeylerin ne olduğunu bilecek,

ancak isimlerini hiç tekrarlamayacaktır. Nihayet. Anru-tef bölgesine, mutluların bölgesine girebilecektir.

değişimlerini birbirine ekleyen ve ona bir kardeş gibi benzeyen ka'yı, her yerde mezarlarda küçük heykelcikler şeklinde buluyoruz. Canlılar ona yalvarmaktan geri kalmazlar, çünkü o çok kuvvetlidir: ölüye «Ka'n yaşasın, derler; Teb'i severek ve yüzün kuzeyin esintilerine dönük, milyonlarca yıl yaşa.»

Henri Frankfort'un özellikle dikkati çektiği gibi, her ne kadar «bütün tercümeler, fikirlerimizin geçerli olmadığı bir alanda, kendi görüş açımızın etkilerini taşırsa da» ilerki açıklamayı doğru sayabiliriz: Eski Mısırlıların ka'sı, İster canlı, ister ölü olsunlar, onların, gezegenimizin bir bölümünü oluşturduğu kozmosun durmayan hareketi ile bütünleşmelerini sağlıyordu; bize alt olamayan bu (ben), bu ka, bu dünyadaki ve öbür dünyadaki her doğumda verilir ve, zamanların başında onu, tarif edilemez zamanlar için, meydana getirince, geldiği evrene iade edilmek için geri alınır. Ka, Eski Ahit (Tevrat)daki nephesh, espri-hayat, insanın yücelttiği, her gün ululadığı koruyucu ve transandantal Jen'i; melektir; çünkü insanın kalbi ka'sı ile sevinç içindedir»...

BENNOU
KUŞUNUN
OSİRİS'İN
RUHUNU TAŞIDIĞI
GİBİ, ÖLÜNÜN
KUŞ - RUHU ONUN
RUHUNU TAŞIR.

Ruhlarına gelince, Mısırlılar onu, ölüyle ayni yüzü taşıyan bir kuş şekli altında gösteriyorlardı. Ölüm anında bu uçucu ruh, geçici olarak ka'sından, yaşamından ayrılmış bedeni terk ediyor, mastabaların (arkaik mezarların) kuyularından kaçarak alışık olduğu yerlerde dolaşıp duruyordu. Onu Nü kıyısındaki bahçelerde, firavun incirlerinin dallarında görmek kabildi. İlkel arzularını hatırlıyordu; fakat her zaman düşünüp, değerlendirip karar verebiliyordu. Zihni açık, hareketli ve gelişigüzel, ritüel saflaşmadan sonra kendisinin olacak bu

acayip dünyada dolaşıyordu. Fakat cennet mutluluklarına aday olan bu ruhu beslemek, takdimelerle doyurmak gerekiyordu. Çünkü öbür dünyadaki yaşamı canlıların ona sağlayacakları maddî ilgiye ve onların şefkatine bağlıydı, ölülerin ruhlarına karşı görevlerini o kadar çabuk unutan canlılara yazıklar olsun! Muskaların kalitesinde veya

ölülere verilmesi gereken yiyeceklerde hasislik edenlere yazıklar olsun! Evet, Batı Dağında kaybolmuş olan ölüleri artık hatırlamak istemeyenlere, kapılarının önüne atılmış sihirli çakıllar gibi, üç defa lânet olsun ; çünkü ölülerin aç kalmış ruhu kendi evine dönebilir, onları beslemekle yükümlü olanları, nesiller boyu, korkudan bar bar bağırtabilir! Evet, unutulmuş ölülerin çakal - tanrı olduğunu görenlere, gecenin sessizliğinde şikâyetini haykıran, *Nil'in öbür kıyısından gelmiş büyük kuşu,* Osiris'in ruhunu taşıyan *bennou'y*u, kadavraların üzerinde süzülen, mumyasına kavuşmak için mezarının kuyusu üzerinde uçan bataklıkların kuşunu, ölülerin İnsan başlı, insan elli güzel kuşunu görenlere ne yazık...

ÖLÜLER DÜNYASININ COĞRAFYASI

Mısırlılar, ölüler dünyasının İçinde yaşadıkları dünyaya, yani Mısır'a benzediğini düşünüyorlardı. Otuz kilometrelik tarım yapılabilir bir şeridin ortasında akan uzun bir nehirle bu alt dünya, Douat dünyası, firavun Mısır'ı gibi on iki bölgeyi içine alıyordu. «İkili Zambak ve Papirüs Krallığı«nda on iki nom veya eyâlete ayrılmıştı. *Douat'ın* on iki bölgesinin herbiri gecenin on iki saatine tekabül ediyordu. Birbirlerinden, kuyrukları üzerine dikilmiş, ağızlarından ateş saçan, zikzaklı geçitlerde saklanmış yılanların, şüpheli ölülerin kendilerini atlatmaması için dikkatle nöbet bekledikleri yüksek kapılarla ayrılmışlardı. Bunun içindir kİ Ölüler Kitabına, Kapılar Kitabı da denir.

Aşağı dünyanın bu on İki bölgesi sayısız tanrı, ruh ve sıradan ölülerden oluşan bir halkı barındırıyordu. «Ebedî hayatlarını Osiris veya Ptah nezdinde geçirenler hiç bir pozitif işkenceye uğramıyorlar, ancak karanlıklarda bir çeşit uyuşukluk İçinde sararıp soluyorlardı. O

halden onları kurtaracak, kayığın yaklaşması idi. (Güneş Kayığı Douat'ın on iki bölgesinde gece yolculuğunu yapıyordu) Kayık onların bölgesine girince alkışlıyor, kayık onları aydınlattıkça canlanıyorlar ve saat geçince, aydınlık da Kayığın kayboluşu ile sönüyor ve onlar inlemeye başlıyorlardı.« (A. Moret, *Egypte pharaonique :* Firavunların Mısır'ı; Maspero, *Hypogées royaux:* Kral Mezarları.) Bütün ruhlar talihsiz değildi; sihirli formülleri bildikleri için Güneş Kayığına kabul edilenler, Râ'ya gece seferinde refakat edebiliyorlar, ve Râ günün İlk saatlerinde canlanınca onunla birlikte parlayabiliyorlar, birlikte Mısır'ın ebediyen mavi gökünde yükselebiliyorlar, onun yüzü ve ışınması olabiliyorlar, Güneş'in ebedî düşmanı Vadi Engereği Apophis'le savaşırken ona yardım ediyorlar ve her akşam yeniden yeşil yüzlü ölülerin yer altı dünyasındaki ağır geçişinde ona katılıyorlardı. Douat'ın derinliklerinde, tanrısal kayığı, Râ,'- nın önünden ışık düşmanlarını kovmakla görevli tanrının simgesi canlı bir boa yılanı olan bir iple yedekliyorlardı.

DOUATIN KİTABININ ON İKİ SAATİ.

Bize ölüyü, gökün yıldızlarına açgözlülükle atılmakta olarak gösteren *Ölüler Kitabının* bu bölümleri ne kadar gariptir! Bütün bu ölüler, beşer yüz senelik adımlarla evrene girebilmekten, her boyutta gezip dolanmaktan ne kadar mutlu İdiler! Gerçekten Teb soylusu, yaşamındaki Teb'll ve soylu, birden kutsal yazıları mı öğrenebiliyor, sonsuzlukta raslantı sonucu yakaladıklarının İç organlarının Pişiricisi mi oluyordu? Çünkü Piramit Metinlerinde «ölüler gecenin kazanlarında karınlarını doldururlar» diye yazılıdır. Ölü aniden, aldırmaz tanrıların önünde «Kuzey Gökünün Büyüklerine» eşit mİ oluyordu? Maddenin maddedekine sahip olduğu gibi, bundan böyle, yukardaki ve aşağıdaki tanrıların zekâsına sahip olan, yaratıcı ışıkta, çoğalmak için şekil alan her şeyin derinliklerinde canlıların düşüncesinde ve gözünde Mısır'ın üstünde parlayan yıldızlar gibi ölümsüz mü oluyordu? Cennette, şu göğsü şişkin akbabada semâvî anasını tanıyabilecek, yanında, dünyadakinin tersine, yeniden ve

ebediyen, hiç sütten kesilmeyen bir çocuk olabilecek mi idi? Ölülere vaad edilmiş bütün bu vizyonların sihri açıklamaları, gerçek anlamları ne idi? Piramit metinlerinde, ölü olanların «bir gün kendi pisliklerini yemeğe mecbur kalacaklarından korkmamaları, çünkü aralarına karıştıkları tanrılar arasında yiyeceğin, ekmek, et ve biranın bol olduğu» belirtilmektedir. Piramit tekstlerinde, ölüleri geçiren kayıkçının onları kayıktan indirdiği zaman, onlardaki saflığın pa- rıltısı artacağı, az zaman içinde Osiris'te kişiliklerini bulacakları, Osiris gibi azalarının yeniden birbirine ekleneceği yazılıdır. Bu konuda *Ölüler Kitabı kesindir:* Herkes o zaman (öbür dünyada) kalbine, akima, ağzına, ayaklarına, kollarına ve erkeklik uzvuna sahip olacaktır.» Evet, *Ölüler Kitabının* bu bölümleri acayiptir... Güneş Kayığının ölüler ülkesindeki gece yolculuğunun hikâyesini dinleyelim: Douat'ın Kitabının, birinci saati -gecenin birinci saatidir- ölüler cehennemin bekçisi olan yılanın ateşi arttırıp şiddetle püskürttüğünü görerek dehşete kapılacaklardır. Eğer ölüler becerikli İse, koruyucu muskaları varsa, sihirli sözcükleri biliyorlarsa, Aşağı Dünyanın üç başlı canavarının dikkatini dağıtacaklar, canavarın düğümleri arasında kendilerini dokunulmaz kılacaklardır. O zaman Batı Kapısından öbür dünyanın ilk bölgesine gireceklerdir. İkinci ve Üçüncü Saatte, ruhlar dünyasının kapısı olan *Anrutef*'den geçecekler, Ouernes ve Osiris bölgesinin soğuk alanlarını keşfedeceklerdir. Yaşayanların, daha hayat nefesi taşıyanların derileri beyaz olup hiç yeşil olmayanların sınırı Batı'dan gelen koç başlı güneşi selamlayacaklardır. Ölüler, bir kadavra olmuş, aşağı dünyanın on İki bölgesinde, Gecenin Kayığındaki yavaş yolculuğuna başlamak için, Gündüz Kayığını terk ettikten sonra, (kendi bedeni) olmuş güneşi, zamanların başından beri her gün yaptığı gibi, sfenksin bakışı altında doğmadan evvel, selamlayacaklardır. Dördüncü ve Beşinci Saatte, Doğrular, Güneşin, Memfis nomunun şahin yüzlü eski ölüm tanrısı Sokaris'in gizli mağaralarından geçtiğini göreceklerdir; orada karanlıklar, denizlerin derinliklerindeki sular gibi koyudur ve Râ orada olanları görmez; bununla birlikte çamur gibi kaygan olan ölüler, o emirlerini verdiği zaman sesini işitebilirler. Kutsal Kayık, Sokaris'in karanlıklarında kayar ve bu cehennemlerin korkunç gecesinde, hemen hemen görünmez uzun bir yılana dönüşür. Altıncı Saatte, binlerce kuş-ruh. ellerinde Horus'un göz bebeklerini tutan acayip tanrıçalar göreceklerdir. Skarabe Khepri'yi, hançer taşıyan

beş başlı yılanları göreceklerdir. Yedinci Saatte ölüler, şeytanlara karşı haklı kızgınlıklar içindeki İsls’in karşısında olacaklardır; Osiris’in düşmanlarını kafaları kesilmiş, aslan başlı tanrılar tarafından bağlanmış; yeryüzü göklerinin tersini; yapışkan halkaları ile cehennemin yedinci dairesini dolduran, ilerlemesine mani olmak için Güneş Kayığının altındaki suları İçen Apophis canavarını göreceklerdir. Sekizinci Saatte, neş'elenmiş ölüler, yeraltında yapılmış olan evlerinden Güneşi övmek ve parıltısını görmek için çıkan dirilmişlerin gürültü ve miyavlamalarını duyacaklardır. Dokuzuncu Saatten Onbirinci Saate kadar, metinlerin Agarit dediği cehennem dünyasının su ve ateşini göreceklerdir; kürekçiler o zaman, Güneş Kayığını terk edecekler ve esrarlı mağaralarına döneceklerdir. Gece yolculuğu sırasında kayığı çekmeye yarayan halat bir yılan olacak ve bir skarabe güneşe konacaktır. Nihayet, On İkinci son Saatte ölüler, yaşayanların dünyasını ışığa boğmadan, Güneşin bir skarabe olarak doğduğunu göreceklerdir. Noult «bacakları arasından çıkıp havsalasının (Pubis; aşağı karın) dışında gözükecek yeni güneşi doğuracaktır». O zaman ölüler sevinsinler ve canlılar onun ışığını görmek için kalksınlar; çünkü cehennemin bağrındaki ölüler güneşi, yeniden Khepri, Sabah Güneşi tanrısı, insanların gürültüsü dindiği zaman bazan yerden gürültüleri işitilen Aşağı Dünyanın on İki bölgesinde o kadar sıkıntı ve değişimden sonra, kendi kendinden doğan yeni tanrı olmuştur...

...VE ÖLÜLER
OSİRİS'İN IŞIĞI
OLACAKLAR.

Başının üstündeki o kadar tatlı, o kadar saf, uçsuz bucaksız Afrika gecesini her seyrettiğinde, Mısır’ın ister Abydos ister Teb’ inki olsun, o harika gökünde bakışları dolaştığı zaman, firavunlar döneminin Mısırlısı biliyordu ki parlak yıldızlar ruhlardı veya tanrılar haline gelmiş ölülerdi ve kendisi de, bir gün o da, uzayda asılı bir ışık parçası olacaktı. İnisiyeler bir gün Osiris’in bedeni ve ışığı olacaklarını, diğer canlıların, onlardan çok sonra, zamanların karanlıklarında doğduklarını görmüş olan bu aynı Nil’in kıyılarında, büyük gök mezarının dibinde

ışık saçan kendi ölülerini tanıyacaklarını biliyorlardı. Evet, bu parıltıları birbirine denk olmayan on binlerce yıldız, ruhlar tanrılar ve ölülerdi. Eski zamanlarda, İnsanların toprağını terk etmişler ve şimdi bu ruhlar, bu tanrılar, bu Ölüler yüzlerce milyon saman yolunun bur- gacına, insan düşüncesinin ebediyen kavrayamayacağı, yaşayanların evrenini *kendi kendine hatırlayacak* bir ayna sadakatiyle yansıtacak çok geniş ölüler evreninin şaşılacak âlemine iş- tlrâk ediyorlardı. İnisiyeler biliyorlardı ki Râ, ayrıcalıklı ruhları kendine çağırıyor, onları etrafında istiyor, onları kendinde bir tohum gibi arzuluyordu. Çünkü yeryüzünde azıcık bir şey sayılmış olan hayat, mezarın kapıları mühürlenir mühürlenmez, yeniden bir güneş ışığından çıkmış İlkel akım haline geliyordu. Yeni doğan, bedenine *güney güneşinin* ışığını almıştı. *Ölümden sonra bu ışık ebedî tanrısallığa, ışığın kaynağına, alev alev kursu insanların toprağında piramidionları*, mabetlerin büyük kapılarını aydınlatan Ra’ya dönmeliydi.* Zaten insan mevcudiyeti hiç Râ'nın mevcudiyeti İle karşılaştırılabilir miydi? Ünlü ejip- tolog A. Erman şöyle yazar: «insan doğuda doğmuştur, batıya doğru gider. Ölümünden sonra ölü, güneşin gece bölgesindeki ilerleyişini, doğudaki ilk noktasında bulunmak, ulûhiyetle birleşmek ve ebedi ışığa girmek İçin izler»; ölüler batıdan doğuya giderler; metnin esas teması budur. Cenaze mabetleri ve mezarların niçin Nil’in batı kıyısında İnşa edildiğini de böylece anlamış oluyoruz: «*ölüler ülkesi batıda bulunur, bunun için güneş de batıdan batar*.»

** Pyramidion: Üstü bir dikili taşla nihayetlenen küçük piramit.*

FİRAVUNLARIN CENAZE SARAYLARINDA SEMBOLLERİN, ANAHTARLARIN VE GÜÇLERİN ARAŞTIRILMASI.

Uzun koridorlardan, ülkelerinin eşiğine kadar indiğim zaman ölülerin tanrılarını gördüm. Bana refakat eden tanrıların oturdukları bu yerde ne korkunç saatler... Bu unutulmuş ve az bir zaman önce bulunmuş derinliklerdeki rahatsız edici sessizlik... Ünlü sülâlelerin firavun mezarlarının duvarlarına resimleri yapılmış bu aşağı dünyanın başı kesilmişleri, bana, benden hızlı yürüyorlarmış gibi geliyordu! Douat'ın öldürücü yaratıkları her yönden üstüme koşuyorlardı. Doğrulara vaad edilmiş cennetin yüksek kapıları önünde, tanrıların ve insanların dev resimleri önünde dehşete kapılmaktan kendimi alamıyordum ve ruhumu onca sun'ilik, onca ululuk karşısında nasıl koruyacağımı bilemiyordum. Kendimi hiç bir canlının kıyılarını görmediği, XX. yüzyılın hiç bir ölüsünün, kapılarının önünde açıldığını görmediği bir âlemin ortasına atılmış küçücük bir şey gibi hissediyordum. Nerde o yıldızlar haline gelen bu ölülerin dünyasını anlayıp ona egemen olmamızı sağlayan o semboller, anahtarlar ve güçler? Sağımda ve solumda olan, Osiris'in korkunç habercileri, inisiyeler için gerçekten korkunç mu idiler? Ölüler, İalou tarlalarındaki neş'eleri için, sonsuzluklardaki ululanmaları için ne ücret ödeyeceklerdi? Cevap her zaman aynıdır; çünkü, «orada ölülerin nasıl oldukları, eksiklerinin ne olduğunu anlatmak için ve sıramız geldiği zaman ölülerin gittiği o yerlere gittiğimizde korkularımızı yatıştırmak için hiç kimse oradan dönmemiştir. Gittiğinden beri birkaç bin yıldır hiç kimse oralardan dönmemiştir.» O tavanları mavi zemin üstüne konstellasyonlarla ve

Şekil — 17

Semdvi Nil'e »Maat'ın Işıklı Gölü»ne ulaştıktan sonra, saf olan ölü, Güneş Kayığına biner -burada Kayığın bu karakteri Ho- rus-Ra'nın başı ile belirlenir- ve Doğuya, ölümsüz yıldızlara yönelir. Tanrıların yaratıldığı yere Kamış ve Adak tarlalarına doğru, Mutlular'ın tarlalarına doğru gider. Arkasında yeniden dirilişi

simgeleyen Bennou kuşu, ona refakat eder ve onu korur ve ölünün ruhu, «Geb Kazı gibi, sevinçten gakgaklar». Osiris’in Işıklı Sandalı ve »dayanıklılığı, ruhun sürekliliği, Osiris'in omurgasında olan» Djed direği. - Torino Papirüsü'nün CXXIX. Bab ındaki vinyet.

astronomik tablolarla süslenmiş «Altın Salonlar», o heykelleri kaybolmuş serdablar, o geniş ve ıssız ölü mahzenleri, duvarlarında ölüler Kitabı’nın önemli bablarının kopya edildiği, yaşamlarındaki gündelik sahnelerin resimleri yapılmış olduğu bütün bu gizil ve korkunç yerler, bir defa gören İçin unutulmaz şeylerdir.

Orada, mezarın özel yerine inişten evvel, rahipler mumyayı son defa ayağa kaldırırlar ve ağlayıcılar ona sarılırken rahipler ağız ve gözlerin açılışının imitatif (taklidi) büyü ritlerine başlarlar. «Ruhun, bedensizler (Esprits; ruh: Ame) arasında tanrısal olacak, diye şarkı söyleyecekler ve sen onlar arasında sık sık dolaşacaksın. Gözlerin görmek için, kulakların ağzından hangi lâkırdı çıkarsa duymak için; bacakların yürümek için sana iade edildi; kolların da omuzların üzerinde her yana hareket edebilir. Etlerin şimdi canlıdır; damarların sevinç içinde; bedeninin bütün organlarından faydalanabilirsin; çünkü bedenin tam sağlıklı ve kuvvetlidir.» (A. Moret) Leopar derisi giymiş rahipler, kumlar altında kalmış küçük dua odalarında sihirli duaları mırıldanmaya ve ölülerin gereksinmeleri olan hediyeler vermeye artık hiç gelmeyecekler. Duvarlarında hatta bazı tamamlanmamış resimlerden başka bir şey kalmamış o güzel «Ebediyet sığınakları» bugün ne kadar ümitsizce boş... Artık rahipler ölüleri «sesleriyle çıkarmak» ve onlara sundukları «yiyeceklerle ağızlarının suyunu akıtmak İçin» gelmiyorlar. Gökyüzü ziyafetlerinin güzel müzisyenleri, açık saçık giyinmiş, ölüler önündeki genç dansözler, Nübya prensleri tarafından hediye edilmiş küçük zenciler, neredesiniz? Artık, nom evinde değil; heykeller de yok. Yalnız ölülerin ruhu Osiris’te ebediyen canlı kalıyor...

ÖLÜLERDEN VE ONLARIN BAKIMLARINDAN YAŞAYAN BİR SANATKÂRLAR VE HİZMETKÂRLAR ORDUSU

Bir an İçin çalışma odanızı, sayfaları işaretler ve düşüncelerle dolu kitapları bırakalım ve otuz beş yüzyıl geriye sıçradığımızı farz edelim... Nil kıyılarında, yüz kapılı Teb'deyiz. Amon'un büyük şehri etrafında palmiyeler, geniş ekili alanlar, san'atkâr ve hizmet köyleri yayılıyordu. Çünkü ölülere hizmet sağlamak için, ünlü Teb nekropolünün çevresinde, yağlı bir parlaklıktaki İç organları çıkaranlardan, mumyalara sargılar sarıp 104 muskayı, Osiris'in ritlerindeki tarife göre, uygun yerlere koyanlar- dan, yaşayanların şehrine girmeleri yasaklanmış mumyacılara, sam rütbesindeki rahiplere, duvarları alçı ile sıvanmış «altın salonca konmadan, yüksek düzeydeki kişilerin üç kat tabutunun konduğu katafalkı taşıyan hamallara kadar, sayısız görevli vardı. Kutsal hayvanlar şeklindeki cenaze yataklarını, efendilerinin mezarına meyva sepetlerini, tanrısal üçlüyü simgeleyen, şeffaf kaymak taşından yapılmış üç lotüs şeklindeki lambaları, kamışa sarılmış, Osiris'in önündeki dirilme saatinde ağızları açılacak gümüş boruları; ketene sarılmış kutsal kazları, yeraltı sulan üzerindeki cenaze kayığında kullanılacak sihirli kürekleri, ince altın plaklarla örtülmüş tahtadan Anubis heykellerini; Horus'un dört oğlu ve kutsal kobralarla korunan ve İçine o ünlü ölülerin bar- sakları, beyinleri ve karaciğerleri muhafaza edilen dört vazonun konulduğu çekmeceleri taşıyan hizmetkârları da sayalım. Firavunların ve karılarının cenaze saraylarına çıkılan vadilerin eteğinde, halk tabakasından binlerce kişi, mezarların bakımıyla geçiniyordu. Kendilerine belli bir ücret (kirâ) karşılığı tevdi edil miş ölülerin bakımına dikkat ediyorlardı: ölülere muntazaman yiyecek, çiçekler, buhurlar, onlara verilmesi gereken kurbanlar taşınıyor, ve belli zamanlarda temizlenme törenleri yapılıyordu. Ayni zamanda yardımcı araçları sağlıyorlar, ölüler yerlerine bırakıldıktan sonra, taze alçı tabakası üzerine nekropolün resmi damgasını basarak bu dünyanın son kapısını mühürlüyor] ardı. Yeni kazılmış mezarın; topraklarıyla ustalığı ve cesareti ne olursa olsun, hiç bir hırsızın mezarın yerini bulup, öbür dünyada Ölünün, ebedî olduğu kadar rahat bir hayat da sürmek için birlikte götürdüğü hazînelerin kalitesini ve bolluğunu tahmin edememesi için çıkış koridorlarını tıkıyorlardı. Sessizlik ve karanlıkta korkunç, cenaze odasının doğusundaki salonun tek nöbetçi

olarak yatağına uzanmış Anubis'in önünde, korkmuş hizmetkârlar, batıya bakan, Batı tanrıçası Hathor'u simgeleyen Gök İneği’nin başını yerleştiriyorlardı. Böylece ölünün arkasından bütün kapılar mühürlendiği, semboller yerli yerine konulduğu, her şey toprakla örtüldüğü zaman esrarlı bir dünya, yavaş yavaş ölülerin önünde açılıyordu. Vaktiyle, onlar doğmadan çok evvelleri onlar için yaşayan dubleleri aracılığı ile, karnı konstellasyonlarla parıl pani, tanrıça Nout'un kendilerine doğru geldiğini göreceklerdi. Ellerini ona doğru uzatacaklar, uzayın boşluğu kadar tanımlanamaz olan ebedî yaşamın su ve ateşlerini alacaklardı. Böylece ölüler, güneşin çıktığı firavun inciri ağacını gördükten sonra dirilecekler ve bu şekilde yıkım görmez gezegenlere yöneleceklerdi; *Ölüler Kitabı'nda*, bu böylece yazılıdır.

«IŞIK GİYSİSİ» VE OSİRİS'İN SAKALI

Canlıların kentine o kadar yakın olan bu ölülerin Teb Topraklarını bir defa olsun görmüş bulunan hiç kimse artık hiç unutamaz. Parlak sabahların serinliğindeki gökyüzünün şeffaflığını, nehrin tekrar normal akışına kavuşmak için, genç güneşin Libya dağlarını aydınlatmasını, yerin sıcaklığının yenilenmesini, yeni bir gökyüzünün ışıl ışıl kubbesinde bir şarkı gibi hareketsiz görünmesini hatırlayacaklardır... Mezara konulmadan evvelki rltler nelerdi? Carter’in buluşları sayesinde bunu etraflıca biliyoruz. Kadavra, hazırlayıcıların işi bitince, mumyalama bittikten sonra, ölünün bedeni beyaz keten şeritlerle sarılıyor. Bu şeritler Aranyaka - Upanishad’ın, Orfe ve Pitagorcuların evreni gibi, hayat akımı ağını simgeliyordu. Bu şeritler, bu «ışık giysisi» bir kuluçka ve canlanma dönemi olan ölüm uykusundan sonraki dirilişi de simgeliyordu. Ne mücevherler, ne de muskalar unutuluyordu. Toutankhamon’un boynunda bunlardan üstüste konmuş sekiz kat bulundu. Mumya mezet boyaları, bayram kokusu. *safi* yağı, alkış kokusu, *khnoum* yağı, *toua* yağı, sedir esansı abi- ro pudrası, Libya esansı ve *baq* yağı ile kokular sürülüp yağlanıyordu. Çenenin altına da Osiris sakalı konulması ihmal edilmiyordu.

ÖLÜLER «GÜZEL BATIYA DOĞRU » GİDERKEN.

ölüler binlerce yıldır onlara ayrılmış kente, ölülerin Teb'ine giderken ne akrabaları, ne hizmetkârları, ne de *GÜZEL BATI'*ya doğru onlara refakat eden ölünün yakınlarının içinde bir üzüntü

vardı. Rahiplerin, göğüslerini açmış, kiralanan, başlarına kum serpen ağlayıcı kadınların ağıtlarını dinleyerek yürüyorlardı ve herkes sevinçle Ey Amon! diye bağırıyordu. Onlar, aşağıdaki karanlıklarda kaybolacakların, Semavî Nil'in kıyılarında onları bekleyen sevinçleri de tadacaklarını, ölülerin uygunsuz ve değersiz İşlerini yapmak için onların yerini küçük sihirli heykelciklerin alacağını biliyorlardı. Uzun ve kaygan hayvanların kıvrıla kıvrıla yürüdüklerini, öbür dünyanın gösterişli görüntüsü arasında, işsiz güçsüz tanrıların onlara avuç avuç Horus'un gözlerinden dağıttıklarını görünce hiç korkmayacaklar; korkusuzca, bir ümit arayan isimsiz şekillerin kaynaştığını, cenaze cinlerini taşıyan yılanları; birbiri ardından herbiri, güneş gece yolculuğunda iken yalnız birer saat aydınlanan alt bölgelerin on iki bölümünü seyredeceklerdir. Kimsenin anlamını kavrayamadığı acayip sözler söyleyen köpek başlı maymun yazıcılara, güneş ka-

Şekil — 18

*Ölü Güneş Kayığını kullanıyor. METİN : *Tiaou'yu, alt dün- yayı terkettim ve şimdi Kutsal Kayığın pruvasında, ayaktayım, Ben kendisine şöyle denenim: sükûnetle git, Ey ölü Osiris, Ra'- nın Kayığında; rahatça yolculuk et. Işığın sonsuz aydınlığında Güneş*

*Kursuyla, Maat gibi birleşmeden, rahat rahat git; *Ey ölü Osiris> denilenim. -Râ’nın gerisinde zaman ve ebediyet sürdükçe, sonsuzcasına kendini yaratan Osiris'in evrensel ruhunun simgesi Heliopolis’in Bennou kuşu. - Lepsius, Todtenbuch der Aegypter.*

yığını yedeğe almış insan başlı kuşlara, koç başlı skarabelere, dünya yumurtasının içine kayan mumyalara, tek. başlarına güneşler taşıyarak yürüyen vücutsuz kollara sürünüp geçeceklerdir. Cenaze saraylarının duvarlarına yapılmış bütün bu fantastik hayallerin resimleri onlar için huzur verici olacaktır; çünkü yalnız olmayacaklarını, öbür dünyada aslâ yalnız kalmayacaklarını bilirler. Pound barbarlan (Eski Mısırlılarca Arabistan ve Somaliye verilen ad) ve dünyanın başka yerlerinde olanlar gibi, derinliklerinden hiç bir ses, hiç bir ışık gelmeyen ölümün korkunç *ıssızlığında* çıplak ve yalnız kalmaktan korkmuyorlardı.

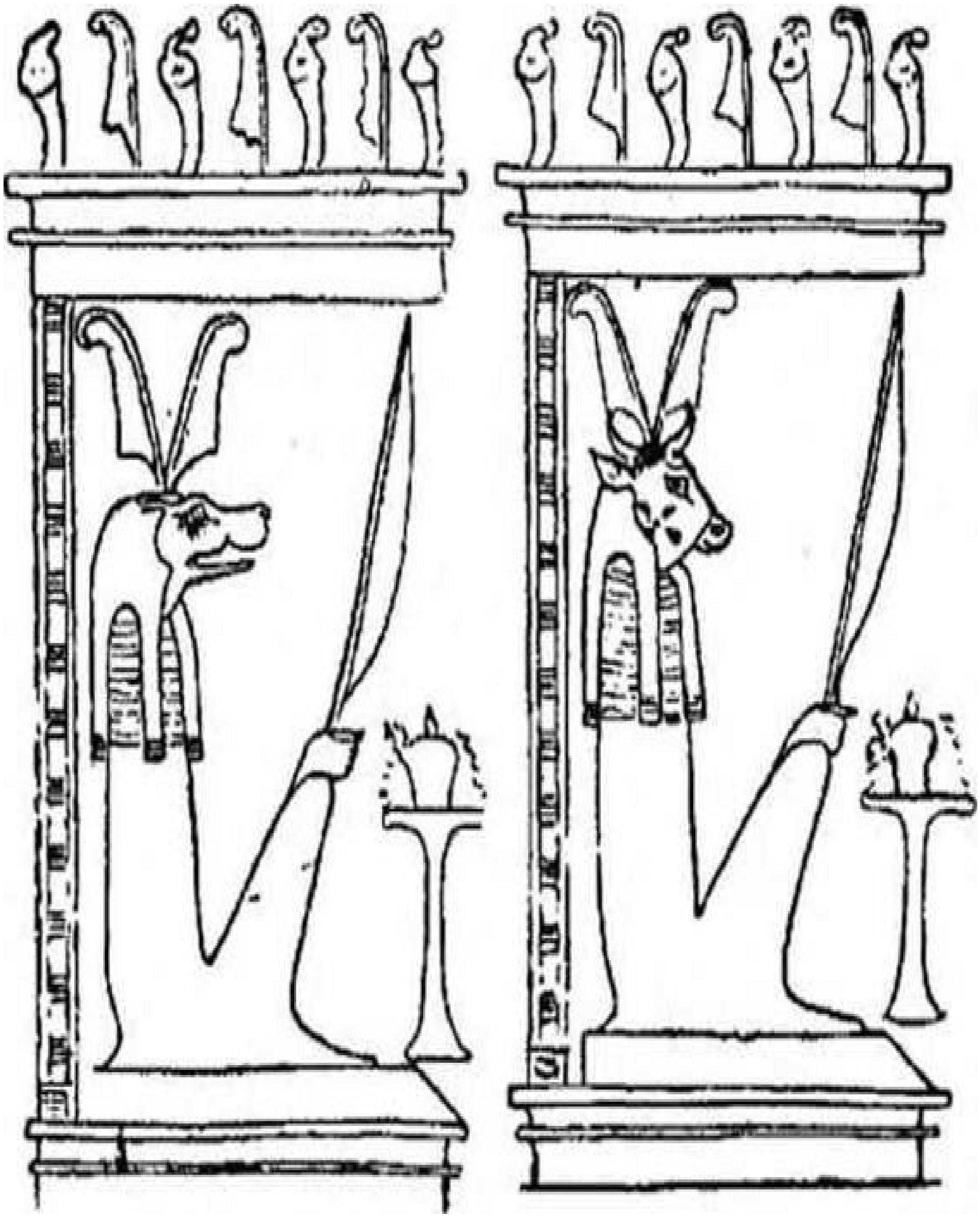
Bu Teb mezarlarının resimleri sadece yeraltı bölgelerine doğru inişi göstermez, ölüler için mutlu bir ebediyet, hazır bir konfor, hatta belli bir lüks vardır: hizmetkâr kadınları, kâtipleri, kaymak taşından kaplarda sunulan kızarmış kazları, bira ve şarap dolu kapları, ut (sistre: Eski Mısır’da kullanılan bir çeşit ut) çalan kadınları, kayıklar ve arabaları olacak; kendileri ve dubleleri onları ezmeye sinsice çalışan kötü ruhların meydana getirebilecekleri hastalıklardan ve ölümden koruyacak muskalar takınacaklar; ölüler bayramı sırasında, Neschmet’in kayığında yerleri olacaktır. Kuşkusuz, eski ataların zamanından beri, yeraltı bölgelerinden, gördüğünü, işittiğini, çektiğini anlatmak için hiçbiri geri dönmemiştir. Hiçbiri, ölülerin gittiği yere gitmekten sevinç duyabilmesi için bir canlının korkudan kurtulabilmesini sağlayamamıştır. Ne kadar güçlü, ne kadar tanrısal olursa olsun, bizzat firavun bile, ölümü felâket olarak adlandırmaya cesaret edebilmiş. Teb tanrılarına hediyeleri ve buhurları, 15 Ağustosa doğru ve Douat’ı örten Nil’e, «saf suyun» beklendiği, suların taşıp vâdînin dikili alanlarını kaplayarak ünlü «Nil»i bırakacağı dönemde, adakları çoğaltmaktan geri kalmaz. Ama ölü, genel bir şenlik İçinde gitmektedir. O sevdiği Nil’i, son bir kez, çiçeklerle donanmış bir kayık İçinde geçmektedir. Boyalı bir sandığa konmuş veya bir tente altındaki tabutunun yanında, başı kazınmış, bir leopar derisine sarınmış *sem*

rahibi, işlemeli çamaşırlar İçindeki mumyanın önünde, tütsüler yakmaktadır. Ölünün akrabaları, kimseden gizlemeden ağlayıp sızlamakta, bu arada İkinci bir rahip ritüel formülleri tekrarlamaktadır. Teb'de Nil’in ölü

tarafından geçilişinin ana hatlarını A. Erman’dan naklediyoruz: Tanrıların babasının kayığında, Neschmet kayığında, rahip, Harmakhis - Khepre’ye tütsüler yakarken, diğer bir rahip eski tümceleri tekrarlarken, kadınlar bir ağızdan inildeşirler. Ölünün kayığının önünde giden başka bir kayıkta, göğüsleri açık diğer kadınlar yer almışlardır. *Kher - heb* tarafından, doğal sodyum karbonat (natron) ve zift ile muamele görmüş ölüye yüzleri dönük bu kadınlar da durmadan inilderler. Bununla beraber, muhteşemce süslenmiş cenaze gemisinin burnunda ayakta duran ve ışıkta daha da iri gözüken kılavuza seslenen, ölünün akrabalarından biri şöyle bağırır: «Kılavuz, istikamet Güzel Batı, Doğru’- ların ülkesi!» Başka kayıklar su üzerindeki alayı takip eder; bunlar, akrabaların, ölünün hatırasını anan ve hediyeler getiren yakın dostların, şarkıcı ve müzisyen kadınların, bayramlık elbiselerini giymiş hizmetkârların kayıklarıdır. Nil Kıyılarındaki boş- ta gezenler o kadar iyi düzenlenmiş cenaze alayına hayran olurlar ve ölünün o kadar çok dostu olduğuna şaşarlar ve birbirlerine şöyle derler: «Bu Teb soylusunun başına gelene bakın! Çünkü o, bütün yaşamınca Teb’in Khonsuna hizmet etti ve taptı. O da onun hizmetkârları ile birlikte Batı’ya erişmesine izin verdi!» Karşı kıyıya varınca, ölünün arkadaşları yanlarına, Öbür dünyada ölünün ortağı olacak heykelini, çiçekler, küçük kayıklar, muskalar, eşya, yiyecekler, sihirli heykelcikler, ölünün mezarından hiç kaçamamaları İçin bacakları kesik ve ölünün zevkini sağlayacak çıplak kadın figürlerini alırlar. Son yolculuk metotla düzenlenir. İçinde tabutun bulunduğu kayık bir kızağın üstüne yerleştirilir. Vadinin kısa bacaklı ve ağır dört öküzü, kendi Ebediyet Evinde Anubis tarafından değişime uğratılacak mutlu kişiyi götürürler. *Sem* rahibinin sevk ettiği alay, sarayın yüksek rütbeli bir kişisi söz konusu ise, Krallar Vâdîsine yönelir. Dik yamaçlı boğazlar arasında yılankâvi uzanan tozlu bir yolda, kaya yıkıntıları arasında, parıltısı dayanılmaz bir gök altında, cıvıl cıvıl hareketli Teb’den ayrılıp, birdenbire karmakarışık bir dünyaya girmek için, cenazeyi takip eden alay ağır ağır, yüzlerce ölüm sarayını barındıran

Batı Dağına tırmanır. Yolun sağında ve solunda ünlü ölüleri, ebediyet kapılarına, gelecek mevcudi-

yetin milyonlarca yılına götürürken kıpkırmızı- Libya dağlarının dik yamaçları, onca sıcak havada hafifçe titrer gibidir. Bu kurutucu rüzgârlar ve yakıcı kum bölgesinde, bu dünyanın, ancak yedi yılda bir birkaç damla yağmur düşen bölgesinde, gerçekten de insan cehennemin başladığı yere girdiğini düşünür. însan, çevresinde, ne kiralanmış ağlayıcıların haykırışlarının, ne gösterişli cenaze alayının, ne de başka hiç bir şeyin hafifletebileceği bir vizyon görür gibidir: bu hayaletler dağının ruh ve teri olan bin ölü kuşak. Evet, güneşin parlattığı küçük altın piramitçikler üstündeki yüzlerce dikilitaş üzerinde firavunların zaferleri, esir alınan halklar yazılı mabet kapılan ile dolu Teb’e o kadar yakın bu Ölüler Vâdlsi, ışığa boğulmuş bu vadi canlılara düşmandır. Bazı manzaralarda sertlik varsa, ıssız Biban ve Molouk vadileri

Şekil — 19

*Douat'ın eli bıçaklı kapıcıları. - *Biritish Museum»daki Anhal Papirüsü, CXLVI*

adamakıllı korkunçtur. Ama ölü için takip etmiş olduğumuz yol, onu yaratmış olan yıldıza doğru dönüş yoluydu ve o, yeniden dirilişinin eşiğinde, Batı Dağının üçgen tepesinin arkasında güneşin battığı tam noktayı buluyordu. Amon rahipleri kalsit (krista- lize kalsiyum karbonat) damarlı kalker kayasına oyulmuş koridor boyunca ilerleyip, boyalı tabutu, bütün Teb mezarlarında olduğu gibi, doğudan batıya yönelmiş, üzerinde yıldızlar işlenmiş mavi tavanlı Altın Salonun cenaze odasına yerleştirilince ölü, doğruluğunu sağlayacak sınavlara hazırlanmadan önce, sevinecektir. Yaşayanlara gelince, buradan birkaç kilometre uzakta Nil kıyısındaki sulanmış ovalara, Louqsor ve Karnak'daki vahaların serinliğine zevkle döneceklerdir... Onlar da, bu dünyayı az bir zaman önce terk edenin, alt dünyanın on iki bölümünde anne ve babasını görmekle sevineceklerdir. O yerlerde, Batımn uzun koridorlarında veya kimsenin hayal edemeyeceği uzayın ıssız boşluklarında, bazan, uluyan ruhlar ve kuma oturmuş maymunların ümitsizce Râ'yı çağırdıkları işitilir. Yalnızca ölülerin *oushebtis'*- leri, - mumya şeklindeki, ölünün ismini taşıyan ve öbür dünyanın bütün zor işlerinde onun yerini tutmakla yükümlü küçük heykelcik - ile girebildikleri İyi kapıdan kan olarak girmeden önce, dik olarak tutulan mumyanın önünde son ve zorunlu cenaze seremonileri yapılacaktır: sihirli aletle (herminette) ona nefesini iade edecek ağız ve gözlerin açılma töreni, suyla temizlenme, bazı formüllerin okunuşu, tütsüler. Fakat ölüye ebedi mutluluklar vaad edilirken, karısı acısını ifâde etmekten geri kalmaz. Onun ağlayışlarına kayıtsız rahiplerin önünde, mumyaya sarılır, kumaş ve alçıdan (stuc) yapılmış maskesine yüzünü dayar. Dövünür ve inler; ağlayıcılar korosu da, kirâlanmış sızlanmalarını dulun ağlamalarına karıştırarak onu destekler. Kuşkusuz, ölü, sihirli akım burnuna girmişse zevklenmiş olacaktır; çünkü, eşinin ağlamaları ve okuyucu rahibin dualarım işitmek, şu biçimde sürdürülünce kulağa çok hoş gelir : «Felâket! Felâket! Ben

senin sevgili kız kardeşinim... Niçin şimdi benden o kadar uzaktasın? Sen ki benimle şakalaşmayı ve beni sevmeyi o kadar severdin!-Bu gün güzel bir gündür; çünkü mutlu kişi Osiris'in bedeninde yaşayacaktır... -Felâket! Felâket! Susuyorsun ve hiç bir şey söylemiyorsun! Sen ki, o kadar hizmetçin vardı; belki pa-

rıltılı gözlü canavarlardan başka kimsenin olmadığı bir yerdesin! -bugün güzel bir gündür; çünkü insan, çakal, maymun, şahin tarafından korunacaksın; bunlar Horus'un dört yüzüdür... - Felâket! Felâket! Acım sonsuzdur! Sen ki benimle, Nil kıyısında, bahçelerde dolaşırdın; bacakların şeritlerle sıkıca sanlı! Beni tanıyor musun? Ben karın, sevgili kız kardeşinim! - Sevinç, şimdi rahatça İstirahat edenindir. Osiris'in *djed* işaretiyle, Osiris'in yiyeceklerinden yiyecektir... -Felâket! Felâket! Vücudum yalvarıyor; ama seninki buz gibi. - Bugün karnında bir skarabe taşıyan mumya için güzel bir gündür. - Ben senin kızkardeşinim; sen beni bıraktın ve ben eve yalnız döneceğim...» Son ritler tamamlanırken hizmetçiler de cenaze ziyafetini hazırlarlar. «Issız Vâd!»de, dallar ve çiçeklerle kulübecikler yaparlar. Masaların etrafında toplanılır. Herkes nefis yiyeceklerden yer. Bu ara lotüs çiçekleriyle süslenmiş çıplak dansözler, akşamın yumuşamış ışığında daha da güzel görünürler ve Çok Eski Mısır'ın, herblrl ellişer bin yıl saltanat sürmüş tann-firavunlarca idare edilen, za- manların başlangıcındaki esrarlı Mısır'ın hikâyelerini canlandırırlar. Bununla beraber, içkilerin, şarkıların, dansların etkisiyle, davetlilerin asık yüzleri canlanır ve ölünün böyle güzel bir günü için ve serbest hale geçmiş ka'sı için sevinirler. Cenaze yemeği neş'ell sofra arkadaşlarının bir açık hava ziyâfeti haline gelir; ağlayıp dövünmesini o kadar iyi bilen ve mimiklerine gerçekmiş gibi hâkim olan ağlayıcılar bile, yiyeceklerin etrafına toplanmış davetlilerin gürültülü keyiflerini paylaşmaktan geri kalmazlar. Yavaş yava$ batan güneşin son ışıkları, Karnak ve Louqsor'un. Nil'in öbür kıyısında görülebilen mâbetlerlni yalayan acayip bir ışıkla aydınlatırken dansözler daha hareketli görünür ve bazı kimseler, onları daha şevhetli bir biçimde hayal ederler; bronz ve abanoz renkli, hızla değişen parıltılarla danseden, gerdanlıklarla ve lotüs çiçeklerinden kolyelerle, süslenmiş güzel kokular sürünmüş bu büyüleyici vücutlara bakarken, ölüye tütsü yakanlar seve seve unutulur... Bununla beraber bu eğlentinin çok

uzamaması uygun görülür ve artık bıkmış merâsimciler, gece, canlıların âlemini güzellikleri ile örtmeden, Teb'e dönerler. Herkes bir parça, arkasında, «çölün vâdisinin güzel bir yerinde» bıraktığı ölüyü düşünür; kendisi için arzulamaksızın, Douat'ın yaratıkları arasında işlerini yürütmesini bilen ölünün sevincini zihninde canlandırır. Bu ölüden bir daha bahs edildiğini hiç istemezler ve onun hakkında kötü söylemekten korkarlar. Çünkü bir gün, ölünün, kötülük yapmak için rüzgârla kalkmak ve sinsice akraba veya dostlarının rahatlarını bozmak, dolunay zamanı onların ruhlarını, kokularını, muskalarını çalmak, burun deliklerini, karaciğerlerini, yeraltındaki şeytanların ve yarım şeytanların çıkardıkları o acayip nefeslerle zehirlemek aklına gelebilir.

VII. BAB

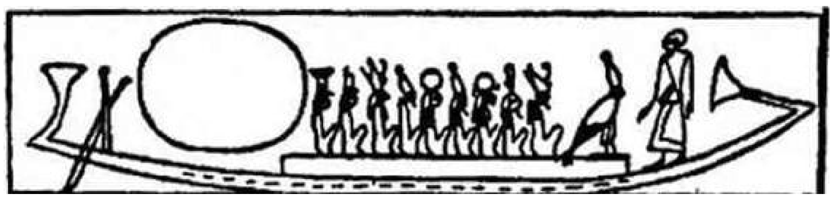
ARKEOLOGLARIN «EBEDİYET EVLERİ»NDE BULDUKLARI ŞEYLER.

Arkeolojik araştırma guruplarının kazılan eşsiz çeşitlilik ve zenginlikteki, Mısırlıların mezarlarında biriktirdikleri cenâze eşyalarını ortaya çıkarmıştır. Ölü, hayatında sahip olduğu herşeyi «Ebediyet Evi»nde buluyor. Öbür dünyadaki rahatının, menfaat- siz olmasa bile, dikkatli bir özen konusu olacağından emin bulunuyordu. Bilginler, mezar odalarında, gerçek lüks eşya pazarlan, birbiriyle ilgisi olmayan eşya yığınları buldular: güzel Ölülerin sarı yüzlerini süslemek için boya çanakları, perukalar, savaş arabaları, mumyalanmış koyun butlan; bütün bunlar gelişigüzel yığılmış ve mumyalanmış ölü Osiris'i temsil eden yeşil ve mavi heykelciklerle, hazır zıpkınlar, zeytin ve persea (Avukat armudu anlamına gelirse de bu meyvenin Amerika kökenli olduğu düşünüldükte bir çeviri hatası olsa gerektir) dallarından yapılmış zarif buketler, yapıcısının mührü vurulmuş İyi cins şarap küpleri, meş'aleler, şeffaf kuartzdan vazolar, mumyanın ritüel hazırlanışı sırasında kullanılan kutsal hayvanlar biçiminde yataklar,

ölülerin çıktığı mahkemede etkili olabilecek «kalp skara- *beleri** - bunların üzerine,kopya edenler şu duayı kazımış bulunur: «Ey anamın bana verdiği kalp! Ey bedenimin bir parçası olan kalp! Karanlıklarda tanıklık edeceğin zaman aleyhimde bulunma; Anubis, Thot ve Osiris'in karşısında benim sözümün düşmanı olma... Hâkimlerin terâzisi önünde benim gibi ol ve ismimin kokusunun kokmuş çakal gibi olmasına müsaade etme!» İşte, firavunların Mısır'ındaki Mısır mezarlarında bilginlerin çı-

kardığı envanter! Sem rahiplerinin elbiseleri (bunlar ölülerin ağız ve gözlerini küçük parmaklariyle açıyor, onları yağlıyor, saçlarını düzeltiyor, şeritlerle süslüyor, Osiris'in göğsünde çaprazlama tuttuğu asâ ve kırbaç gibi, göğüslerine çaprazlama asâ ve kırbaç koyuyorlardı); Semâvî Nil'in her iki kıyısındaki Elize Kırlarında avlanmaları için âletler; şeffaf kaymak taşından içine kokular ve kıymetli yağlar konulmuş vazolar; Râ, Teb Araon'u veya Osiris dirilme gününde açılacak Dünya Yumurtası'nı yapan Ptah adına borular; (kıyamet günü İsrafil'in çalacağı boruyu hatırlayalım! ÇN.) kutsal Amon kazlan; uçlarına, cenaze kayıklarının aşağı dünyanın sularında kaybolmaması için Horus'un gözü resmedilmiş sihirli kürekler; bugün bile Teb ovalarında Fellâh'ların ellerinde görülenlere benzeyen *heket* sopalan; Lübnan sedirinden yapılmış, içine papirüsten sandallar, üçgen peş-temallar, okçu eldivenleri konmuş tahta çekmeceler bulundu. Kâtiplerin mezarlannda ince kamışlarla dolu kalem mahfazaları, her memurun yazmak ve saymak için gereksinme duyduğu aletler, yani mühreler, (fr. Lissoire: parlak ve pürüzsüz bir deniz kabuğu olup kâğıdı parlatmakta kullanılır) su kabı, gereksinme duyulacak her rengi taşıyan paletlerden hiçbiri; - bütün bu eşya, papirüs özünden yapılmış, üstü bez kaplı sepetlerde bulunuyordu - unutulmamıştı. Jean Capart'ın dikkati çektiği gibi, piskoposların (eveklerin) kine benzer, Osiris'in kudret ve krallığını simgeleyen asâlar ölülerin milyonlarca yıllık mevcudiyetini gösteren Ankh işâretl ve şeritlerin arasına konulmak unutulmazsa ölüye rahat ve dirilmeyi sağlayan *djed ve thet* işaretleri; karnı yıldızlarla dolu *Minourit* ineklerini saymayı unutmayalım. On binlerce *oushebtis,* Osiris'in cennetinde, doğruların yiyecek ve bakımlarının ebediyen sağlanması, «kumun doğudan batıya taşınması gerektiğinden, ölünün günlük işlerini onun yerine görmekle görevli

küçük heykelcikler bulunmuştur. Altın çekirgeleri; antilop derisi kaplı hafif tahtadan yapılmış kalkanları, devekuşu tüyleri bozulmamış flabellum'ları; (uzun bir sapın üstüne tavus kuyruğu vs., papirüsler konulmuş büyük yelpâze ki bir esir tarafından taşınırdı; Lâtin ve Doğu Kilisesi de kullanmıştır) şapka ve parfüm kutularını; üzerleri gökkuşağı renkli skarabe kanatlariyle süslenmiş av sahneleri resmedilmiş yay mahfazala¬rını da saymalıyız. Ölünün cinsel isteklerini yerine getirecek

Şekil — 20

Ölü, ayakta, Güneş Kayığının basında, yüzü ona öbür dünyaya doğru refakat eden tanrısal mürettebata dönük durumda. Doğrulardan bulunmuş ölü, Ra'nın kayığında, gökyüzü yolculuğunu yapabilmesi için yerini almış. Ruhu, Ra'da kaybolmadan evvel, Osiris'le birlikte, öbür dünyaya doğru yol alıyor, Nu Papirüsü, CXXXIV. Bab'ın vinyeti.

çünkü ölülerin de bir haremi vardı - çok iri kalçalı çıplak kadın heykelciklerine dc bir yer ayırmak gerekmektedir. Haklı tutkuların rahatlığını bozmamaları, ölü ocağını hiç terk etmemeleri, cenaze odasından kaçmamaları için bu kadın heykellerinin bacakları yoktu; kuşkusuz, bu dünyadakiler gibi, bunların sahipleri de kıskanç olduklarından, câriyelerinin başka yerlerde suçlu ilişkiler kurmalarından korkmamaları gerekiyordu.

İngiliz arkeologu Emery, İkinci sülâlenin bir yüksek memuruna alt mezarı bulduktan sonra hayretler içinde kaldı ve bize bu olayı A. Erman şu şekilde naklediyor: «Bu memurun mezarı *kırk iki salondan* oluşuyordu! Bunlardan biri, üzerine sofra takımları konulmuş bir yemek salonuna benziyordu. Kadehler ve tabaklar kaymak taşındandı; tabaklarda kızarmış güvercinler. Nil balıklan, çeşitli sebzeler, on dört davetli İçin bir döş (entreeote), soslar ve meyveler, yuvarlak pastalar,

üçgen biçimli beyaz ekmek somunları vardı. Bütün bunlar, Mısır ikliminde kurumuşlarsa

da, iyi muhafaza olmuş haldeydiler...» ölülerin tanrılarına ilgi duyan hiç kimse, toprağın altında onları bir defa bile görmüş olsa, bu, duvarları Ölüler Kitabının ayinlerindeki sihirli dualarla kaplı kral mezarlarının, bu şaşılacak «Altın Salonlarını hiç unutamaz. Buralarda, bu ölü saraylarına gelmiş olan, hiçbir canlının bakmaması gereken, öbür dünya tanrılarını görüyoruz. Bunlar, ölmüş olanlara «Hoş geldin» demek için; on iki evrene açılan Kapıların eşiğinde, onları mağaralarda bekleyen canavarlardan önce karşılamak için gelmişlerdir. Nehrin kıyısında, gecenin her saatinde, uçucu bir hale İçinde, uzun yılanların yedekte çektiği güneş kayığı görününce ölülerin sonu gelmez gürültüsü işitilir...

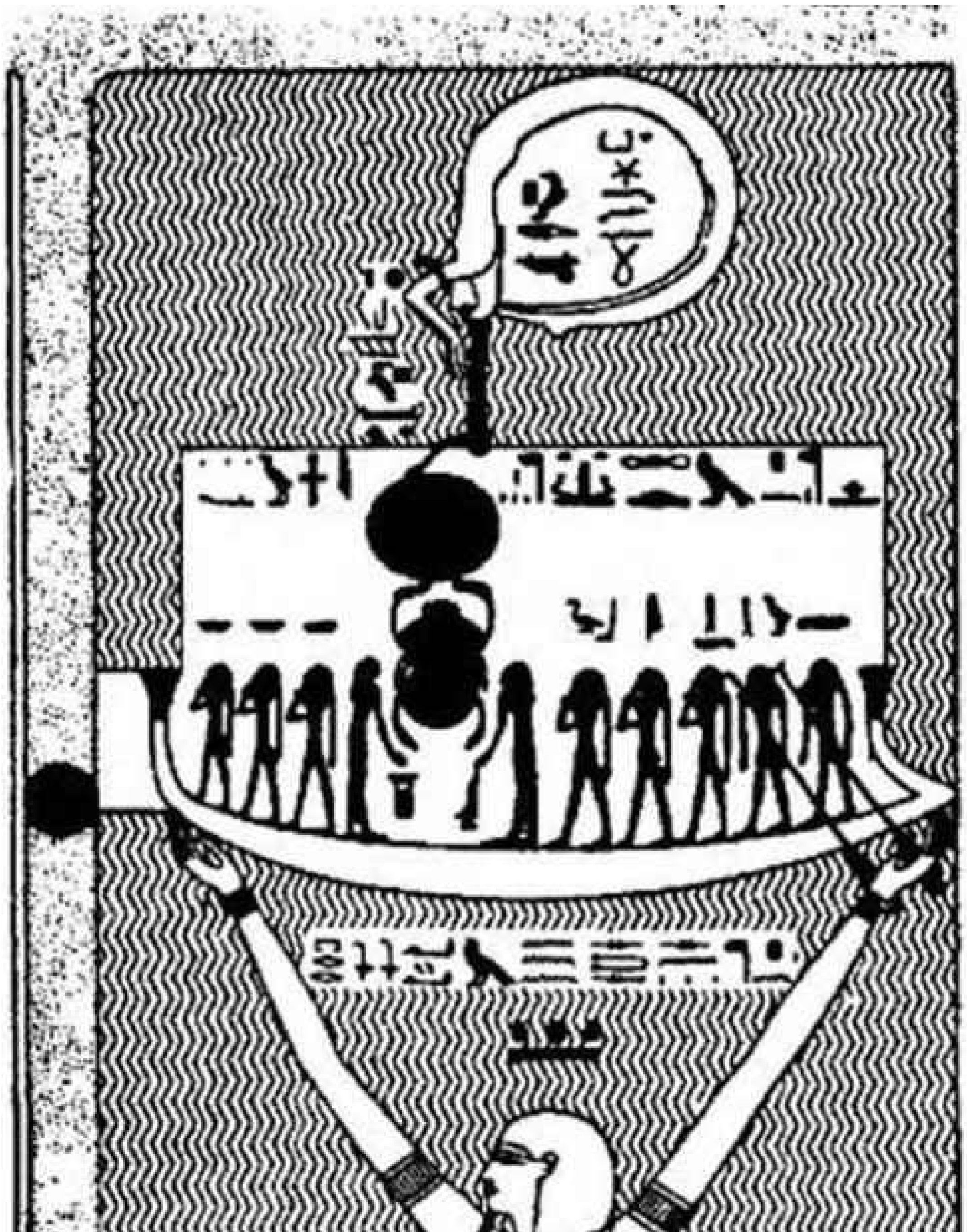
KADAVRALARIN MUMYALANIŞI.

Eski Mısırlılar, cesetlerinin kokmasından, öbür dünyada nefeslerini yeniden hiç bulamamaktan korkuyorlardı. Bu marazı korkuya ölüler Kitabının bütün duaları boyunca raslanır. Ölümden sonra bedenlerinin bozulmadan kalması düşüncesi, onların saplantısıdır. Şüphesiz, biliyorlardı kİ, tabutunda ölü. tanrıça *Noût'un* kollan arasında olacaktır. Noût aracılığı ile ölü değişime uğrayacak, ve Noût'un bedenindeki doğumu kaçınılmaz olacaktır. Tabutu «ışık, ruhun ışıklı örtüsü, bir ebediyet tohumu olan ruhun, Osiris Gömleği idi.» Biliyorlardı ki zaman ve uzay ruh İçin hiç bir buut değildi ve terk etmiş olduğu bedenin içinde bunlar: «vaktiyle olmuş olan ve ilerde olacak olan şeylerdi». Tabutun içinde şekillerin esrarlı gecesi cereyan ediyordu ve bu gecenin içinde, ruhlar tapınmaktaydılar. Ancak, bedenin de, kaçınılmaz çürümekten korunması gerekiyordu ve bunun için Mısırlılar cesetleri mumyalamaya o kadar özen gösteriyorlardı. İlk insanlara cesedi bozulmaz hale getirmeyi öğreten «cenaze şeritleri tannsı» Anubis'ti. Bu da, ölüm anında cesedi terk eden *ruh - kuşu*'nun her an, binlerce yıl sonra, Nll Vâdîsinde yaşadığı sırada canlandırmış olduğu bedenle birleşebilmesi içindi. Şu halde vücudun binlerce yıl bozulmadan korunabilmesi zorunluydu; çünkü çürüme olursa, oraya yerleşemeyecek olan ruh, ebediyen kaybolmaya mahkûmdu. İnsan

bedeninin kesin olarak toprakta yok olmasını önlemek için Mısırlılar cesedi, cenaze odasına koymadan önce tuz ve ziftle işleme tâbi tutuyorlardı. Ceset 70 gün boyunca doğal sodyum hidro karbonat (natron) ve zift salamurasına yatırmıyordu. Bazan, uzmanlar önemli bir kişi veya firavun söz- konusu olduğu zaman kendilerine tevdî edilen kadavranın mum- yalanışına öyle büyük bir özen gösteriyorlardı ki, cesedin hazır- lanışı on ay sürebiliyordu. Rahipler ölüler Kitabının bazı bölümlerini okurken kadavranın kılları özenle tıraş ediliyor, burun deliklerinden sokulmuş özel demir araçlarla beyin parça parça çıkarılıyordu. Sonra operatör karnı açıyor, iç organları boşaltıyordu. Yan tarafın yarası balmumu veya metal bir plakla örtülüyor, karnı saran kordonlarla yerine tutturuluyordu. Bu levhanın ortasında *oujda*, Horus’un sihirli gözü, nekropollerde blnlercesi bulunan muska görevindeki kutsal simge vardı. Sihirli gözün sağında ve solunda dört cenaze meleği veya Horus'un dört oğlu vardı. Bunlar, içine Ölünün karaciğeri ve İç organları konmuş dört kabın koruyucuları idiler: Köpek - maymun başlı *Hapi,* insan başlı *Amset,* köpek başlı *Douamoutef* ve atmaca başlı *Kebeh- senouf.* Yalnız, kalp, yerinde kalıyordu; çünkü ölüler Kitabında şöyle yazılıydı: «Gerçek kalbin seninle birlikte olacak». Bedenin İçi dikkatlice şarap ile yıkanmıştı; atar damarlara kimyasal bir madde şırınga ediliyordu. Yağlar kazınıyor, karnın içi balmumu, siyah frenk üzümü, tarçın, kavrulmuş lotüs tohumlan, sedir yağına batırılmış kumaş tamponlar, mür, antiseptik yağlı cisimlerle dolduruluyordu. Gözlerin yerine sırça gözbebekleri yerleştiriliyordu. Ciğerler, karaciğer, barsaklar ve mîde Yunanlıların «Canope» dedikleri dört vazoya konulmadan bozulmamaları için ilaçlanıyordu. Erman tarafından bildirildiğine göre (Ca- nope) vazolann İçinde keten sargılarla ayrıca sanlmış phallus’- ler (erkeklik uzuvları) bile bulunmuştur. Bu temizleme ve iç organların boşaltılması işlemlerinden sonra, eller, ayaklar ve yüz, önceden katrana batırılarak pisliklerden (mikroplardan) arındı- rılmış şeritlerle sarılıyor, şeritler arasına, önceden de söylediğimiz gibi, muskalar, söğüt ve zeytin yapraklarından yapılmış çe- lenkler, peygamber çiçeği demetleri, mavi lotüs yaprakları konuyordu. Mumyanın bir insan vücûdu şeklini koruması için, keten şeritlerin vücûda çok sıkı sarılarak onun biçimini bozabileceği yerlere, hazırlayıcılar koruyucu tamponlar koyuyorlardı. Kullanılan keten şeritlerin uzunluğuna gelince, bir

mumya üzerinde, mumyayı tamamen sarmak için, sekiz defa katlanmış, yirmi metre uzunluğunda bir keten parçası bulan Dr. Derry'nin keşfini hatırlatmak klasik olmuştur. Bu band sonra, bir fırça ile kalın bir tabaka halinde sürülen, sıvı zamkla, örtülüyordu. Ölüyü şeritlere sarmadan önce uzmanlar yüzü düzeltiyorlar, ölüye makyaj yapıyorlardı; dudakları, tırnakları, avuçları ve ayak tabanlarını boyuyorlar; burun deliklerini, İçi boşaltıldıktan sonra, kafatasında kalması olası akıntıları önlemek için burun deliklerini tıkıyorlardı. Ceset hazır olunca, uyuyan biri gibi cenaze yatağına yatırılıyordu. Üzerinde öbür dünya âlemini seyredebilmesi için göz resmi yapılmış maskesinin altında, baş, taştan yapılmış bir yastıkta dinleniyordu.

Herodot'un, Eski Mısırlıların uyguladığı mumyalama san'atı üzerinde anlattıkları arkeologlarca doğrulanmaktadır. Erman «yüksek bir memurun mezarında bulunmuş bir kitâbe de bu bakımdan ilgi çekicidir; diye yazmaktadır.» Yetmiş günlük salamura dönemi geçince, güzel ve rahat bir mezara konma töreni olacak ve sen ölüm yatağına bırakılacaksın... Kurban edilmiş boğalarla götürüleceksin... Mezarına erişene kadar yoluna süt serpilecek. Rahip, ağzını, açacak, temizlenmeni tamamlayacak. Horus. ağzını, gözlerini ve kulaklarını açacak. Bedenin şimdi sana ait olan her şeyde mükemmeliyyete (tamlığa) daha yakın. Sana Kutsal Kitabın duaları okunacak: sana bir cenâze kurbânı takdim edilecek ve önüne takdîmeler (Kutsal Kitaplarda kullanılan eski bir terimdir. Tanrılara ve ölülere adanan ve bırakılan şeyler anlamına) konulacak. Kalbin, dünyada olduğu gibi, yanında olacak. *Doğumunda olduğu gibi bedeninin içine gireceksin.* Toprağın, Batı Dağının içinde İlerleyeceksin ve cenâze dansçıları neş'eyle sana doğru gelecekler.» Herodot, fakirlerin mumyalayıcılarının «kendilerine emânet edilmiş ölü kadınlar genç iseler, bazan onlara tecâvüz ettiklerini» anlatıyor. Bu yüzden, diye İlâve ediyor «genç ölüler mumyacılara götürülmeden üç gün bekletiliyordu. Çok iyi bilgi edinmiş olan Herodot, akrabaları ve

Şekil -21

Tanrı Noun (aşağıda) ilkel Sular'dan çıkıyor, içinde Yeni Güneşi taşıyan skarabenin görüldüğü Güneş Kayığını taşıyor. Skarabenin her iki yanında İsis ve Nephtys ve solda kendi vücûdunu yapmış olan güneş - ışığı - tanrı, Shou tanrıları; zekd olan Güneş Kayığının baş taralındaki kılavuz Sha; mürettebata Sha nın emirlerini tekrarlayan kıç tarafın kılavuzu Hou. Skarabenin sağında, Yeni Güneşin dünyada gözükeceği «Gündüzün Kapılarını» açacak üç kapıcı. - Yukarda ve dûimû tikel sularda (resmi ters çevirin) Nouit; Gökyüzünün tanrıçası, Yeni Güneş'i kabul edecek; vücûdu Douat'ın alt dünyasının sınırlarını çizen, vücûdu tam bir daire oluşturan Nouit; Osiris'in başı üzerinde ayaktadır. Metinlerde okunan da budur: »(Bu) Osiris'dir; Douat'da seyahat ediyor.» Ölüler Kitabı; Douat'ın 12. Saati; PIANKOFF, Ramses VI; MAYASSIS, Le Livre des Morts...; BUDGE, Papyrus Ani.*

dostlan çok fakir olan ve ölüye uygun bir cenâze töreni yapamayan, yani birinci ve İkinci sınıf mumyalama sağlayamayanların uğradıkları bir parça saygısızca muâmelenin İlgi çekici ayrıntılarını bize vermektedir. Teb mumyacıları, az çok ustalıkla boyanmış mumyaların sertçene nesnelerle kaplanması için yapabildikleri çeşitli avantajlı modeller teklif ediyorlardı. Bunlardan biri seçiliyor ve menfaatçlik unutulmaksızın fiat ve kalite üzerinde pazarlık yapılıyordu. Herodot, Amon'un ünlü şehrinde, ona aşağılıkça gelen, san'atkârlarla aziz ölünün akrabaları arasındaki, kendisini hayrette bırakan bir pazarlığı bize aktarmaktadır. Bu akrabalar, İstenilen ücreti vermeye yanaşmaksızın, en fazla muskanın, «Doğrular»ın zararına zenginleşmesini bilen kaygısızla- rın komşu nekropollerden, belki de üçüncü kez çaldıkları «kalp skarabesi» de dahil olmak üzere mumyaya konulmasını İstiyorlardı. Çekişme sürmekte İken, biraz suç ortağı veya menfaat İcabı İlgilenen ağlayıcı kadınlar, yan sokakta uluyorlar, meslekî büyük acılarını kusursuz taklit ederek, repertuarlarına uygun harika Jestlerle, başlarına kum saçıyorlardı. Sadece hatırlatmak için kocasının kadavrasını bir kaç kap biraya rehin veren dul kadına da değinelim. Kötü bir yorumla, bu birkaç kap biranın dul kadının acısını hafifletmek üzere kullanıldığını sanmayalım! Biralar, dindarca, Nil

kıyısında olduğu gibi, mezarında da susuzluğunu gidermesi için, onun yanına bırakılacaktı...

HALKTAN KİŞİLER İÇİN, BİR ÖKÜZ DERİSİ VE «ÖLÜLER KİTABINDAN» BİR DUA YAZILMIŞ BİR PAPİRÜS. FAKİRLERE LİBYA ÇÖLÜNDE AÇILMIŞ BİR KUM ÇUKURU.

Kendilerine ne lüks kaplamalar, ne ağlayıcılar, ne muskalar sağlayabilen fakir kişiler mumyacılarca toptan muamele görüyor ve çırakları, kadavraların iç organlarını çıkarırken ellerini işe alıştırıyorlardı. Masrafları çoğaltmamak için işlemler basitleştiriliyordu. Kadavralar kasaplardakine benzer çengellere asılıyor, içleri boşaltıldıktan sonra, yetişkinlerden beşer ceset alabilen büyük teknelere atılıyordu. Cesetler otuz gün süreyle tuzlu bir eriyikte yatırılıyordu. Mumyalama bitince, akraba veya dostlar kadavralarım geri alıyorlardı. Bir tabut satın alamayanlar ölüyü bir öküz derisine sarıyor, İçine birkaç sihirli formül, ölüler Kitabından alınmış bir kaç dua yazılı bir papirüs koyuyorlardı. Böylece ölü, sağlığında ne kadar sefâlet içinde olursa olsun, sihirli formüller ve dualar sayesinde, temize çıkmak için ölüler mahkemesine gelecek ve derisi bir sovan parası etmeyen o, firavunun en zengin ve en güçlü tab’asıyla birlikte, tanrılarla eşit olacaktı! Bu yanıltıcı görünüşler dünyasında, ortaklaşa ödenip paylaşılan bir cenâze kuyusunda bile yer ayırtamayanlar, biraz da kaçak olarak, gösterişsiz, bir palmiyenin yapraklarına sarıldıktan veya daha az yer tutması İçin İkiye katlanıp bağlandıktan sonra, ölüler Libya çölü sınırında bir çukura gömülüyorlardı... Ancak bazan, aysız bir gecede, ucuza mumyalanmış bir cesedi taşıyan gölgeler, zengin Mısırlılara ayrılmış nekropole süzülüyorlar; zenginlere düzenli olarak

yapılan kurbanlardan ve yüceltmelerden yararlanabilmesi için kaçak ölüyü alelacele bir soylu mezarının yanına gömüveriyorlardı. Eninde sonunda, zenginlerin veya fakirlerin ne değerde olduğu belli olmayan bir dünyada, ölüye gösterilen bu sevgi ve fedakârlık hareketinin göz önünde bulundurulacağı umuluyordu.

HERMOPOLİS MABEDİ.

Arkeologlar Eski Mısır nekropollerinde bir çok mumyalanmış hayvan buldular. Bunlar arasında kedileri, şâhinleri, yılanları, iblisleri, fareleri, kurbağaları, kalıntıları küçük bronz kaplara konmuş gübre böceklerini sayalım. Bunlara maymunları, kutsal boğaları, Fayoum'da kendi kutsal şehirleri Crocodilopolls'e sahip olan iğrenç timsahları da ekleyebiliriz. Rahipler bu kutsal hayvanlara sofulukla bakıyor, rahatlıklarına özen gösteriyor, bizzat firavunun cenâze sarayına taşınması sözkonusu imiş gibi, onları da aynı merasimlerle gömüyorlardı. Yunanlılar Hermopolls'te İbişlere ayrılmış büyük mabette, binaların, bahçelerin güzelliği, birinci sınıf mumyalanmaya hak kazanmış dokunulmaz kuşların kaynaştığı bataklıklar önünde hayran kaldılar. Günlerimizde, içinde kutsal ibişlerin, rahiplerce «ölüler Kitabı»nın duaları

okunduktan sonra mumyalandığı, kayaya oyulmuş çok geniş bir yeraltı salonu bulundu. Sözü bu mabedi bulan arkeolog Cabra'ya bırakalım: «Bazısı yüz elli metre uzunluğunda sayısız koridorları olan bir labirent, kutsal ibişlerin mumyalandığı salon İle irtibatta idi. Birçok yıl süren sabırlı çalışmalardan sonra, eski Mısır' ın bütün bölgelerinden gönderilmiş, çok iyi muhafaza edilmiş ibis mumyalarını ihtiva eden dört bin cenâze kavanozu (ume) bulundu.» Şaşılacak şey, değil mi? Ancak, hepsi bu değil: «Bir mihrâbın bulunduğu bir salonda, yaldızlı tahtadan, oturmuş bir şebek ve iki İbis görülüyordu. Her üçü de arkasında *Ank* - ffor'- un büyük rahibinin mezarı bulunan bir kapıya bakıyorlardı. Kaymak taşından vazolar ve 365 fayans heykelcik, cenâze kültü için kullanılıyordu. Bu, toprağın 34 metre derinliğine oyulmuş dev sarayda ibişlere yapılan ibâdet karşısında şaşkınlığımız tarif edilemez.» Kutsal beyaz Apls boğasının cenâze töreni de ünlüdür: Firavun ona mezarına kadar refakat etti ve 200 metrelik alay 150

sfenks heykeli arasındaki yoldan geçti. Rahipler, san ve kırmızı yekpâre bir kuvartz billurundan yapılmış dev boğa heykelinin önünden gidiyorlardı Mariette'in geçen yüzyılın ortasında keşfettiği Apis boğası hakkında yazdığı şu satırlar bu gün de tekrarlanabilir: «İnsan bu 3000 yıllık dev heykellerin, Mısırlı san'atkârlar hiç bir çelik araca sahip değilken nasıl yontuldugu- nu ve nasıl ayna gibi parlatıldığını kendi kendine soruyor.»

KÖTÜ NEFESLER, «KHER-HEB» RAHİBİ VE «SICAKLIK DAİRESİ»

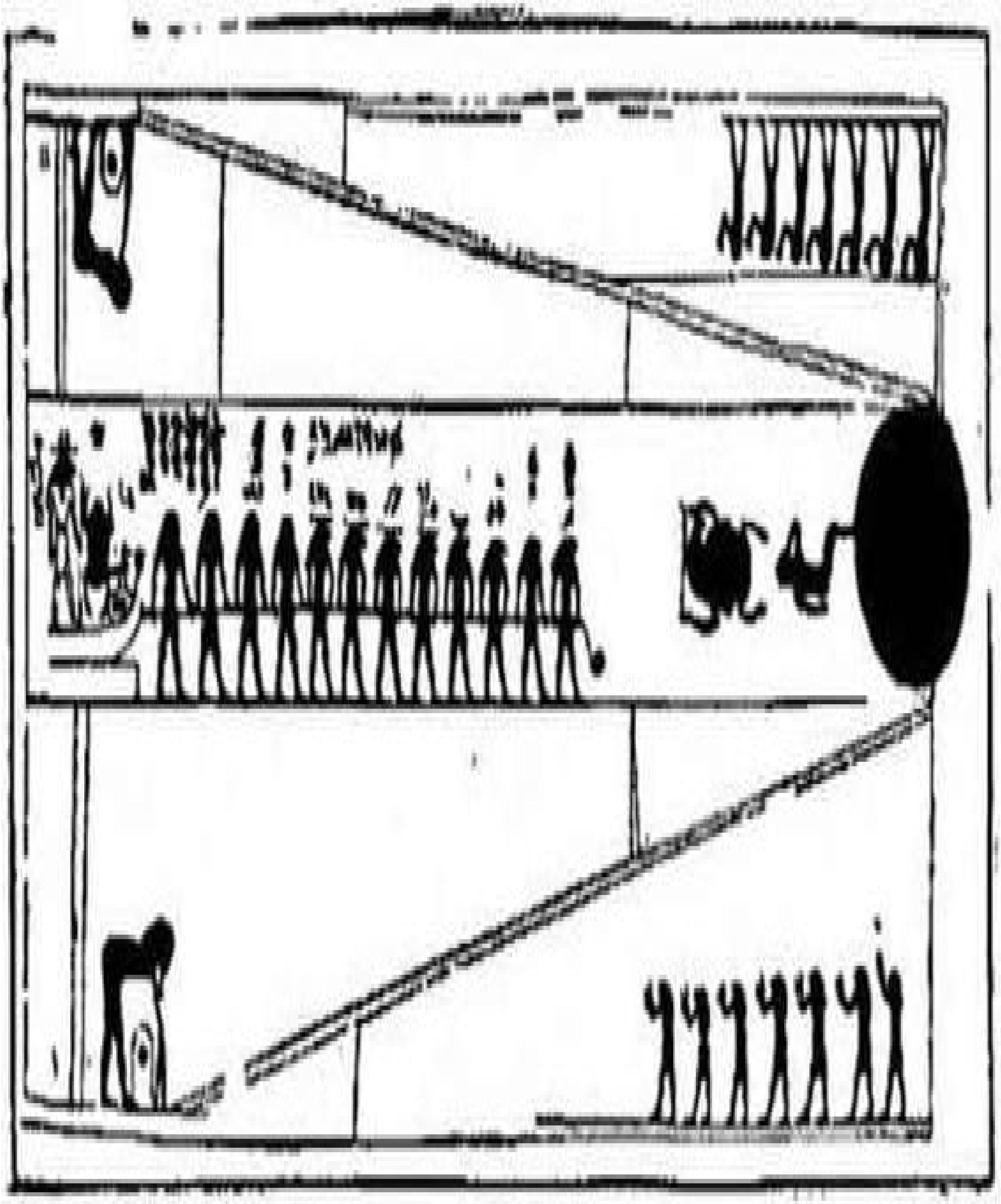
Muskalar, büyüler, sihirli işaret ve sözler, boyna asılarak taşınabilen veya kapıya asılan tılsımlar.. Dünyanın bütün halklarında korkutucu veya gülünç özelliklere sahip olmuşlardır. Mısırlılar bu sırlı şeyleri kötü ruhların etkilerinden, kötülük taşıyıcı akreplerden kurtulmak için, kızgın timsahların hücumundan kendilerini korumakta kullanıyorlardı. Bu timsahların önünde. Râ'nın Stekhmet'in veya Thot'un isimleri, valnız inisiyelerin bildiği esrarlı işaretleri navaua çizerek zikredilmeliydi. İnsanların zihninden yitmiş hangi masalsı devirde, ağzı bilgin ısis, ölümsüz ruhların kayığını çağırmak için gökyüzüne haykırdı? Kum üzerindeki bir gölgenin şeklinden, bir kapı eşiğindeki acayip İşaretten korkan halktan kişilerin ne yapmak lâzım geldiğini bildikleri için tuttukları sihirbazlar, vecd halinde (transta), çömlekleri kırıp çiğniyorlardı. Bunlar, kuzey veya güney rüzgârına karşı söylendiği zaman, yaşayanları mevsimler boyu rahatsız edebilir, bizimkinin altında bulunan evrendeki ölülerin davranışlarını etkileyebilirdi. Eski Mısırlılar özellikle, şekiller, ölü bir insanın dirilip gözükmesi, nefesler, yerler, aşağı dünyadaki geceler tarzında; açıkça, alevler ve sular arasında gözüken şeytânî güçlerden korkuyorlardı. Kendilerini kötü niyetli ölülerden korumak için muskalar da kullanıyorlardı. Bu muskalar «onların hırsız gölgelerini hapsetmek için»di; yaşayanların dünyasında mezar soyguncuları olduğu gibi, ölülerin arasında da çocuk hırsızları vardı. Vakitli vakitsiz, Ölüler Kitabı okuyucusu *Kher-heb* rahibinin pahalı yardımlarını arıyor, ondan yedi düğümlü İpi veva, acayip bir halk inancına göre, tanrıların nefesini tutabilen, rare kemikleriyle dolu bir keseyi kutsamasını

istiyorlardı. Fakat musKaiar akla gelmeyecek kadar çok sayıda kullanılıyorsa, ölülerin bu muskalardan mahrûm oldukları söylenemez. Mumyalar muskalarla örtülüyor, yanlarına, sihirli «Uzun Yürüyüş asâsı» bırakılıyor, şeritlere sanlı başının altına acayip şekillerle resimlenmiş «sıcaklık dâiresi* konuyordu.

FİRAVUNUN LANETİ

Toutankhamon'un cenaze salonunun giriş kapısı üstünde «Burada dinlenen firavunu ebediyeti İçinde rahatsız edecek kişiye *ölüm kanatlarıyla dokunacaktır*» diye yazılıdır. Bir çeyrek yüzyıl önce, bu dünya zamanının sonuna kadar, kanatlı güneş tarafından korunmuş bulunan Toutankhamon'un mezarına giren her kişinin üstüne çökmüş olan lânet, hatırlanacaktır. Mezarın kapılan mühürlenişinden, son rahibin, mabedin koruyucusu Anubis önünde, kilden bir kaide üzerinde titrek bir ışıkla yanan sihirli meş'alesini söndürmesinden, yıldızlarla süslü mavi tavan altındaki parıltılı altın kral heykelleri yanına son çiçek demetlerinin konulup konulmadığına bakılışından ve son duanın okunuşundan beri otuz beş yüzyıl geçti. Evet, otuz beş yüzyıl geçip gitti ve o zamandan beri yüz kuşak insan yok oldu... Bu üç bin beş yüz yıl boyunca, bu 12 Şubat 1924 günündeki, yedi yıllık bir hafriyattan (kazıdan) sonra, Lord Carnarvon ve Howard Carter'in kral mezarına girişme kadar, hiçbir zaman, hiçbir şey firavunun istirahatini bozmadı. Bir mum ışığında, zamanın gecesinde hiçbir insan varlığının seyredemediğini seyrettiler; Som altından 9uu kilo ağırlığında bir tabut; -yes, very line gold! (alay etmek için İngilizce kullanılmış: Evet, halis altın! gibi, bönce bir ifâde.) - ve tabutu koruyan melek kanatlı, çıplak tanrıçalar... Otuz beş yüzyıl önce, Toutankhamon'un cenaze odasının kapısındaki, merasimi yürüten rahip tarafından konulmuş krâliyet mühürlerini kırdıkları zaman ne heyecan duydular? Evet, bilinçsiz mezar zorlayıcısı seçkin İngiliz arkeologlarının, genç firavunun dul karısının son anda, mühürlerle mezann kapılan ebediyen kapatılmadan, Bâbil anıtlarında görüldüğü gibi, seyrek gül motifleri işlenmiş cenaze şalının üstüne bıraktığı, ancak yeni solmuş gibi duran kır çiçeklerinden mütevazi buketi, herşeye rağmen suçlu ellerle elledikleri zamanki şaşkınlıkları nasıldı? Fakat tanrıların amaçlan,

alışılmamış şeyler olmadığı zaman anlaşılamaz: Lord Carnarvon gurubunun hemen bütün üyeleri, hiç kimsenin görmemesi gereken şeyi gördükten az bir süre sonra öldüler: Çakal başlı Anubis, birbiri içine konmuş, kenarlan dinsel resimlerle süslü ve ölüler Kitabından bölümler yazılı dört sandığın önünde bağdaş kurmuştur; bu dört sandığın içinde firavunun insan şekilli üç tabutunu İhtiva eden san kuvartzitten tabut vardır. Şamdanların ışığıyle şöyle böyle aydınlanmış yan karanlıkta altının tatlı parıltısı içinde, cenâze tanrıçalarının sıkıca sardığı Krâl-Osiris'in şaşılacak ululuğu gerçekten etkileyici bir görüntüdür... Öbür dünyanın tanrılarının, XX. yüzyılın beklenmeyen ziyaretçilerine değil, kral Toutankhamon'a, İki Ülkenin Efendisine, Râ'nın oğlu, Neb-Kheprou-Râ'ya, eşyadan çıkan doğaüstü bir ışık İçinde «hoşgeldin!» demeleri ne acayip manzaradır! Bir mezara konmuş bir tek ölüler Kitabı'nın orayı güneş ışığı girmişçesine aydınlattığı doğru mudur? Lord Carnar- von'un ve Howard Carter'ın mumyanın gerdanlıklarını, dövme altından kıymetli taşlar kakılmış maskeyi, altın ve mavi mineden - o eşsiz koyu Mısır mavisinden - mücevherleri, asâları, mus- kaları, lotüs çiçeği yapraklarını, sembolik kuyrukları, kamaları, üzerine değişik renklerde cam kakılmış yedi altın plaktan oluşan tören önlüklerini, karın ve bacak altın halkalarını, cenaze rahibinin kullandıktan, tören bittikten sonra mezarın bir köşesine bıraktığı panter derişini bir bir çıkarırken elleri titremedi mi? Lord Carnarvon ve Howard Carter, firavunun yanında, ayakta, yüzyılların sonuna kadar onu koruyacak küçük kuş-ruhunu ellerine aldıkları zaman titrediler mi?

Şekil - 22

Solda, aşağıda ve yukarda, Gece Tünelinin girişinde, herbiri bir tann tarafından korunan iki Atebui. Her sabah, ışığı Anu- bis'inki ve Ölü-Osiris için olan Şafak Güneşi »Gün'e Çıkış Işığı» aşağıdaki Atebui'den (A. dan) çıkar. Göke doğru yükselir ve gündüz yürüyüşünün ortasında, (üstünde Horus ve Koç Başlı Khep- ra) Semdvi Nil'e dik bulunur. Sonra, tekrar inecek ve her akşam yukardaki (B. noktasında) Atebui de kayb olacaktır. Işığı Seth'in, öbür dünyanın olan güneş olacaktır. - Solda Güneş Kayığı, Nil boyunca, gündüzün on iki saatinin tanrısınca çekilmekte. Kayıkta, Heliopolis'in Bennou kuşu görülüyor. Bennou kuşu Osirisin evrensel ruhunun sembolüdür; sonra, kendi kendine şekil veren Khtpra ve koç başlı bir güneş tanrısı görülüyor. Yukarda ve aşağıda, sağda, Horus başlı yedi Doğum Tanrısı, Nil'in doğuşunda, ve insan başlı, Batının Yedi Tanrısı batı kıyısında duruyorlar. Hepsi Güneş Kayığının ortaya çıkışını selâmlıyor. -Netche-met Papirüsünden

Evet, korkunç bir lânet, uzun zaman, mezarının amber renkli ışığında, duvarlara resimleri yapılmış ölüm tanrılarının önünde Toutankhamon'un mumyasını seyredenlerin peşini bırakmadı. Keşfinden az zaman sonra, Lord Carnarvon can çekişmeye başladı ve korkunç vizyonlar içinde, Toutankhamon'un İsmini haykıra haykıra öldü. Albay Aubrey Herbert, kralın mumyasını görür görmez, hemen hemen o anda toprağa verildi; sonra, Lord Camarvon'a hastalığı süresince bakan hemşire, mezarda onu takip etti. Bütün Teb ovasında ağızdan ağıza «firavunun lânetlinden söz edilmeye başlandı. Howard Carter'in sekreteri, mezann açılışı sırasında hazır bulunan. Lord Wcstbury'nin tek oğlu, bilinmeyen bir hastalığa yakalanarak esrarlı bir şekilde öldü. Sonra sırasıyle, Howard Carter'in yakın dostu Profesör La Fleur, cenaze odasının duvarını delen Arthur Mace, Toutankhamon'un mezarına ilk girenlerden ve birkaç gün sonra kendini asan Doktor Evelyne White öldüler. Zamanın bir havâdis yazarı, bu sonuncu için «Ona yaşayacağı hayat yerine ölümü tercih ettiren bir lânetten öldü» demektedir. Sonra, Tountankhamon'un mumyasının radyografisini incelediğinin ertesi günü. Archibald Douglas Ree, anlatılmaz bir fenalık hissederek ânî bir ölümle öldü.

Otto Neubert’in bize naklettiğine göre, bu kadar esrarlı ölümler hakkında, kendi adına araştırma yapmak isteyen bir Mısır hükümet mensubu, yanına bir yılan oynatıcısı alarak Krallar Vâ- dîslne gitti. Araştırmasına başlar başlamaz o da öldü! Bundan sonra da, Eski Mısırlıların öbür dünyasına yapılan bu meş’um seferden sonra, mumyaya ilk dokunanlardan biri olan Douglas Derry; Toutankhamon’un silahları arasındaki bir maşrapaya dokunan G. Davis; Lady Carnarvon, Profesör Breastead, Winlock, Hakness, sir Alan Gardiner. Foucard, Jay-Gould, Joel Woolf toplam olarak *ON YEDİ KİŞİ ÖLDÜLER!* Ayni ekipten bunca ölümü nasıl açıklamalı? Otto Neubert «Bir zehir miydi?» diye yazıyor; Mısırlılar zehirlerin karışımı hakkında çok büyük bilgi sahibi idiler. Rahipler ölü odasının taşlarını mı zehirlemişlerdi? Bazı bilginler etkilerini, özellikle Mısır’ın kuru ikliminde çok uzun zaman kaybetmeyecek zehirlerin mevcut olduğunu iddia ediyorlar. Gerçek her zaman bir sırla çevrili kalacak. Acaba bu, tanrıça

tsis’inki mi? Oakrldge atom şehrinde çalışan Amerikalı bilginler Mısırlıların atom sırrını bildiklerini farz ediyorlar.. Firavunun mumyasına, ısınmaları binlerce yıl etkili kalabilecek radyoaktif maddeler mi koydular? «Yalnız Doktor Howard Carter uzun yıllar, Ölüler Dağının gölgesinde, hiçbir canlının görmemesi gerekeni gördükten sonra, tam bir sağlık İçinde yaşadı...»

VIII. BAB
AMON MABEDİNDE MEDİTASYON.

Şimdi güneş daha yüksek ve terasımdan, altında onca firavun mezarı kazılı Batı Dağı’nı seyrediyorum. Soluk mavi gök altında daha koyu eflâtun renginde ve daha esrarlı görünüyor. Üçgen yelkenleri gerilmiş felukalar (İki direkli büyük sandal) Nil üzerinde ağır ağır kayıyorlar. Nehir kıyısını takip eden koca firavun incirlerinin gölgelediği yolda, çanak - çömlek ve domates sandıklan yüklü - şubat ayında domates çıkar - cesur eşekler, rahat bir tırısla ilerliyorlar;

sahipleri sırtlarına binmiş ve gözleri sineklerle dolu. Nil'in karşı kıyısına sıralı, özenle ekilmiş tarlalarda, başı sorguçlu çavuşkuşları yiyecek arıyorlar. Biraz daha uzakta, sarı kumun, ovanın yeşil renginin birden yerini aldığı alan, uçsuz bucaksız ölüler şehri. Nil'in öbür kıyısında, koca dağların bulunduğu yerde dikilen bu ölülerin Teb'i, canlıların dev Teb'i karşısında, bugün acı düşünceler veren yıkıntı bir toprak parçasından başka bir şey değil. Orada binlerce yıl boyunca, tanrıların eşiti olacak ölüleri yüceltmek için vaktiyle kurulmuş o süslü şehrin anısını insan boşyere arıyor. Batı tepesinin, egemen olduğu Biban el Molouk'un kaya döküntüleri altında veya güneş altında yanan, Dante'nin cehennemine benzer vadilerde hiç bulunmayacak olan o kutsal şehir ne oldu? Orada, çölün talk kadar ince kumlarının parlattığı şekilsiz kalker direkler, dik yarlar, çökmüş koca kaya bloklarından başka bir şey görülmüyor. Bu ölüler Vadisi insanların bütün boş iddialarına korkunç bir meydan okuma içinde sanki. Bununla birlikte, tekrar ilkel kaosa dönmüş bu yerde, cehennem yalarmışçasına sizi yakan bu toprakta eskiden koç başlı sfenkslerin koruduğu yolları ile, sonu gelmez nekropolün yeraltı saraylarına hizmet edenler ve mumyala- yıcı san'atkârlara ayrılmış mabetleri ile, Ramesseum gibi, aydınlatılmış cenâze mabetleri İle XVIII. sülâle firavunlarının yirmi metre yükseklikteki kırmızı granitten dev heykelleri ile, Amon'un olan öbür Teb'in, göz alabildiğine uzanan, Nil'in öbür kıyısında, vahalar ve mabetler arasındaki yaşayanların Teb'i karşısında, ölülerin parlak büyük şehri yükselip gelişiyordu. Bu yıkılmış yerlerde binlerce *ebediyet evi*, resimli kapılarıyle, papirüs şeklindeki sütunları, Yüz Kapılı Teb'deki mabet kapılarının önünde olduğu gibi dalgalanan bayraklarla süslü direkleri, mezarların yerini gösteren piramitleri, zaman zaman mezar kuyularından, ışık ve bitki dünyasını, canlıların bilmediği canlıların cennetini, Nil'in mavi sularının tatlılığını ve gün batısının ânî güzelliğini yeniden bulmak üzere çıkan ölülerin zevki için yapılmış bahçeleri ile, dağlarda kat kat sıralanıyordu, ölülerin bakımı ve anı-

Şekil — 23

Kuş şekli altında ölünün ruhu, Horus'un gözüne, ışığın gözüne>; eriyip bu yaratıcı ışıkla birleşmek, ve kendisi de hayat kaynaklarının bir damlası olmak için, girip tırmanacaktır. - METİN: <geliyor, oujda'yı kucaklıyorum ve ışıkla sevineceğim.» - Ben Horus'un gözünde olacak olanım ve bedenim Horus'un GÖ- zü'nün canlandırıcı kokusu ile temizlenecek - «Horus'un gözünün Anti kokusuyla ovulduktan sonra, İşık Saçan olacağım ve o zaman ölü - Osirislerin organlarını ve kemiklerini birleştirebileceğim.» - a, Kûhtre Müzesinde bulunan ve bir Amon rahibesinin mezarından alınmış bir figür; b ve c, Torino Müzesindeki Nebt Habt papirüsünden. Mayassis'den alınmıştır.

sına hasredilmiş bayram günleri gelince, beyaz keten elbiseler giymiş Teb'liler Kutsal Batı Dağına hep birlikte tırmanıyor, âyin masalarına yiyecekler koyuyor, ve sevgili ölülerin dubleleri önünde sihir formülleri okuyorlardı...

İsis ve Osiris'in, babasının ölümünden sonra doğan oğlu Horus'la dünyanın şimdiki zamanları başlar ve firavunlar, birbiri ardından, *Horus'un hizmetkârları,* tarih öncesi dönemlerin efsânevi kralları olurlar. Teb'de geçmiş döneme âit (arkaik) ilk sekiz tann ölür. Bu bölgede ölüler onları yüceltirler. Medinet-Ha- bou'nun sihirli ve canavarımsı yılanı Kem-Atef gibi. Louqsor'un gündüzleri bembeyaz, akşamları koyu eflâtun sokak aralarında gözleri gülen yaşlı Koptlar, (biz fr. Copte'un türkçe okunuşunu kullandık. Mısır'da, büyük bir olasılıkla Eski Mısır kavmlnden gelen halk; nitekim Champollion üç dille yazılmış ünlü Rosetta taş kitabesinden hiyerogliflerin okunuşunu çıkardıktan sonra Eski Mısır dilini çözebilmek için, yerli *Kopt*'ların dilinden faydalanmıştı. ÇN.) günümüzde de, uluyan rüzgârda, Nubye

Amon'u- nun kızgın ruhunun, tanrılar olan firavunların mezarlarına tecâvüz edenleri lânetleyip İnlediğini anlatırlar. Akşam üzerleri, azalmakta olan aydınlıklar içinde gökyüzü daha şeffaf görünürken koklanan mür ve diğer kokuların, *Hathof* un terleri olduğunu söylerler. Güneşe ve ölülere, alt dünyalara girdikleri zaman yardım eden, Batı tanrıçası Hathor'dur. Bu Eski Mısırlıların gerçek torunları, Ölüler Tanrısı Osiris'in, onun bedeni olan nehrin suyunda her zaman mevcut ve etkin olduğunu, onun bedeninin ve bu suyun, her şeyin tohum ve ışınması olduğunuda söylerler. Tıpkı Nil'in mavisinin; kıyılarında, ebediyetin geleceğinde, tarlalarının ürününü alacakları Semavî Nil'in yansıması olduğu gibi...

Ey Amon-Râ, bu tatlı ve sıcak Teb gecesinde seni İçtenlikle çağırıyorum; çünkü sen, Bâbil'in Mardûk'u gibi zâlim ve egoist değilsin. Issız mabedinin ayla aydınlanmış uzun yollarında, her adımda senin mevcûdiyetini hissettim. Benim çevremde asılsız bir şimdiki zamânın şekilleri kaybolurken senin kutsal kentinin büyük yapıları tam gerçek mi idiler? Koç başlı Amon-Râ, seni, canlıları kendilerinde oluşmuş bulunan her şeyin bundan böyle beden dışında, veya dışta olanın beden İçinde olacağı bir evrene çekecek korkunç kuvvetlerin çağırılacağı gibi davet ettim. Belki de zamanların sonsuzluğunun her Ölüye sokuluşu böyledir... Seni andım ve çağırdım, ey Teb tanrısı; ve, tersine bir dünyada Gecenin On İki Kapısına doğru İndim. Amon-Râ, tanrılarla dolu karanlıklarda kimdin, değil mi ki ölüler tanrı oluyor? Galaksiler yok olana kadar ölüler âlemindeki ateş gölleri yansın, Apop- hls bu âlemi kıvrımlarıyle (Apophis yılanının kıvrımlarının çok eski bir sembol olması gerek; Hemen her eski uygarlıkta bu spiral sembolleri görülüyor. ÇN.) doldursun, her gece on iki bölgede, ellerinde tuttukları yılanların yardımı İle ölülerin çektiği Güneş Kayıkları süzülsün! Bu Mısır gecesinde, hatırladığım fi- ravun'un duası ne kadar güzel ve saf: Sana doğru geliyor, mabedin iç bölümünü (naos) ateşle kutsuyor, alevlerin üzerine tütsü tanecikleri serpiyor, heykelinin Önünde secdeye kapanıyor, *mezet* boyasını, alkışlar kokusunu, *safi* yağını, Lübnan ve Libya kokularını takdim ediyordu. Seni yüceltiyordu; çünkü insanlara, ölüm olan öbür dünya İçin dublelerini ve gereksinmeleri olan yiyecekleri verdin. İSMİNİ KUTLUYORDU; çünkü gökü yarattın, insanların yararlandığı zevk ve

aşka, *Hou* ve Sû'ya sahip oldun; gökte kapalı olanları, kıvılcımlı parlaklığının bağrında yüzlerini parlatanları ne sınır ne de başlangıcı olan kendinde birleştirdin... İnsanlarca yıkılmış ıssız mabedinde bu gece seni çağırıyorum; çünkü sen İlk Noun'dan, ilkel kargaşadan (kaos) kendini kurtaran, «kalbi hiç yorulmayan»; varlıkların yaratıcısısın. Senin ma- bedindedir ki, ey Amon-Râ, önümde Gecenin On İki Kapısının açıldığını gördüğümü sandım. Ey mezarlarımızı zorlayıp altınlarımızı, yiyeceklerimizi, papirüslerimizi, kuş-ruh'larımızı, keten sargılarımızı soyanlardan çılgına dönmüş ölüler, yaşamınızı hatırlayınız! Gün ışığından sihirli heykelciklerinizin refâkatinde nasıl çıktınız? Işıklı «kozmik yumurtayı» sırtlan nefesinden daha pis kokan, cehennemin çeşitli katlarındaki ruhları nerede gördünüz? Salonlara girerek ışık veren asâların önünde iç organlarınızı selâmladınız mı? Yolunuzun üzerinden, aşağıda veya yukarıda bulunuşlarına göre, on iki burç veya pisliklerle beslenen timsah ağızlı sekiz şeytanı kovmasını bildiniz mi? Tuzaklardan, İplerden, ısırıklardan, ağlardan, tırmıklardan, başıboş dolaşan ve dehşet salan isimsiz şeytanların öldürücü nefeslerinden kaçınmayı bildiniz mi? Yaşamış olduğunuz zaman sizde olan her şey, örneğin iç organlarınız ve ruhunuz binlerce yıldan beri, artık sizde yok. Gökyüzünde boynunuzun dört omurunu düzeltecek, firavun incirleri altında Anubis mabedinin kutsal ekmeklerinden yiyecek, saflaşacak, milyonlarca yıl için saflaşacak, Ptah'ın semâsına doğru baloncuklar gibi yükselen gezegenleri ve gökteki Aby- dos'u, uzayın dört bölgesinin dört direğini, bedensiz ruhların plazmasını, parıl parıl ka'ları ve «Kamış Tarlasının», *Sekht- İalou'*nun on dört adasını seyredeceksiniz...

Gece geldi... Beyaz evlerinin eşiğine oturmuş ihtiyarlar görüşüyor; uzun beyaz entârllerl (Djellaba) içinde çocukların gözleri gülüyor, birbirlerinin kollarını tutuyorlar. Nil kıyısındaki bu Mısır akşamlan, sokak aralarında hâlâ, devam eden bir sera sıcaklığına rağmen, ne kadar tatlı. Yaşama sevinci burada daha berrak, daha anlamlı. Ayaklarımın altında, gece güneşinin büyük olayı İçin ölüler dünyası uyanırken, tanrı-nehrin derinliklerinden, Krallar Vâdîsinden dönüşte öbür sahilde görülebilen Louq- sor'unkine benzer mabetler ortaya çıkıyor. Gece oldu. Mavi ve beyaz maşlahlar giymiş fellâh

gurupları karşı karşıya geliyor, birbirlerine sesleniyorlar; İslâm evliyalarının türbelerine adaklarını koyacaklar; dükkâncılar küçük tezgâhlarında insanların düş güçlerini besleyen baharat ve altınlarıyle kapanıyorlar. Gözalıcı renklerde eteklikleri İle, hoşa gitmek için sürdükleri düzgün gözlerini büyük gösteren neş’eli fellâh kadınlarının geçtiğini görüyorum. Biliyorum ki yarın, bayram günü, vücutlarına lavanta ve rezene kokuları sürecekler; gerdanları mücevher ve altın para ile dolu olacak. Bu hazineler göğüslerini süsledikçe, bunlara mâliye bile dokunamaz. Her ne kadar aldırmaz karakterli iseler de, kem gözden sakınmak için evlerinin kapısı önüne bir çivi parçası koyarlar. Firavunlar döneminde olduğu gibi, Nil balıklarını tuzlamasını ve kaz kavurmasını çömleklere yerleştirmesini bilirler. Güler yüzlü ve geveze kız çocukları Levanten (fr. Levantin: Orta Doğuda yerleşmiş Yunanlı, Ermeni, İtalyan, Fransız vs.lerin karma ailelerinden hıristiyan ahâliye verilen bir sıfattır.) dükkâncıya, köylülerin sebze bahçelerine döktükleri güvercin gübresi dolu sepetler götürürler. Ateşli hastalara biraz canlandırmak için verilen o ünlü *Coptos* şarabından, burada hâlâ bulmak kâ- bildlr. Eskiden bu Horus yıldızı şarapları o kadar ünlü idi kİ yapım yılı kabın karnına işaretlenmeden hiç bir anfor ihraç edilemezdi. Gece oldu... Çocukların berrak seslerini, ovadaki kurnaz çavuş kuşlarının son ötüşlerini dinliyorum. Uzakta dervişlerin makamla okuyuşları (ezan olacak; ÇN.) cinlerin kederlenmelerini hatırlatıyor. Karnak kobrası, sahibinin fotoğraf makineleri önünde hünerlerini gösterdiği bu ünlü evcil kobra, günün sıcaklığını koruyan bir duvar oyuğunda çöreklenmiş olmalıdır. Birazdan ay, Batı Dağının tepesinden gözükecek; cenaze mabetlerinin avlularını koruyan dev Osiris heykellerini, kutsal gölleri, göz alabildiğine uzanan harâbelerin sonsuzluğunu aydınlatacak. Bu harâbeler sâyesinde, Yüz Kapılı Teb’in nasıl olduğunu ve Mısır uygarlığının parlaklığını tahayyül edebiliyoruz. Onca sırrı bağrında taşıyan toprağın derinliklerinde, mezarları daha üç bin yıl evvelden soyulmuş nekropollerin diplerindeki duvar resimlerinden, ölüler Kitabında tanımlanan öbür dünyanın nasıl bir yer olduğunu azar azar keşfediyoruz. Bu, bizim için hasisçe ayrılmış yaşam süresinden kaçabilmemiz, onu bir an için silmemiz kabil mi? Onu eski zamanlarla değiştirebilir miyiz? Ey koç başlı, çömlekçi çarkında insan varlıklarına şekil veren Khnoum, Memfis’in Ptah’ı gibi, üç bin yıl geriye bir adım atılabilir mi? Bu

adımı ben attım. O akşam, tanrının, halkıyle birlikte Teb mabetlerini zi- yâret ettiği Yıllık Alay günü Amon-Râ’nın kutsal kayığının vaktiyle bağlamaya geldiği eski rıhtım boyunca yürüyordum. Amon mabedinin giriş kapısının önünü gözleyen kırk sfenksin önünden geçtim. Gerçekten, tavanı sütunlarla tutturulmuş salonun döşeme taşları üzerinde adımlarımın ne acayip bir sesi vardı! Bize, bir kitabın sayfalarında olduğu gibi, firavunların ve Mısır tanrılarının çok uzun tarihini, mutlu zaferleri, «sulh ve kardeşlik antlaşmaları» ile sözleşmeleri anlatan Assouan granitinden yüz otuz sütun arasında konstellasyonların takım yıldızların parladığı tavanı gördüm. Ay ışığı altında, tanrıların doğru buldukları ölüler önünde açıldığı gibi, yalnız benim İçin, gökyüzü kapılarının açılacağını sandım. Ama mabedin döşeme taşları üzerinde inisiyelerin adımlan ne İz, ne de tozlarının tozunu bırakmıştı... Ancak gökyüzü, gezegenleri, yıldızlan, galaksileri, patlamış güneşlerin âni parıltısı içinde yok olmakta olan ölü dünya- ları ile, evet, yalnız gökyüzü, dört bin yıl evvelkinin aynı idi... Ve bu gökyüzü, herbiri ellişer bin yıl saltanat süren firavunların masal döneminde yaşayanların belki de korktukları aynı gökyüzü idi!

Tepelikli çavuş kuşları uzun zamandan beri mabet harabelerinde uyudular ve palmiyeler hareketsiz. Karnak mabedinin yedinci kapısı önündeki herbiri 350 ton ağırlığında ve elli metre boyundaki dikilitaşlar nerde? Mabetlere «gökyüzü durdukça durmaları ve otuz yüzyıl sonra gelecek olanlar tarafından görü- lebilmeleri» için yerleştirilmiş, kralların anıt şekilleri nerde? Ramesseum’un herbiri 1000 ton ağırlığındaki dev heykelleri nerde? On dört metre yükseklikte, altın ve çini hamuru ile kaplanmış, eski Teb'in kutsal duvarlarının eski kapılarını yeniden yapmak isteyen Ptoleme’lerin yüz kapısı nerde? *Ouserhat* kayığı, altmış kürekçinin hareket ettirdiği, teknesi altın kaplı, kabartmalarla süslü Amon’un kayığı ne oldu? «Vâdî Bayramı» günü nehrin kıyılarına toplanmış halk, Amon’u altın ve gümüş karışımı *(Elektrum*; tanrı, sandaldaki küçük köşkünde (kasrında) idi.) anber renkli kasrında ve geminin önünde, üç tanrıdan ibâ- ret mürettebatı ile giden mistik kayıkla Nil boyunca inerken gördüğünde, gemiyi alkışlıyordu. O üç tanrıdan Anubis başta duruyordu; çünkü o «Güney yollarının açıcısı» idi; kilden İnsan şekillerini çıkaran ve her günkü güneşin içini aydınlattığı dünya

yumurtasını biçimlendiren *Khnoum*; Horus; fakat evrenin yan sahibi olan Horus değil, Piramitlerin programlayıcısı tanrıların Horus'u. Evet, Vâdinin bu yıllık Bayramında Mısır'ın tarih öncesi en eski iki başkentinin anısını canlandırmak için çakal ve atmaca maskeleri takmış otuz rahibi ile *Ouserhat* kayığı ne oldu? tanrıların ve tanrıların oğulları olan firavunların yaşamını tasvir eden kabartmalarla süslü kaymak taşından, küçük mabetler, Nil Vadisinin sekizde birine sahip ve doğumlarından önce firavunların kaderini tespit eden Amon'un beş bin iki yüz heykeli ne oldu? «Sesi doğru« IV. Ramses, sana ölüler Kitabında öğretildiği gibi, bu mabede, sembolik güneş ve yılanla taçlanmış Ho- rus önünde tanrıça *Ament*'in bir heykelini hediye eden ve karşılık olarak *Ankh*, yaşam işâreti, sırların anahtarını, tanrıların ruhunun ölümsüz tabiatına tekâbül eden, yuvarlağı ile, ne gözüken başlangıç ne de sonu olan yuvarlıklı (ansee) haçı, inisiyenin transının son kademesini simgeleyen haçı alan sen, neredesin? Fakat karanlıkların kuşu haykırdı ve firavunun, veya dublesinin hayâli, mimarlık yapısı, altın oranlar kanununa uyan mabedin şeffaf duvarlarından geçerek kayboldu. Cenâze mabetlerinin yüksek ve canlı sütunları, açık veya kapalı, mimar tarafından hareketi tespit etmek için düşünülmüş - üzerine konulmuş olduğunuz temellerde büyüyen ayın farklı fazlan okunabilir - şâhit olduğumuz olağanüstü olayların anısını bir iz olarak saklayabildiniz mi? Osiris'in ölüm dramı kutlandığında ve yeniden dirilişinin çeşitliliği gölgeler arasında tekrar söylendiğinde yabancılara yasak olan yeraltı mabetlerinde (Cryptes) hangi sırlar açıklandı? Kutsal Abydos gecesinde, kutsal Karnak gecesinde ve zamanların gecesinde, şarkı söyleyen Amon rahiplerini işitiyorum ve elleri çiçeklerle dolu tapman kalabalıkların mabetlerin teraslarına çıktıklarını görüyorum... Dendârah teraslarında müzik zaman zaman çarpıcıdır; malakitten (yeşil damarlı bakır taşı; kıymetlidir) mücevherlerle süslenmiş ve keten giymiş bu dünyanın ve öbür dünyanın tanrısal tapınıcı kadınları, hayvan yüzlü tanrıların odalıkları, zevk alıp coşarlar; ey Amon, şerefine yapılan kutsal danslardan sonra fuhuş yapacaklar, kötü tesirleri kovan sihirli bir alet olan utlarını (slstre) çalarak, onları yakalayıp birleşmen için, ey Teb'in Amon'u, senin evine gelecekler ve «göke çıktıkları» zaman - çünkü Mısır'da ölünmez; göke çıkılır - karıların, ey Amon, bütün Ölülere vaad edilmiş olduğu gibi, sonu gelmez evrende güneş kursları olacaklardır.

«Gökyüzünün Kapılarının Açıcıları« olan büyük rahipler, Osiris’in önünde «Tartılmış Sözün Gecesi»nden sonra adlandırılmış, temize çıkan ölülerin gökünde, onların bitmez tükenmez bir parıltı ile parladıklarını göreceklerdir. Onları daha İyi' görmek için yedi kademeyi ağır ağır tırmanacaklardır. Bu yedi kat, kendisine yükselmenin yolu açıklanmışlar için, yaratılmış kâinattan bilinmez ebediyete, bozulmaz ölülerin önüne açılan kapılara. Yüksek Kademelerin Işık Saçan Ruhları önüne, yıkım şekilleri ve Yeniden Doğuş şekilleri önüne, zamanların başından beri ölüler Kitabında yazıldığı gibi direkleri üzerinde oturan Râ’nın önüne gider. *ÇÜNKÜ HERŞEY, EZELDEN BERİ «ÖLÜLER KİTABINDA» YAZILMIŞTIR... EVET. EZELDEN BERİ...*

KAYNAKÇA

ALLEN, G., Horus in the Pyramidal Texts. Chicago, 1916

AMÊLINEAU, E., La Géographie de l’Égypte. Paris. — Étude sur le Chapitre XVII du Livre des Morts , «Journal Asiatique»,T. xv et xvi. Paris, 1910.—Prolégomènes à l’Étude de la Religion Égyptienne, T. n. — Un Chapitre difficile du Livre des Pyramides, «Journal Asiatiqueû. Paris, 1913.

AYRTON, E. R., CURELLY, C. T. et WEIGALL, A. E. P.. Abydos. Londres, 1904.

BAILLET. J., Idées morales de l’Égypte antique. Paris.

BIRCH, S, The Funeral Ritual of Book of the Dead. Londres, 1867.

BLACKMAN, A. M., The Ka-housc and the Serdab, «Journal of Egyptian Archaeology», T. ui. Londres, 1916. — The Rock Tomb of Mer.

Londres, 1914.

BUCK, A. de. The Earliest Version of the Book of the Dead, «Journal of Egyptian Archacology». Londres, 1949.

BUDGE, Sir E. A. Wallis, The Book of the Dead, Facsimiles of the Papyri of Hunefer, Anhai, Kerèsher and Netchemet, with Supplementary Text from the Papyrus of Nu Londres. 1899 — Egyptian Sculptures in the British Museum Londres 1914 — Osiris of the Egyptian Resurrection. Londres. 1911, — Ideas of the future Life. Londres, 1908.

CADET, Copie figurée d’un Rouleau de Payrus trouve à Thèbes dans un Tombeau des Rois. Vienne. 1822.

C APART, Jean, L’Art Egyptien. Études et Histoire. Bruxelles, 1924. — Une Rue de Tombeaux à Saqqarah. Bruxelles, 1907. — Les Débuts

de l’Arien Egypte. Bruxelles, 1904. — Chambre funéraire de la Vie Dynastie aux Musées Royaux du Cinquantenaire, Bruxelles, 1906. — Recueil de Monuments égyptiens. Bruxelles, 1902.

CHAMPOLLION. Monuments de i’Êgypte et de la Nubie. Paris.

CHASSINAT, E et PALANQUE. Ch, Une Campagne de Fouilles dans la Nécropole d’Assiout, «Mémoires de l'institut Français d’Arché- ologie Orientale». Le Caire, 1911.

DARESSY, G., Hymnes à Khnoum, «Recueil' des Travaux relatifs à la Philologie et à l’Archéologie égyptienne et assyrienne*, T. xxvn. Paris. — Seth et son animal, «Bulletin de Hnstitut Français d’Arché- ologie Orientaie», T. xiu. Le Caire, 1917, — Inscriptions du Mastaba de Pepinefer à Edfou, «Annales du Service des Antiquités», T. xvu. — Le Mastaba de Mera, «Mémoires de l’institut Égyptien», T. m. — Note Explicative de Médinet-Habou, Le Caire, 1897.

DAVIES, Norman de Garis, The Tomb of Nackht at Thebes, with Plates in color by L. Crane, Norman de G. Davies and F. S. Unwin of the Egyptian Expedition and Nina de Garis Davies. Publications of the «Metropolitan Museum of Art», Robb de Peyster Titus, Memorial Series, Volume Î. Edited by Albert M. Lythgoe, curator of the Department of Egyptian Art. New-York, 1917. — The Tomb of Puyemrê at Thebes, with Plates in color by N. de Garis Davies and H. R. Hopgood of the Egyptian Expedition. Publications of the «Metropolitan Museum of Art*. Edited by Albert M. Lythgoe, Robb de Peyster Titus, Memorial Series, Volumes II et III. New-York, 1922 - 1923.

DAVIES, Nina M., Ancient Egyptian Paintings, selected, copied and described by D.. with the Editorial Assistance of Alan H. Gardiner. Special Publication of the ^Oriental Institut of the University of Chicago». Chicago, 1936. Édition française traduite et adaptée par ALBERT CHAMPDOR. Paris, Éditions d'Art Albert Guillot, 1954.

DEMEL, Hans von, Dcr Totenpapyrus des Khonsou-mes, Vienne, 1944.

DENON, Voyage dans la Basse et la Haute-Égypte pendant les Campagnes du Général Bonaparte. Paris, An X.

DESROCHES-NOBLECOURT, Les Religions Égyptiennes, «Histoire Générale des Religions». Paris. 1948.

DEVAUD, Maximes de Ph' Ahotep, Fribourg, 1916.

DEVÉRIA, Catalogue des MSS Égyptiens écrits sur papyrus... Paris, 1862.

ENGELBACH, R., Riqqeh and Memphis VL Londres, 1915.

ERMAN, A., La Religion des Égyptiens. Paris, 1937.

FAULKER, R., The Brcmner-Rhind Papyrus. The Songs of Isis and Nephtys, «Journal of Egyptien Archaeology.», T. xxn. Londres, 1936.

FOUCART. Les Mystères d'Eleusis. Paris.

FRANKFORT, H., The Cenotaph of Seti I at Abydos, «Egyptian Exploration Society». New-York, 1933.

GARSTANG, J., Tombs of the third Egyptiaa Dynasty at Rcqaqnah and Bet Khallaf. Londres, 1904.

GAUTHIER, Les Fêtes du Dieu Min. Le Caire, 1931.

GOLÉNISCHEFF, Les Papyrus hiératiques No 1115, 1116 A et 1116 B du Musée de PErmlfage Impérial à Sa:>nt-Pctcrsbourg. Saint-Pétersbourg, 1913.

GRAILLOT, Le Culte de Cybèle, Paris.

GRÉBAUT, E., Des Deux Yeux du Disque Solaire, «Recueil des Travaux relatifs à la Philologie et à TArchéologie égyptienne et assyrienne», T. i, Paris. — Hymne à Amon-Râ. Paris, 1874.

GUIEYSSE, P. et LEFÉBURE, E., Le Papyrus funéraire de Soutlroés. Paris. 1878.

K.OLPAKTCHY, G., Livre des Morts des Anciens Égyptiens. Paris, 1955.

HORRAK, J. de. Les Lamentations d'Isis et de Nephthys.

JÉQUIER, G.» Considérations sur les Religions Égyptiennes. Neuchàtel, 1948. — Douze Ans de Fouille» dans la Nécropole memphite,

«Revue d’Histoire des Religions». Paris. — Les Temples memphites et thèbains, des Origines à la XVflTe Dynastie. Paris, 1920. — Les Frises et Objets de Sarcophages du Moyen Empire, «Mémoires de l’institut Français d’Archéologie», T. XLVII. Le Caire, 1921.

LACAU, P., Textes Religieux. — Sarcophages antérieurs au Nouvel Empire, «Catalogue Général du Musée du Caire». Le Caire. 1904.

LANGE, H. O., Der Magische Papyrus Harris. Copenhague, 1927.

LANOË-VILLÈNE, G., Le Livre des Symboles. Paris.

LE PAGE-RENOUF, The Book of the De ad, facsimile of the Papyrus of Ani in the British Muséum. Londres, 1890.

LEFÉBURE, Le Livre de lUadès, Traduction de L., «Bibliothèque Egyptologique», T. x. — L’CEuf dans la Religion cosmique, «Revue d'Histoire des Religions», T. xvi. — Les Yeux d Horus, «Bibliothegue Egyptologique», T. 1. — Étude sur Abydos, «Bibliothèque», T. 11. — Le Livre de ce qu’il y a dans l’Hadès, l’Amtuat, «Bibliothèque Egyptologique», T. u. — La Lumière zodiacale en Egypte, «Bibliothèque Egyptologique», T. ni.

LEFEBVRE, G., Textes du Tombeau de Petosiris, «Annales du Service des Antiquités», T. xxi, 1921.

LEGRAIN, G., Le Livre des Transformations. Paris.

LEPSIUS, Todtenbuch der Aegypter. Leipzig, 1842.

LIEBLEIN, Dictionnaire des Noms hiéroglyphiques. Paris.

LYTHGOOE, A. M, The Treasure of Lahun, «Bulletin of ihe Metropolitan Muséum of Art», Part. II. New-York, 1919.

MACE, A. C., The Caskets of Princess Sat-Hathor-Junut, «Bulletin of the Metropolitan Muséum of Art», T. xv. New-York, 1920.

MARIETTE, A., Dendèrah, Paris. — Abydos, Paris. — Les Mastabas de VAncien Empire. Paris, 1889. — Le Sépareum de Memphis. Parte, 1882.

MASPÉRO, G., Etudes d’Archèologie et de Mythologie Égyptienne, «Bibliothèque Egyptologique». Paris. — Mémoire sur quelques Papyrus du Musée du Lottvre. Paris. — Le Rituel du Sacrifice fu- nèrairc. Paris — Les Inscriptions des Pyramides de Saqqarah, Paris, 1894 — Le Double et les Statues prophétiques, «Etudes de Mythologie et d’Archéologie Égyptiennes», T. 1. Paris, 1893.

MAYASSIS, S., Le Livre des Morts de l’Égypte Ancienne est un Livre d'initiation, «Bibliothèque d'Archéologie Orientale d’Athènes. Athènes, 1955.

MAYSTRE, Les Déclarations d Innocence. Le Caire, 1937.

MERCER, Samuel A. B.. The Pyramids Texts. Londres, New-York, 1952.

MORET, A., Le Rituel du Culte divin journalier. Paris, 1902. — Mystères Égyptiens. Paris, 1913. — Le Nil et la Civilisation Égyptienne. Paris, 1926. — La Mise à mort du dieu en Égypte, Paris, 1942. — Horus Sauveur, «Revue de l’Histoire des Religions», Paris, 1915. — Rois

et Dieux d’Égypte.

MONTET, P., Les Scènes de la Vie privée dans les Tombeaux égyptiens de I’ Ancien Empire, Paris, 1925....,

MURRAY, M. A., Saqqarah Mastabas. Londres, 1905.

NAVILLE, E., Das Aegyptisehe Todtenbuch der XVIII bis zur XX Dynastie. Berlin, 1886. — Les Têtes de pierre déposées dans les Tombeaux égyptiens. Genève,, 1909. — Les Amulettes du chevet et de la tête. «Zeitschrift für ägyptische Sprach und Altertumskunde», T. XLVIII, 1910. — Papyrus funéraires de Kamära et de Nesikhonsou. Paris, 1912. — The Xltb Dynasty Temple at I>eir ei-Bahari. Londres, 1907 - 1910.

PETRIE, W. M. F., The Royal Tombs of the First Dynasty. Londres. 1900. — The Royal Tombs of the Earliest Dynasties. Londres, 1901. — Denderah. Londres, 1900. — Abydos. Londres. 1903. — Qurneh Londres, 1909

PEYRE, M., Atys et Osiris, Paris, 1026.

PINANKÖFF, A., The Tomb of Ramcsses VI. New-York, 1954. — Le Livre du Jour et de la Nuit, «Institut Français d’Archéologie Orientale». Le Caire. 1942. — Le «Caur» dans les Textes Égyptiens. Paris, 1930.

P1ERRET. Papyrus funéraire de Nebset. Paris, 1872. — Le Livre des Morts des Anciens Égyptiens. Paris, 1882.

PLEYTE, W., Chapitres supplémentaires du Livre des Morts, Traduction et Commentaire. Leyde, 1881.

POERTNER, B-, Die ägyptischen Totenstelen als Zeugen des soziales und religiösen Lebens ihrer Zelt. Paderborn, 1911.

RANDALL-MAC1VER, D. et MACE, A. C., El Amrah and Abydos, Londres, 1902.

REVILLOUT, Rituel funéraire de Pamouth. Pari«.

ROUGÉ, E. de, Études sur le Rituel funéraire des Anciens Égyptiens, «Revue Archéologique». Paris, 1860. — Inscriptions de la Sépulture des Apis, «Bibliothèque Égyptologique», T. II.

SMITH, G. E., A Contribution to the Study of Mumification in Egypt,
«Mémoires de l’institut Égyptien», T. V. Le Caire, 1906.

SPELEERS, L., Textes des Pyramides Égyptiennes. Bruxelles. — Textes des Cercueils du Moyen Empire Égyptien, Bruxuelles, 1946.

STEINDORFF, G., Das Grab des Ti. Leipzig, 1913.

Tombe de Ramsès IX. Mémoire public par les Membres de la Mission Archéologique Française du Caire», T. III. Le Caire.

VANDIER, J., La Religion Égyptienne. Paris, 1944.

VIREY, Ph., La Religion de l’Ancienne fcgyptc. Paris, 1910. — Le Tombeau de Rekhmàra. Paris, 1889.

WEILL, R., Le Champ des Roseaux et le Champ des Offrandes. Paris, 1936.

WINLOCK, H. E., The theban Necropolis in the Middle Kingsdom, «The
American Journal of Semitic Languages and Literature». T. XXXII.

Table of Contents